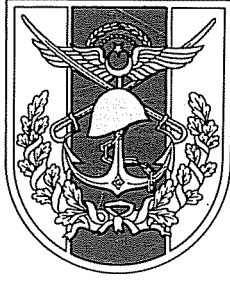
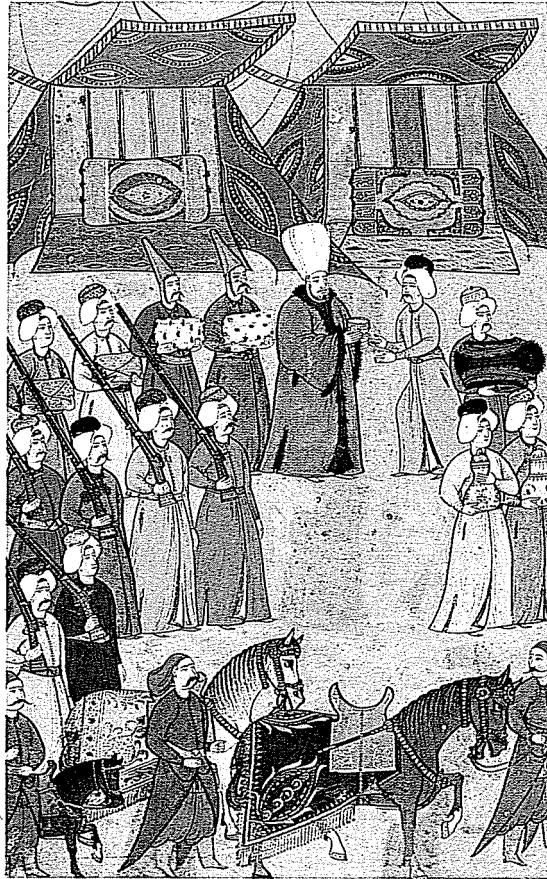

T C
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

OSMANLI TÜFEK, TABANCA VE TECHİZATLARI (ASKERÎ MÜZEDEN ÖRNEKLERLE)

Tülin ÇORUHLU

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
1993

40956

GE

4

T C
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

OSMANLI TÜFEK, TABANCA VE TECHİZATLARI (ASKERÎ MÜZEDEN ÖRNEKLERLE)

Tülin ÇORUHLU
1993

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
1993

Demirbaş.:00018059

739.740956

COR

1993

k.4

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI : '92/30

İ Ç İ N D E K İ L E R

	SAYFA NO.
SUNUŞ	V
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	IX
I. ATEŞLİ SİLÂHLARIN GELİŞİMİ VE YAYILIŞI	1
1. Ateşli Silâhların Ortaya Çıkışı ve Mekanizmalarının Gelişimi...	1
2. Osmanlı Ateşli Silâhlarının Gelişimi ve Yayılışı	4
a. Topçuluğun Gelişimi ve Yayılışı	4
b. Tüfek ve Tabancaların Gelişimi ve Yayılışı	5
c. Tüfek ve Tabancaların Yapım Merkezleri	8
d. Osmanlı Tüfek ve Tabancalarında Rastlanan Damgalar	11
II. OSMANLI TÜFEK VE TABANCALARINDA GÖRÜLEN SÜSLEME PROGRAMI VE MOTİFLER	13
1. Kabza, Dipçik ve Kundaklar Üzerinde Görülen Süsleme Programı ve Motifler	13
2. Namlu, Bilezikler ve Mekanizmalar Üzerinde Görülen Süsleme Programı ve Motifler	20
3. Tüfek ve Tabanca ile İlgili Teçhizatlar	28
III. OSMANLI TÜFEK, TABANCA VE TEÇHİZATLARI ÜZERİNDE KULLANILAN SÜSLEME TEKNİKLERİ	30
1. Maden Süsleme Teknikleri	30
2. Ahşap Süsleme Teknikleri	30
3. Kumaş Süsleme Teknikleri	30
IV. KATALOG	31
1. Tüfek	31
2. Tabanca	41
3. Teçhizat	52
V. KARŞILAŞTIRMA	63
1. Doğu-İslâm Silâhları Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	63
a. Kesici, Delici ve Vurucu Silâhlar Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	63
b. Koruyucu Silâhlar Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	64
2. Osmanlı Maden Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma ...	64
3. Osmanlı Ahşap Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	65
4. Osmanlı Çini ve Keramik Eserler Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	65
5. Osmanlı Taş Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	66
6. Osmanlı Dokuma ve İşleme Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma	67
VI. DEĞERLENDİRME	69
SONUÇ	77
SUMMARY	78
OSMANLI TÜFEK VE TABANCALARI İLE İLGİLİ TERİMLER	80
BİBLİYOGRAFYA	85

S U N U Ş

Osmanlı silâh ve teçhizatları konusunda hemen hemen yok denecek kadar az yayının bulunması, buna karşın malzemenin bol ve zengin olması böyle bir araştırmanın yapılıp yayımlanması gereğini ortaya koymuştur.

Yapılan bu çalışmada konuyla ilgili bütün sorunlar çözülememiş ancak, çok az bilinen ve araştırılmaya muhtaç bir konuya sanat tarihi açısından ışık tutulmuş; çalışma, tarihî dönemlerine göre karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır.

Tülin Çoruhlu'nun hazırlamış olduğu Osmanlı Silâh ve Teçhizatları konulu kitap Gnkur.ATASE Başkanlığı'nın yetkili kurullarınca incelenmiş ve basımı uygun görülmüştür.

Erdoğan ÖZNAL
Hv.Pl.t.Korgeneral
As.T.ve Str.E.Bşk.

ÖN SÖZ

Araştırmanın konusunu "Osmanlı silâh ve teçhizatları" üzerindeki el sanatı işçiliği oluşturmaktadır. Sanat tarihi açısından ayrıntılı olarak incelenmemiş olan bu konu, asker bir millet olan Türk toplumu ve Türk sanat tarihi için bir eksiklik-tir. Batı'da bu alanda çalışmalar yapılmışsa da bunlar hem oldukça az hem de konuya Batılı gözüyle bakıldığından Türk unsuru göz önüne alınmamış; konu, Doğu kavramı içinde eritilmiş, hatta kökeni çoğu zaman Batı'ya dayandırılmıştır.

Osmanlı silâh ve tabancaları konusunda oldukça bol malzemenin bulunması ve buna karşın çok az çalışmanın yapılması nedeniyle bu alanda bir araştırmanın yapılması gerektiği, beni bu konuda çalışmaya yöneltmiştir.

Böyle bir araştırma konusunu seçmek için teşvik eden Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'na, araştırmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof.Dr.Mustafa Cezar'a ve eşim Doç.Dr. Yaşar Çoruhlu'ya teşekkür ediyorum.

Tülin ÇORUHLU

G İ R İ Ő

Silâh, tarihin başlangıcından beri insanların kendilerini, doğaya ve düşmanlarına karşı savunmak için geliştirdikleri bir araçtır. Kendi içlerinde vurucu, delici, kesici, koruyucu ve ateşli olmak üzere bir gelişim gösteren silâhlar çoğu zaman üzerilerindeki titiz işçilikten dolayı sanat eseri niteliği kazanmışlardır. Silâhlar üzerindeki bu özellik modern çağın başlangıcına kadar devam etmiştir. Modern çağ ile birlikte fabrikasyon olarak imal edilmeye başlanan silâhların üzerindeki el sanatı işçiliği önemini yitirmiş, işlevsel önemi ağırlık kazanmıştır.

Kaynaklara göre Osmanlılar 15.Yüzyıl'dan itibaren tüfek, 16.-17. yüzyıldan itibaren tabanca kullanmışlardır. Bu bahsedilen süreç içerisinde Osmanlı, çağının en büyük devleti durumundadır. Devlet politikası olarak sürekli bir şekilde fetih hareketlerinde bulunmak zorunda olan Osmanlılar özellikle bu nedenden dolayı ve çağlar boyu geleneklerinin getirdiği askerlikle ilgili birikimler sebebiyle ordu ve silâh gücüne büyük önem vermişlerdir. Osmanlı'nın, bu belirttiğimiz zaman diliminde en büyük dünya devleti olması, aynı zamanda Türk sanat geleneğinden doğan büyük bir sanat geliştirmesini sağlamış, bu nedenle silâhların teknik özelliklerinin yanında estetik özelliklerine de büyük önem verilmiştir. Dökümhanelerde güç şartlarda dökülen silâhların kabza, dipçik ve namluları, bazen tüm yüzeyleri, dönemin sanat özelliklerini yansıtan bir üslup ve titiz bir işçilikle ele alınmıştır.

I. ATEŞLİ SİLAHLARIN GELİŞİMİ VE YAYILIŞI

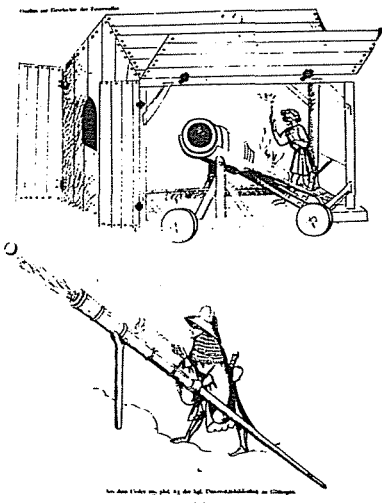
1. Ateşli Silâhların Ortaya Çıkışı ve Mekanizmalarının Gelişimi

Ateşli silâh tarihi, Ortaçağ sonlarında barutun bulunuşundan hemen sonra başlatılır. Bu konuda Doğulu ve Batılı bazı araştırmacıların çeşitli incelemeleri vardır. Ancak ilk ateşli silâhın ilk kez nerede ve kimler tarafından kullanıldığı belli olmadığı gibi, o dönemden günümüze gelmiş örnek de yoktur. (Resim : 1)

Resim 1: 1300-1400 tarihleri arasında yapılmış bir Alman Codex'inden alınan minyatürde "barut" yapımı (Quellen zur Geschichte der Fawerwaffen, Leipzig, 1877)

XIV. yüzyıldan önce ateşli silâha benzer bazı silâhların Doğu'da kullanıldığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Örneğin, XIII. yüzyılda Eyyubilerin silâhları anlatılırken ateş okları, mancınıkla atılan naftlar, namlu gibi küçük borularla atılan küçük güller kullanan silâhlar ve ateş gemilerinden söz edilmektedir. (1) Batı'da yapılan bir araştırmada, ateşli silâhın ilk kez Avrupa'da bulunduğu, 1300 yılında İtalyanların top kullandığı ve 1325'te Almanların bir fitil aracılığı ile uzaktan kumanda edilen küçük bir top imal ettiği bildirilmektedir. (2) (Resim : 2)

Resim 2: Bir Codex'den ilkel bir ateşli silâhın ateşlenişini gösterir minyatür. (Quellen zur Geschichte der Fawerwaffen, Leipzig, 1877)

(1) Ramazan Şeşen; Selaaddin Devrinde Eyyubi Devleti, İstanbul, 1983, s.153.

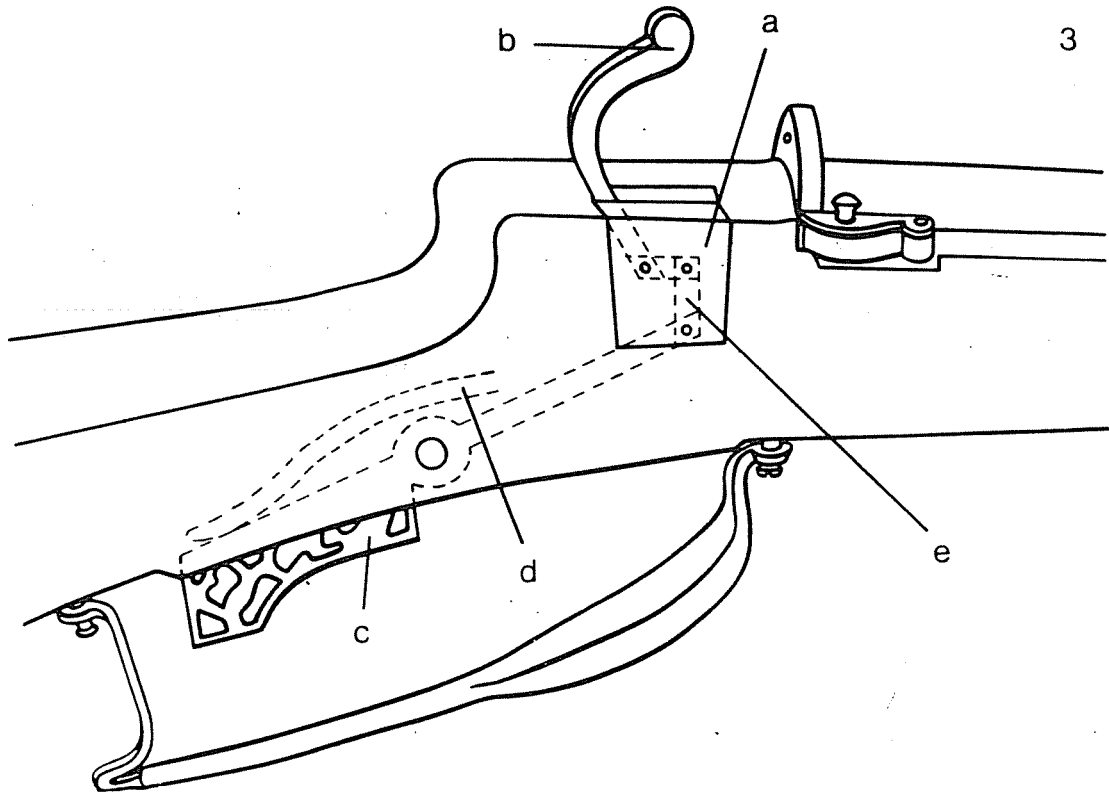
(2) Merrill Lindsay; One Hundred Great Guns, Tokyo-Newyork, 1976, s.29.

Ateşli silâhların ilk ortaya çıktığı kabul edilen dönemde, XIV. yüzyıl başlarında Osmanlı, sistemi henüz yerine oturmamış küçük bir beyliktir. Bu dönemde Osmanlı'nın ateşli silâh kullanıp kullanmadığına dair şimdilik bir kayda rastlanmamıştır.

Türkler bir araştırmaya göre ilk kez 1. İstanbul Muharasası (M.1369) sırasında top kullanmışlardır. (3) XIV. yüzyıl ikinci yarısında Timur'un ordusunda ve Kazan bölgesinde ateşli silâh kullanıldığı rivayet edilmektedir. (4)

XIV. yüzyılda varlıklarını sadece kaynaklardan öğrenebildiğimiz ateşli silâhların kullanımı XV. yüzyıldan itibaren oldukça yaygınlık kazanmıştır. Bu döneme ait çeşitli örnekleri (Osmanlı, Memluk) Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nda bulunan toplar arasında bulmak mümkündür.

Fitilli mekanizmalı dediğimiz ilk ateşli silâhlar, ağızdan dolar ve bir fitil aracılığı ile uzaktan kumanda edilirler. Bu tip silâhların hava şartları ve kullananın can güvenliği açısından bazı sakıncaları vardır. (Çizim : 1)

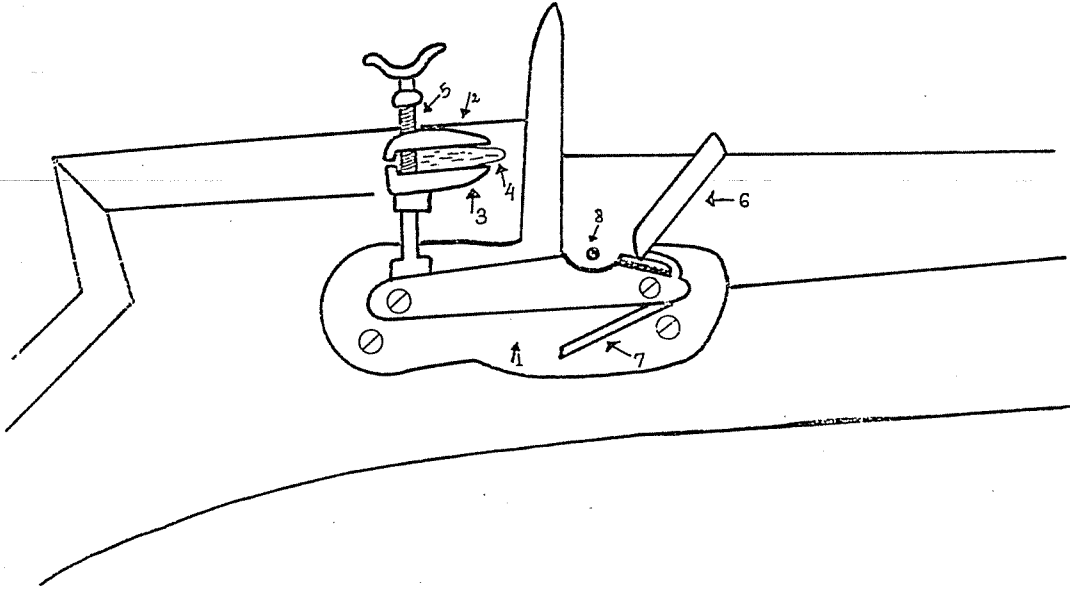

Çizim 1: Osmanlı fitilli mekanizması

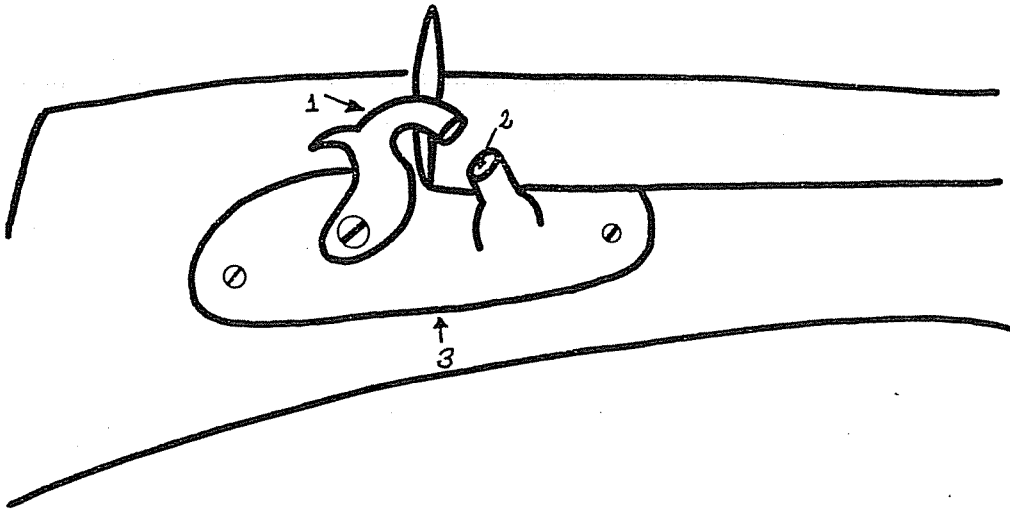
(3) İ.Hakkı Uzunçarşılı; Topçu Ocağının Kuruluşu, Ankara, 1943, s.34.

(4) A.Y. Yakubovsky; Altın Ordu ve İntihati, Çev. Hasan Eren, İstanbul, 1955, s.241.

Bu nedenle daha kullanışlı olması açısından XVI. yüzyılda çakmaklı mekanizmalar geliştirilmiştir. (Çizim : 2) Daha sonra yapılan yeni araştırmalarla XVIII. yüzyıl sonlarında kapsüllü, XIX. yüzyıl ortalarında iğneli mekanizmalar ortaya çıkmıştır. (Çizim : 3) Ancak bu döneme kadar silâhlar ağızdan dolduruluyor ve bu silâhlarla tek atış yapılabiliyordu.

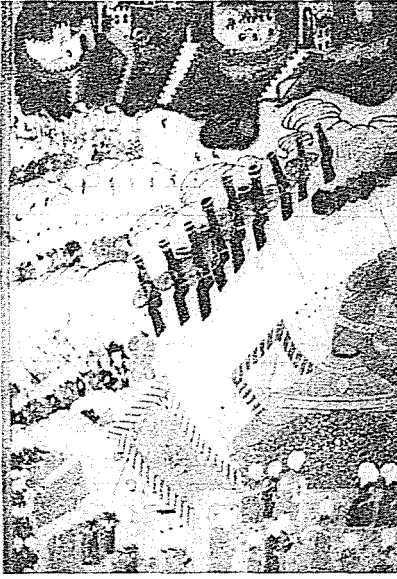

Çizim 2: Osmanlı Çakmaklı Mekanizması (1. tesbit levhası, 2. horoz, 3. taş tutma dili, 4. çakmak taşı, 5. sıkıştırma vidası, 6. çakmak demiri, 7. kuma yayı, 8. falya deliği.)

Çizim 3: Kapsüllü Mekanizma (1. horoz, 2. ecza yuvası, 3. tesbit levhası.)

İğneli mekanizma ile birlikte, geriden dolan ve kovanla mermi ile seri atış yapabilen silâhlar geliştirilmiştir. Bu özellikteki silâhların ortaya çıkışında 1885'te bulunan dumansız (beyaz) barutun çok etkisi olmuştur. Aslında silâhların geriden dolma özelliği XV. yüzyılda Doğu'da (Memluk) ve Batı'da denenmişti, ancak patlama sırasında namlu gerisinde meydana gelen yıpranma silâhın kullanılabilirliğini azaltmakta idi. Bu sorun XIX. yüzyılda yeni buluşlarla çözülmüştür.

Resim 3/4: XVI. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinde ordugâh çevresinde tertip olmuş tüfekli askerler ve toplar (Topkapı Sarayı Kitaplığı II.1524, s.278a)

2. Osmanlı Ateşli Silâhlarının Gelişimi ve Yayılışı

a. Topçuluğun Gelişimi ve Yayılışı

1300 yılından beri kullanıldığı kabul edilen toplar genellikle iki grup altında incelenir.

- (1) Kaval toplar dönemi (ağızdan dolar),
- (2) Yivli toplar dönemi, (kuyruktan dolar).

Genel top gelişimi için yapılan bu sınıflamalar Osmanlı toplarının gelişimi için de geçerlidir. Mevcut kaynaklara göre Osmanlı'nın ilk kez 1369'da İstanbul Muharasası sırasında top kullandığını daha önce belirtmiştik. Yine kaynaklardan I. Murat'ın Kosova Savaşı için top döktürdüğünü (5) ve Haydar adında bir top teknisyeninin olduğunu öğreniyoruz. (6) 1392 senesinde Brankoviç ailesinin toprakları ile Üsküp ve 1396 senesinde Gluhavica demir madenleri Osmanlı askerî idaresine girmiş olup aynı tarihlerde Balkanlarda yüzden fazla top olduğu sanılmaktadır. (7)

I. Murat, Yıldırım Beyazıt ve II. Murat dönemlerinde seyyar dökümhaneler kurulup kaleler karşısında toplar döküldüğü, kaynaklarda belirtilmektedir. (8)

XIV. yüzyıl sonlarında Doğuda ateşli silâhlar hızla yayılmaktadır. Bu yayılma Memluk bölgesinde, Kazan bölgesinde ve Timur'un ordusunda daha hızlı olmuştur. (9)

XV. yüzyıl başlarına ait (I. Mehmet dönemi) Arnavutluk tahrir defterlerinde topçu İsmail adında bir ustanın adı geçmektedir. (10) 1421 Düzmece Mustafa

(5) Cevdet Duman; "Askerî Tarih İçinde Türk Topçusu", Bildiriler II, Ankara, 1983, s.128.

(6) D.Petroviç; "Fire Arms in The Balkans on the even of and after the Ottomans Coquest of the fourteenth and fifteenth Centries", War Tehnology and Society in the Middhe east, London, 1975, s.174.

(7) a.g.e.; s.175.

(8) Duman; s.128.

(9) Halil İnalçık; "Osmanlılarda Ateşli Silâhlar", Belleten, c.XXI, sayı 83, Ankara, 1957, s.509.

(10) a.g.m.; s.509.

Hadisesi'nde (11), 1422 İstanbul Muhasarası'nda (12) 1430 Selânik'in Fethi'nde, 1442 Karamanoğulları'nın Sivrihisar'ı Kuşatması'nda (13) 1440 Belgrad Muhasarası'nda, 1444 Varna Savaşı'nda (14), Türklerin top, darbuzen, sahra topu, tüfek gibi ateşli silâhlar kullandığına dair bilgiler çeşitli araştırmalarda yer almaktadır.

Bu açıklamalar Osmanlı'nın XV. yüzyıl başından itibaren ateşli silâh gücünden sık olarak yararlandığını düşündürmektedir.

Türklerin İstanbul'u fethinde, Fatih'in döktürdüğü topların etkisi büyük olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman döneminde Türk topçuluğu adeta zirvesine ulaşmıştır ve bütün seferlerde top gücünden yararlanılmıştır. Aynı dönemlerde Cava ve Sumatra'ya top ve teknik eleman yardımı yapılmıştır. (15)

XVIII. yüzyılda Avrupa topçusunun sistemli gelişmesi karşısında, bir duraklama dönemi yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun topçu gücünde de bir zayıflama meydana gelmiştir. Ancak, Osmanlı'nın Batı'ya karşı zayıf düşmesine rağmen, Doğu'daki etkisi sürmektedir. Örneğin, bir kaynak şöyle nakleder, "1744'te kalabalık bir ordu ile Kars önlerine gelen Nadir Han cebri bir hücumla Kars Tabyası'na saldırılmış fakat çağının mükemmel topçusu ve tüfekçisi olan Osmanlı karşısında büyük zayıflık vermiştir. Ve bunun üzerine Şah tabyasına 30-40 kuleli bir tophane yaptırmıştır. Bu tophaneye Osmanlı yeniçeri ve dalkılıçları, yaptığı baskında "zenburekli" denilen sekiz İran topunu kaçırmışlardır." (16)

XVIII. yüzyılda iyice zayıflamış olan Osmanlı'nın topçu gücünde yüzyılın sonlarından itibaren tekrar bir canlanma başlar. Bu canlanmada, ıslahatçı bir padişah olan III. Selim'in etkisi büyük olmuştur. III. Selim'in 1794'te açmış olduğu Mühendis-hâne-i Berrî- Hümayûn'da, çağın gereklerine uygun bir eğitim sistemi ile topçu subay ve teknisyenler yetiştirilmeye başlanmıştır.

Osmanlı'nın toplarının büyük bir kısmı, Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı ve daha sonraki dönemlerde çeşitli eklemelerle genişletilen tophanede dökülürdü. Ayrıca muharebe meydanlarında da top döktürüldüğünü daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Son dönemlerde Avrupa'dan da toplar getirtilmiştir. Bütün bunların yanında, Osmanlı, ganimet olarak muharebe meydanlarından ele geçirdiği topları da kullanmıştır.

Osmanlı topraklarında bakır ve demir madeninin çok bulunması sebebiyle, Osmanlı topları genellikle demir ve tunçtan yapıldı. Özellikle küçük gemi toplarında demir madeni kullanılmıştır.

b. Tüfek ve Tabancaların Gelişimi ve Yayılışı (Resim : 5)

Tüfek, ahşap bir kundak üzerine yerleştirilmiş namlu ve namlu gerisinde nişangâh ve ateşleme tertibatı bulunan, taşınabilir ateşli silâhtır.

Ateşli silâhların XIV. yüzyıl başlarından itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Ancak, tüfeklerin ilk andan itibaren kullanılıp kullanılmadığı kesin değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kaynaklar en eski ateşli silâhı, bir fitil aracılığı ile uzaktan ateşleme, taş (granit) gülle atan, bir namludan ibaret olarak tarif eder. Bu silâha tüfek ya da top diye bir ayırım getirilemez. Çünkü, başlangıçta teknik yetersizlikler nedeni ile zaten bizim anladığımız anlamda bir tüfek kullanıldığı düşünülemez. Top ve tüfek gerçek anlamını bir gelişim sonucu tamamlamıştır. Tabancanın durumu ise daha farklıdır. Muhtemelen, tüfekler belli bir yol katettikten sonra tabancalar ortaya çıkmıştır. Çünkü, erken silâhların kullanımlarından

(11) Mustafa Cezar; Osmanlı Tarihinde Leventler, İstanbul, 1965, s.156.

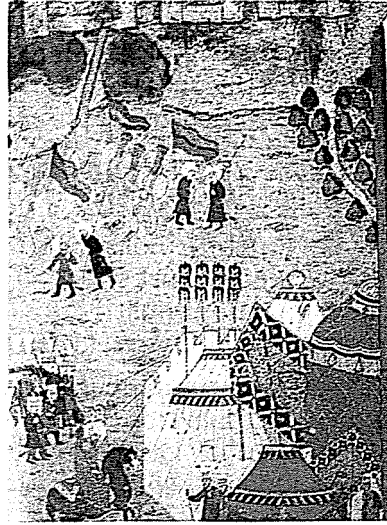
(12) İnalçık; s.509.

(13) Cezar; s.156.

(14) İnalçık; s.509-510.

(15) Duman; s.130.

(16) Fahri Çeliker; "İran Hükümdarı Türkmen Afşarlı Nadir Şah'ın 1777 Kars Muhasarası ve Bunu Anlatan Kars Kadısı Osman Saf'ın Aisalesi" Bildiriler II, Ankara, 1983, s.170.

Resim 5: XVI. yüzyıl Osmanlı minyatüründe "Belgrad Kuşatması" sırasında "Tüfenkendazlar" (Topkapı Sarayı H. 1523, s.165a)

doğan birçok sakınca vardır. Tepmesi ve sarsıntısı büyüktür. Bu şartlar altında tabanca gibi elle taşınan ve kullanılan bir silâhın kullanımı çok güçtür ya da imkânsızdır.

Elimizde mevcut olan en erken tüfekler, oldukça ağır ve birkaç kişi tarafından taşınır, metrislerde, ya da kale mazgallarına dayandırılarak kullanılır, uzaktan bir fitil aracılığı ile ateşlenir, ağızdan doldurulur, taş gülle atar. Adeta küçük çaplı bir top gibidir. Bu da bize tüfeklerin ilk ortaya çıktığından bu günkü biçiminde olmadıklarını yani piyade veya süvarinin taşıyabileceği cinsten olmadığını göstermektedir.

Osmanlı'nın tüfeği ilk kez ne zaman kullandığı kesin bilinmemekle birlikte, 1421 Düzmece Mustafa Hadisesi'nde, 1430 Selânik'in Fethi'nde, 1442 Sivrihisar Kuşatması'nda tüfek kullandığı bilinmektedir. (17) 1444 Varna Kuşatması'nda top ve tüfek kullanılmıştır. (18) Fatih devrinde de bir tüfekçi tümeni bulunduğu, kale savunmalarında ve muharebe meydanlarında tüfek kullanıldığı bilinmektedir. (19) 1468 tarihli Braniçeva defterine göre Gulubac Kalesi'nde on tane tüfekçi vardı. (20)

1523'te Hızır Ağa, Kahire'de asilerin üzerine 3-4 bin tüfekli yeniçeri ile yürümüştür. (21) 1526'da padişah Sofya Ovası'nda konakladığında ordu yoklaması yapmış ve bölük halkından iki bin tüfengendaz ve yüz elli kale döven top (darbuzen) sadrazamın buyruğuna verilmiştir. (22) 1526'da çok sayıda tüfekçi Veradin Kalesi'nin fethi için gemilere bindirilmiştir. (23) Yine aynı tarihte İlok Kalesi'ni bir miktar tüfengendaz ile iki bin atlı asker savunmuştur. (24) Mohaç Seferi'ni anlatan aynı kaynak "Karayışçi gölü yürüyerek geçildikten sonra sadrazamın emrine verilen iki bin tüfengendaz yeniçeri ve yüz elli kale döven topla mükemmel bir alay düzenlendi" şeklinde anlatır. (25) Yine aynı kaynak Budin'in alınmasını ise "Türkler gayet kalabalık olup tüfek ve top ateşi ile yürüdüler, her iki taraf da birbirine o kadar yaklaştı ki, tüfekleri bırakıp kılıç ve bıçak ile savaşmaya başladılar" (26) şeklinde kaydeder. Kösek Kalesi'ni kuşatırken "Yeniçeri tüfengçileri metrisler yaparak suru kuşattılar" denilmektedir. (27)

(17) Cezar; s.156.

(18) Mücteba İlgürel; "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı" Tarih Dergisi, sayı 32, İstanbul, 1979, s.301.

(19) İnalçık; s.511.

(20) Petroviç; s.192.

(21) Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Çev.Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1981, s.61.

(22) a.g.e.; s.66.

(23) a.g.e.; s.67.

(24) a.g.e.; s.68.

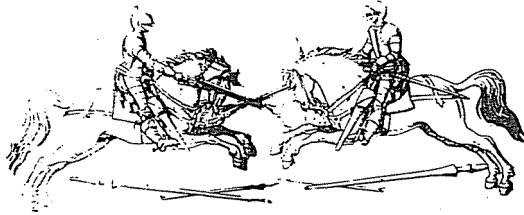
(25) a.g.e.; s.69.

(26) a.g.e.; s.111.

(27) a.g.e.; s.121.

Görüldüğü gibi XV. yüzyıl ortasından itibaren tüfek oldukça yaygın olarak Osmanlı ordusunda kullanılıyordu. Kullanılması, korunması ve imali devletin kontrolü altında idi. 1559'dan itibaren ise tüfeğin halk arasında yayılmaya başladığı görülmektedir. (28) Tüfeğin halk arasında yayılması sonucu asiler güçlenmiş ve devlete karşı isyanlar artmıştır. Devlet ise buna karşı tedbir olarak, emirler çıkartıp tüfeği halk elinden topluyordu. Bütün yasaklamalara rağmen, tüfek hızla halk arasında yayılmıştır. Halk elindeki silâhlar, ya devletin damgalı silâhları ya da kaçakçılıkla yurt dışından elde edilen silâhlar veya özel imalât ile yapılmış silâhlarıydı.

Toplar ve tüfekler gerek teknik gerekse biçim açısından belli bir olgunluğa eriştikten sonra, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren tabancalar ortaya çıkmaya başlamışlardır. Erken tabancaların atış menzillerinin kısıtlılığı ve nişangâh sistemlerinin gelişmemiş olması dezavantajdı. Böyle olunca tabancanın alevi ve gürültüsü caydırıcı bir etki yapabiliyordu. (Resim : 6) Örneğin, birbirine dövüşmek üzere yaklaşmış olan iki süvariden biri düşmanın atını tabancayla ürkütebilirdi. Ateşli silâhlardan önce bu tür döğüşlerde mızrak gibi delici ve dürtücü silâhlar kullanılırdı.

Resim 6: Avrupa Codex'inden alınmış minyatürde tabancalı süvariler -1616 (Quellen zur Geschichte der Fawerwaffen, Leipzig, 1877)

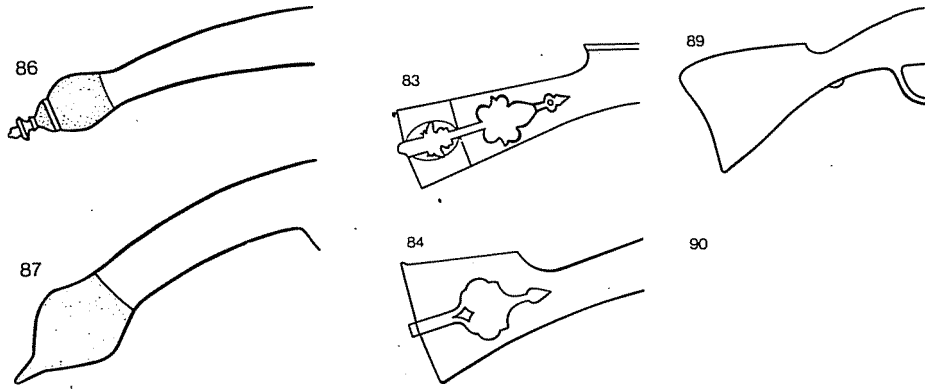
Tek atışlı olan erken ateşli silâhlarda, ikinci bir atış için silâhın hazırlanması uzun zaman almaktaydı. (Resim : 7) Dolayısıyla bu durum çarpışma anında vakit ve can kaybına neden olacağından savaşçının taşıdığı silâhın sayısının fazla olması kuşkusuz avantaj olacaktır. Bu durumda, tüfek gibi büyük silâh yerine tabanca gibi hafif ve az yer kaplayan silâh kullanışlı olurdu. Müzemizde bulunan at eğerine takılan çifter yuvalı ikili kuburluklar Osmanlı süvarileri arasında dört tabanca

Resim 7: Bir titilli tüfeğin aşamalı olarak ateşlenmesi (Quellen zur Geschichte der Fawerwaffen, Leipzig, 1877)

kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda Evliya Çelebi "Melek Ahmet Paşa'nın şecaatından bahsederken, Cehennembaşı denilen meşhur şaki, başında demir tulgası, göğsünde davudi zırhı, kemerinde altı adet tabancası, tüfeği ve sırtında Halep kalkanı ile adeta ayaklı bir cebe-hâne gibiydi" demektedir. (29) Böylece biz, XVII. yüzyılda cehennem bölükbaşısının altı ya da birden fazla tabanca taşıdığını öğreniyoruz.

Mekanizma açısından tüfeklerle aynı gelişimi gösteren tabancalar, form açısından da zaman içinde küçülmüş ve daha kullanışlı hâle gelmişlerdir. (Çizim : 4) XVIII. yüzyıl sonuna kadar, devletin kontrolündeki atölyelerde ustalar elinde imal edilen tabancalar, bu dönemden sonra fabrikasyon olarak imal edilmeye başlanmıştır. Ancak silâh süslemeciliği geleneği XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

Çizim 4: Muhtelif bölgelere ait tabanca kabza formları (83. 84. 89. Anadolu, Azerbaycan, İran. 86. 87. Balkan)

c. Tüfek ve Tabancaların Yapım Merkezleri

Osmanlı askerinin silâh ihtiyacını Cebeci Ocakları sağlardı. (30) Cebeciler, Kapıkulu Ocaklarının piyade kısmından oluşurdu. Cebeci Ocakları Fatih döneminden 1826'da Yeniçeri Ocaklarının kaldırılmasına kadar devam eden bir teşkilâttır. Cebeciler, ordunun ihtiyacı olan silâhları yapar ve sefer sırasında harp meydanına kadar götürür, yeniçerilere silâhlarını dağıtır, savaş bittikten sonra silâhları toplar bakımlarını yapar ve cebe-hâneye kaldırır. Barış zamanında ise talim için yeniçerilere silâhlarını dağıtır ve talim bittikten sonra silâhları toplar, bakımlarını yapar yine cebe-hâneye kaldırır. Tüfek talimleri, İstanbul içinde her perşembe günü Et Meydanı'nda yapılır. Talimleri avcı başı yaptırırdı. Cebeci Ocakları İstanbul dışındaki şehirlerde de bulunurdu. Örnek olarak, Ankara'daki bu günkü Cebeci Semti'nde bir Cebeci Ocağı bulunurdu. (31) Ancak İmparatorluk sınırları içindeki cebeciler başkent İstanbul'daki cebecibaşına bağlıydı. Silâh yapımı için hammadde'nin alınmasından, imali, tamiri, sevk ve idaresi'nde cebecibaşının izni ve buyrukları doğrultusunda sağlanırdı. (32)

Der-saâdet (İstanbul), Şam, Bağdat, Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Belgrad, Budin gibi büyük şehirlerde ve kalelerde, baruthaneler ile tüfek imalâthaneleri vardı. (33) Evliya Çelebi de Çoruh nehri civarı ve Gümüşhane bölgesini anlatırken,

(29) Zillîoğlu Mehmet Evliya Çelebi; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Yay., c.3, İstanbul, 1984, s.1076.

(30) M.Zeki Pakalın; Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.1, İstanbul, 1946, s.263.

(31) a.g.e.; s.264.

(32) Topkapı Sarayı Arşivi D.10581/10582/10583, E.1026 numaralı defterler ve evrak ile Başbakanlık Arşivi Cevdet-i Askerî Tasnifi No :2579/48443 belgeler ve 1789 Osmanlı İmparatorluğu Yeni Nizamlar Defteri.

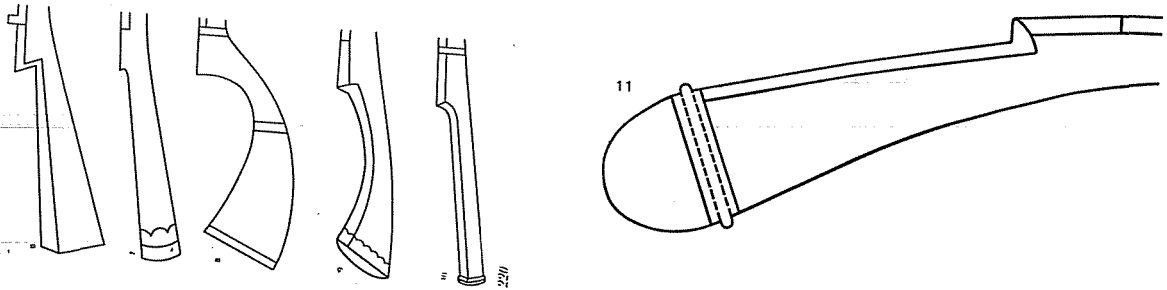
(33) A.Sermet Muhtar; Askerî Müze Rehberi, İstanbul, 1922, s.106.

bölge halkının, Mikrilistan ve Gürcistan bölgesine demir ve silâh satarak ticaret yaptıklarını belirtmektedir. (34) Bu cümleler bize muhtemelen adı geçen bölgede bir veya birden fazla silâh imalâthanesi bulunabileceğini göstermektedir. En çok ve en iyi barut Ders-saâdet, Şam ve Bağdat'ta yapıldı. (35)

Bunun yanında Azatlı (Küçükçekmece), Selânik, Gelibolu, Kağıthane'de de büyük baruthaneler vardı. Evliya Çelebi Kağıthane'deki baruthanenin sadece Haliç'te bulunan tersane için barut imal ettiğini söylemektedir. (36)

Silâhların büyük bir kısmı İstanbul'da cebe-hânede, tophanede (Tüfeng-hâne-i Amire, İstanbul Tüfeng-hânesi, İmalâthane-i Harbiye), tersanede (Tersane-i Tüfeng-hâne) imal edilmekteydi. Bunun dışında Anadolu'da çeşitli kalelerdeki atölyelerde (Kastamonu'da olduğu gibi), Kafkasya bölgesinde, Azerbaycan bölgesinde, Şam ve Bağdat gibi büyük kalelerde imal edilmekle birlikte, Balkanlarda özellikle Bosna bölgesinde Faynika, Foça, Karadağ, Makedonya Debre, Üsküp, Kosova Peçenka, Prizren, Sarayova ve Hersek gibi merkezlerde yoğunlaşmış silâh atölyeleri vardır. (37) Müzemiz koleksiyonunun, özellikle Osmanlı tabancalarının yarısı Balkan bölgesine ait olması, adı geçen bölgelerde yoğun silâh üretimi olduğu iddiasını doğrulamaktadır.

Atölye üretimi olan tabanca ve tüfeklerde bu günkü gibi genel bir standart olmadığı için her yörenin ve atölyenin kendine özgü kabza ve dipçik formu ile süslemesi vardır. (Çizim : 5) Hatta mekanizmalar bile bölge ve atölye farklılıklarını ortaya koymaktadır. (Resim : 8)

Çizim 5: Muhtelif bölgelere ait dipçik formları (6. Anadolu, 7. Kafkasya, 8. Afganistan, 9. Hindistan, 10. Arabistan, 11. Arabistan)

Resim 8: XIX. yüzyıla ait bir Azerbaycan gravüründe duvarda asılı çeşitli Osmanlı silâhları.

(34) Zillioğlu Mehmet Evliya Çelebi; s.422.

(35) Muhtar; s.106.

(36) Zillioğlu Mehmet Evliya Çelebi; c.1/2, s.43.

(37) Jelena Gomulin; Staro Balkansko Oruzje, Split 1980/Burbica Petrović, Katalog Oruzja, Pecata, Belgrad 1974/Nicola Kosanović "Staro Vatrene Oruzje Muzeju Slovenije", Osyecki Zbornik, XI, Osijek, 1967, s.133-167.

XV. yüzyılda Sırbistan ve Bosna bölgesinde tüfek imal edilmekte idi. (38) Osmanlılar, bu bölgeleri ele geçirdiklerinde aynı merkezlerde silâh imalâtına devam etmişlerdir. 1455'li yıllarda Nova Berda'da yapılan ilk Türk sayımlarında on adet yeniçeri arkebüzü olduğu kaydedilmiştir. (39) 1468'de Golumbac (Gügercinlik) Kalesinde on tüfekçi vardı ve hepsi ulûfeli Hristiyan askerlerdi. (40) Bütün bu bilgiler, bize Balkanlardaki kalelerde de tüfek imalâtı yapıldığını düşündürmektedir. XVI. yüzyıl ortalarından itibaren yurt dışından genellikle Batı Avrupa, Raguza ve Cezayir'den de deniz yolu ile Ege limanlarına silâh geliyordu. (41) H.1009 (M.1600) tarihinde bir vezirin cebe-hânesindeki tüfekler arasında, Cezayirî, Frengî, Rumî (Osmanlı), İstanbul, Macarî, Alman, Macarî zemberekli tüfekleri bulunuyordu. (42)

Evliya Çelebi, IV. Murat'ın kızı, Melek Ahmet Paşa'nın eşi Esmihan Sultan'ın hazinesinde 3000 tüfek olduğundan söz etmektedir. (43) Ayrıca 1505 tarihli enderun hazine defterinde tüfek kalıpları, tüfek namluları, zenbureklerden söz edilmektedir. (44) Cebecibaşına bağlı olmakla birlikte enderun cebe-hânesinde ve şahısların elinde de ateşli silâh bulunmaktaydı. (45)

III. Selim devrinde başlayan Batılılaşma hareketleri ve ıslahatlarla birlikte tophaneye bağlı olarak Tüfeng-hâne-i Amirede, fabrikasyon ilk Osmanlı tüfekleri üretilmeye başlanmıştır.

Osmanlı'nın silâh kaynaklarından biri de muharebe meydanlarından savaş ganimeti olarak aldıkları silâhlardır. Ganimet olarak alınan silâhlar doğrudan devlet hazinesine geçer ve burada muhtemelen cebeciler tarafından onarım ve bakımları yapılarak cebe-hâneye kaldırılırlardı. Bu konu çeşitli kaynaklarca doğrulandığı gibi en iyi belgeleri de elimizde bulunan tüfek ve tabancalardır. Ganimet olarak ele geçen silâhların genellikle namlularından yararlanılıyordu. Fakat bu tür silâhlardan ne şekilde yararlanılırsa yararlanılsın, üzerlerine tezyinat açısından çeşitli süslemeler yapıp, Osmanlı damgasını mutlaka vuruyorlardı.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'nın tüfek ve tabanca kaynakları bu durumda iken, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa ve Amerika'da özel sipariş tüfek ve tabancalar yaptırılmaya başlanmıştır. Sipariş yapılan bu silâhlar üzerine ise muhtemelen Türk ustaları çeşitli tezyinatlar yapmaktaydılar. Silâhların üzerine Osmanlıca olarak, silâhın imal edildiği fabrikanın adı ve patenti dahi yazılmaktaydı. Bunun dışında İstanbul'da tophane nezaretinde Tüfeng-hâne-i Amire damgalı tüfekler ve tabancalar imal ediliyor, ayrıca eski silâhların ve savaş ganimeti olarak toplanan silâhların da bakımları yapıp tekrar kullanılıyordu.

Fatih Sultan Mehmet devrinden beri silâh sanayiini kontrolü altında bulunduran tophane fabrikası 1908'den itibaren Harbiye Nezareti'nin sorumluluğunda faaliyet göstermeye başlamıştır. 1914'de yurt çapında silâh sanayiine ait 32 fabrika vardır.

Birinci Dünya Savaşı'na girerken, Askerî Fabrikalar Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul ve çevresindeki fabrikalar şöyledir: (46) Askerî Basım Evi, Saraçhane ve Karaağaç Ambarı, Gülhane Cephane Deposu, Pîrî Paşa İstihkâm Ambarı, Kağıthane-Fener-Bahariye Tapa Fabrikaları, Maçka Silâhhanesi, Yıldız Araba Fabrikası, Yıldız Fenî Teçhizat Deposu, Tophane Yapım Fabrikası, Bakırköy-Zeytinburnu Barut Fabrikaları, Uçak Okulu Ambarı, Heybeliada Balıkçı Müfrezesi, Tevhîd Semeri Saraçhanesi.

(38) Petroviç; s.190

(39) İnalıcık; s.511.

(40) a.g.e.; s.511.

(41) İlgürel; s.305.

(42) a.g.m.; s.307.

(43) Zıllıoğlu Mehmet Evliya Çelebi; c.5, s.1493.

(44) Topkapı Sarayı Arşivi; 10026 nolu defter.

(45) a.g.a.; D-3194/10537/8093/9503/6006/8135/4631/8120/9257/9546/10031/10234/8655/E-2444 defter ve evraklarda bu bilgileri doğrulamak mümkündür.

(46) Anonim; "Osmanlı Devri İdari Faaliyetleri ve Lojistik", Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi, c.X, Ankara, 1985, s.136.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da yurt dışından siparişler devam etmiştir. Örneğin, 1924'te Romanya yolu ile yirmi beş vagon silâh ve mühimmat getirilmiş, yurt saflarına dağıtılmak üzere, yabancı sermayenin elinde olan demir yolları yetkililerinden izin alınmıştır. (47) Yine aynı yıl, Kırıkkale'de Atatürk'ün öncülüğünde Türk silâh fabrikasının çekirdeği oluşturulmuştur. 1950'de bir kanun ile Kırıkkale Askerî Silâh Fabrikası, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlanmıştır.

d. Osmanlı Tüfek ve Tabancalarında Rastlanan Damgalar

Osmanlı tüfek ve tabancalarında çeşitli kitabelere rastlamak mümkündür. Bu kitabeler, kontrol damgaları, sahip adları, usta adları ya da tarih şeklinde karşımıza çıkar. Geç döneme ait tüfek ve tabancalarda ise yukarıda sayılan kitabeler dışında silâhın seri numarası ve fabrika adı bulunur. Eğer kitabe olarak değerlendirilirse, padişah tuğrası ve saltanat armalarına da rastlanır.

Kontrol damgaları (48) (Çizim : 6) olarak kabul edilen yazı ve işaretler, tüfek ve tabanca üzerine genelde silâhın imali, süslemesi, montajı ve belki de ilk deneme atışı yapıldıktan sonra işlenmekteydi. Bazı durumlarda ise damgalar silâhın görünmeyen bir yerinde yer almaktaydı. Bu damgalar bir yerde devletin resmî mühürüdür ve kullanılması yasaktır. Hatta devletin damgalı silâhlarının halkın elinde bulunması yasaktır. (49) Bu damgalar bir yandan silâhın sağlamlığını ve kullanılabilirliğini ispat ederken, diğer yandan da silâhın devletin malı olduğunu göstermektedir.

Çizim 6: Osmanlı tüfek ve tabancalarından alınmış damgalar.

Bu damgaların ilki "tuğra"lardır. Padişah tuğralarının, silâh üzerinde göze çarpmayan bir yerde ve en fazla iki santim çapında işlenmesi, onun tescilden başka bir amacının olmayacağını düşündürmektedir. Silâh üzerine kalıpla basılan bu tuğraların üzeri genellikle çıplak bırakılmış, bazen de altın veya gümüş kaplanmıştır. Tuğra bazen yalnız bazen de ikinci bir damga ile birlikte kullanılmıştır. Tuğranın bizim için önemli bir yanı da tarihlendirmeye katkıda bulunmalarıdır.

Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren sık kullanılan diğer bir damga da "Kayı" damgasıdır. Bilindiği gibi Osmanlı Hanedanı, Oğuzların Kayı Boyu'ndan gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre tuğ'un sembolikleşmiş şekli olan Kayı Boyu işareti sadece ateşli silâhlarda değil Osmanlı'nın cebe-hânesindeki diğer silâhlarda da XV. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Çapları bir ilâ bir buçuk santim arasında değişen bu damgalar namlular üzerine serbest veya yuvarlak bir çerçeve içerisinde kazıma ya da stampa olarak işlenmiş şekilde karşımıza çıkar.

(47) a.g.m.; s.135.

(48) Tülin Çoruhlu; "Osmanlı Tüfekleri Üzerinde Görülen Kontrol Damgaları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 18, İstanbul, 1988, s.9-14.

(49) Mücteba İlgürel; s.301-316.

Diğer bir damga "imtihan" şeklinde okunan mühürlerdir. Deneme, sınama (50) manasına gelen bu mühür, silâhın kontrol edildiğini gösteren resmî bir damga-
dır. Daire, beyzi veya damla formundaki yuva içine stampa olarak basılan bu damga XVIII. yüzyıl sonuna kadar kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl sonundan itibaren kullanılan bir başka damga da "sahh" şeklinde okunan damgadır. Doğrudur, yanlış-
sızdır anlamına gelen bu kelime daha çok fermanlar, beratlar ve resmî kayıtların doğruluğunu tasdik için kullanılmış olup, (51) ateşli silâhlarda, daha çok "tüfeng-
hâne" imalâtı silâhlar ile yurt dışından sipariş edilmiş tüfek ve tabancalara vurul-
muştur. Bu damga bir süre sonra "sad" harfi şekline dönüşmüştür. Bunlardan başka "bâlâ", "vâlâ", "miknet", "nusret" gibi okunan damgalar da vardır ki bunlar yüksek üst, yüce, kudret, güç, başarı, üstünlük (52) anlamlarında olup bir çeşit standart ve kontrol damgasıdır. Sonuncu damga ise "mim" harfidir. Vaktiyle sadra-
zamların imza yerine kullandıkları "mim" işareti mevcut kelimesinin kısaltılmışıdır. Malûm oldu, görüldü anlamında kullanılan bir nişandır. (53)

Sahip adı her tüfek ya da tabancada karşımıza çıkmaz. Çünkü, askerin kulan-
dığı her çeşit silâh devletin malıdır. Silâhlar, devletin atölyelerinde imal edilir, kullanılacağı zaman askere dağıtılır, kullanımı bittikten sonra geri alınıp cebe-hâne-
ye kaldırılırlardı. Özellikle erken devirlerde kişiler özel silâh sahibi olamazlardı. Ancak XVI. yüzyıldan sonra, ileri gelen devlet yöneticileri, paşalar ve beyler yavaş yavaş tüfek veya tabanca sahibi olmaya başlamışlardı. Hatta bu tarihten sonra ateşli silâh çeşitli yollarla halkın eline de geçmiştir. Elimizde mevcut örnek-
lere göre paşa, vezir, üst düzeyde subaylar ve çeşitli devlet temsilcileri özel tüfek ya da tabanca sahibi olabiliyorlar, bazen kendileri için özel silâh yaptırabiliyorlardı. Sahip kitabelerinde genellikle sahibin adı, unvanı, memleketi ve tarih yazılıdır. Sahip adları, namlu kuyruğunda, kabzada ya da bileziklerde karşımıza çıkar. Kitabe altın ya da gümüş kakma olabildiği gibi bazen sedef üzerine mercan kakma örnek-
ler de görülebilir.

Genellikle tüfeğin ya da tabancanın parçaları ayrı ayrı ustalar elinden çıkar. Bunu, elimizdeki örneklerin dipçik, namlu ve mekanizmalarında rastladığımız ayrı ayrı usta adları doğrulamaktadır. Usta adlarında isim yalın olarak yazılabildiği gibi "Amel-i" şeklinde de yazılabilir. Bazen aynı kitabede tarih ve ustanın memleketi de karşımıza çıkar. Bazı örneklerde usta adı sahip kitabesinin hemen arkasında yer alabilir. Usta kitabeleri, namlu gerisinde, tespit levhası üzerinde, kurma yayı altında, dipçik üstünde bulunabilir. Genellikle dikdörtgen ya da beyzi yuva içinde stampa baskı, altın ya da gümüş kakma olarak yazılırlar.

Tarih, en sık olarak tespit levhası üzerinde, kurma yayı altında, namlu gerisin-
de karşımıza çıkar. Bazen horoz üzerinde, tuğra ya da diğer kitabelerin içinde de bulunur. Genellikle gümüş ya da altın kakma olarak "sene....." şeklinde ya da sadece rakamlardan ibaret olarak yazılır.

Fabrika adları ise namlu gerisinde ve tespit levhası üzerinde beyzi yuva içinde, altın ya da gümüş kakma olarak "Tüfeng-hâne-i Amire" ya da İstanbul Tüfek Fab-
rikası şeklinde Osmanlıca olarak yazılır. Fabrika adı altın tel kakma olarak serbest şekilde de yazılabilir. Tarih, bazen fabrika adının yanında bulunabilir. Fabrikasyon olan tüfek ve tabancaların seri numaraları vardır. Seri numaraları, fabrika adının altına Osmanlıca olarak yazılırlar.

(50) Ferit Devellioğlu; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1984, s.64.

(51) a.g.e.; s.1093

M.Z.Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.III, İstanbul, 1946, s.91.

(52) F.Devellioğlu; s.85.

M.Z.Pakalın; s.149-150.

(53) a.g.e.; s.775.

a.g.e.; c.II, s.335.

II. OSMANLI TÜFEK VE TABANCALARINDA GÖRÜLEN SÜSLEME PROGRAMI VE MOTİFLER

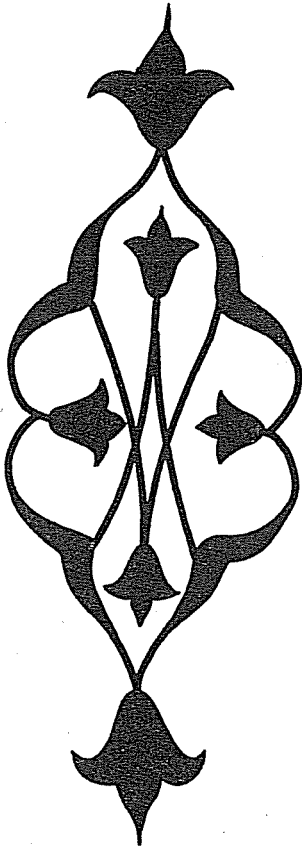
1. Kabza, Dipçik ve Kundaklar Üzerinde Görülen Süsleme Programı ve Motifler

Osmanlı tüfeklerinin dipçik, kabza ve kundakları yekpare ahşaptır. Dipçik, köşeli formdadır. Dipçik kabza kısmında köşeli br biçimde çıkıntı yapar. Osmanlı'da XIX. yüzyıl başında başlayan fabrikasyon silâhlarla birlikte dipçik formlarında Avrupa silâhlarının özelliği görülmeye başlar. Ancak atölye imalâtında da eski gelenekler kendini muhafaza eder.

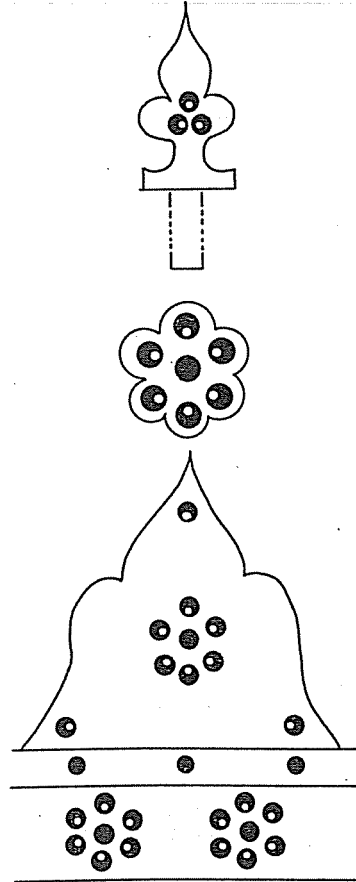
Dipçik ve kundak üzerindeki süslemeler dipçik çevresi, kabza üstü, tetik çevresi, gerdane yuvalarının çevresi ve kundak ucunda yoğunlaşır. Tüm kundak ve dipçiği kapsayan süsleme programı da görülebilir.

Dipçik ve kundaklarda bitkisel ya da geometrik motifler, yıldız, hilâl, saltanat armaları, çintemani gibi motifler sık sık karşımıza çıkar. Hilâl ve yıldız formları daha çok XVIII. yüzyıldan itibaren, saltanat arması ise XIX. yüzyıldan itibaren daha sık kullanılmıştır.

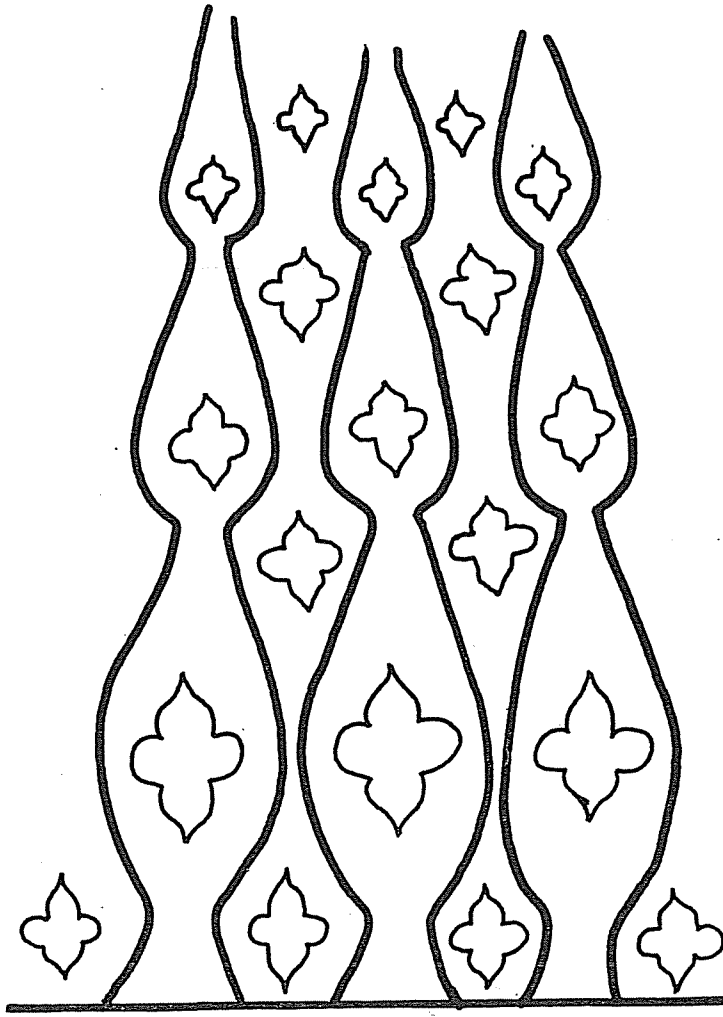
XIX. yüzyıl öncesine ait tüfeklerin kundak ve dipçiklerinin süsleme programları adeta bir şablon şeklindedir. Dipçik tabanı genellikle kemik ya da üzerine deri geçirilmiş bir topuz gibidir. Dipçik tabanına bitişik olarak iki veya üç bordür, dipçiği dolandır. Bu bordürler palmet dizileri, çintemani motifler ya da altı-sekiz yapraklı çiçek motiflerinin ard arda dizilmesi ile oluşur. Çiçek motiflerinin yaprakları çoğu zaman çintemani motiflerden oluşur. (Desen : 2) Bordürler birbirlerinden düz hatlarla ayrılır. Bordürlerden sonra dipçiğin altında, üstünde ve yanlarında birer adet altı-sekiz yapraklı çiçek motifleri, baklava motifleri ya da salbekli şemse motifleri bulunur. (Desen : 1, 2, 3, 4)

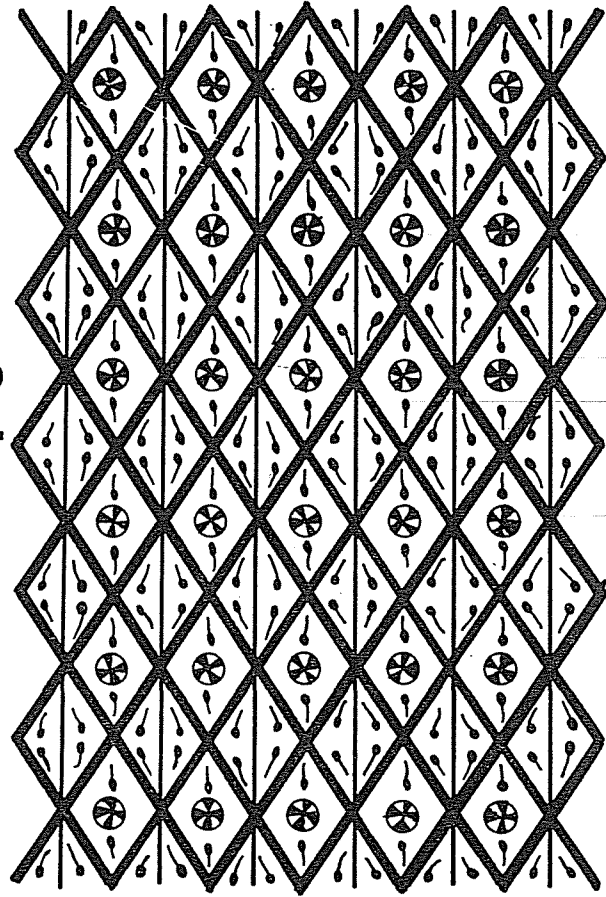
Desen 1: 1900 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiği üzerindeki (bağa ve gümüş tel kakma), XVI. - XVII. yüzyıl.

Desen 2: 882.5 Env. numaralı tüfeğin dipçiği altından (açık ve koyu renk kemik kakma), XVI. yüzyıl.

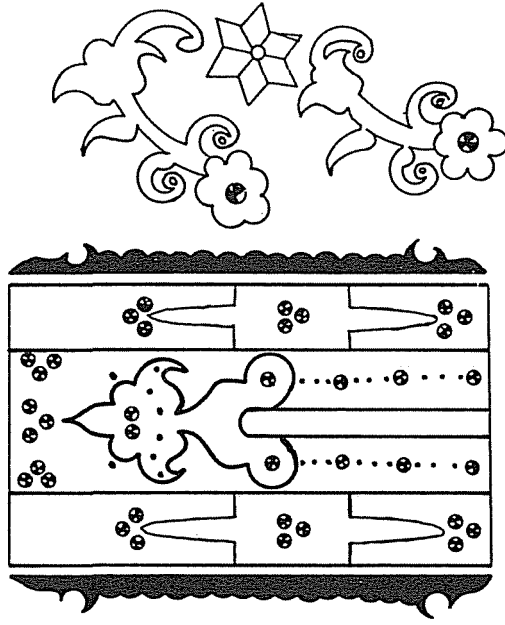

Desen 3: 8795 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiğinden (kemik kakma). XVIII. yüzyıl.

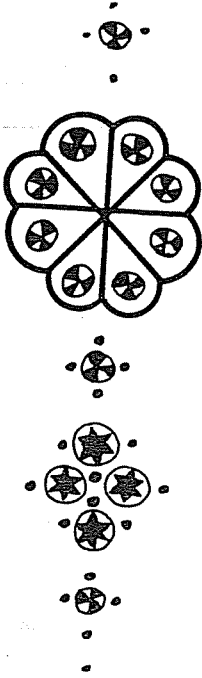

Desen 4: 24235 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçik ve kundağı üzerinden (sedef, bağa ve mercan kakma). XVIII. - XIX. yüzyıl.

Kabzanın üstünde, çin bulutu motifi, baklava motifi veya palmet ve kıvrık dallardan oluşan süslemeler bulunur. Kabzadaki süsleme, tüfeğin sol tarafına doğru yayılarak biter. (Desen : 5) Sağ tarafına ise mekanizma geldiği için süsleme bu kısımda devam etmez. Bazen, kabzanın üstü tek parça halinde bir levha ile kaplanıp, levhanın üstü akıcı bir şekilde geometrik ya da bitkisel motiflerle süslenir. En çok kullanılan bitkisel motifler palmet-rumî ve naturalist çiçeklerdir. Geometrik süslemeler ise zencirek motifi, meander motifi, baklava motifi ya da basit taramalardan veya ay-yıldız, madalyon motiflerinden oluşur. (Desen : 6, 7, 5, 8)

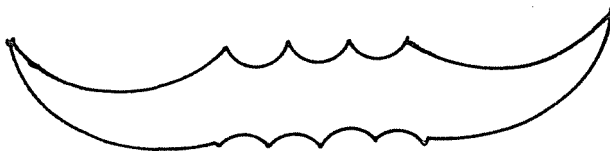
Desen 5: 10512 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin kabzasından (kemik ve bağa kakma), XVIII. yüzyıl.

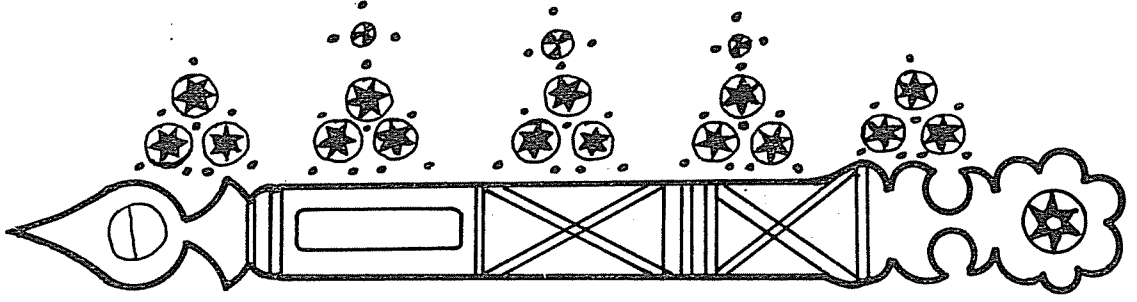
Desen 6: 20102 Env. numaralı tüfeğin dipçiğinden.

Desen 7: 20102 Env. numaralı tüfeğin kabzası üzerinden.

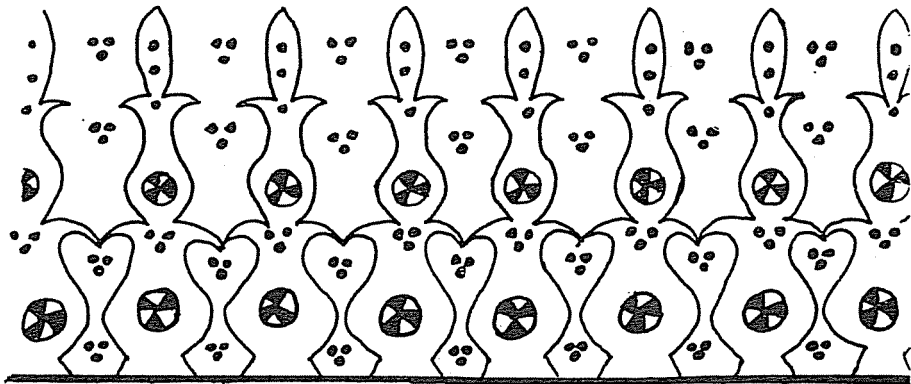
Desen 8: 4177 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin kabzasından (kemik kakma), XVIII. - XIX. yüzyıl.

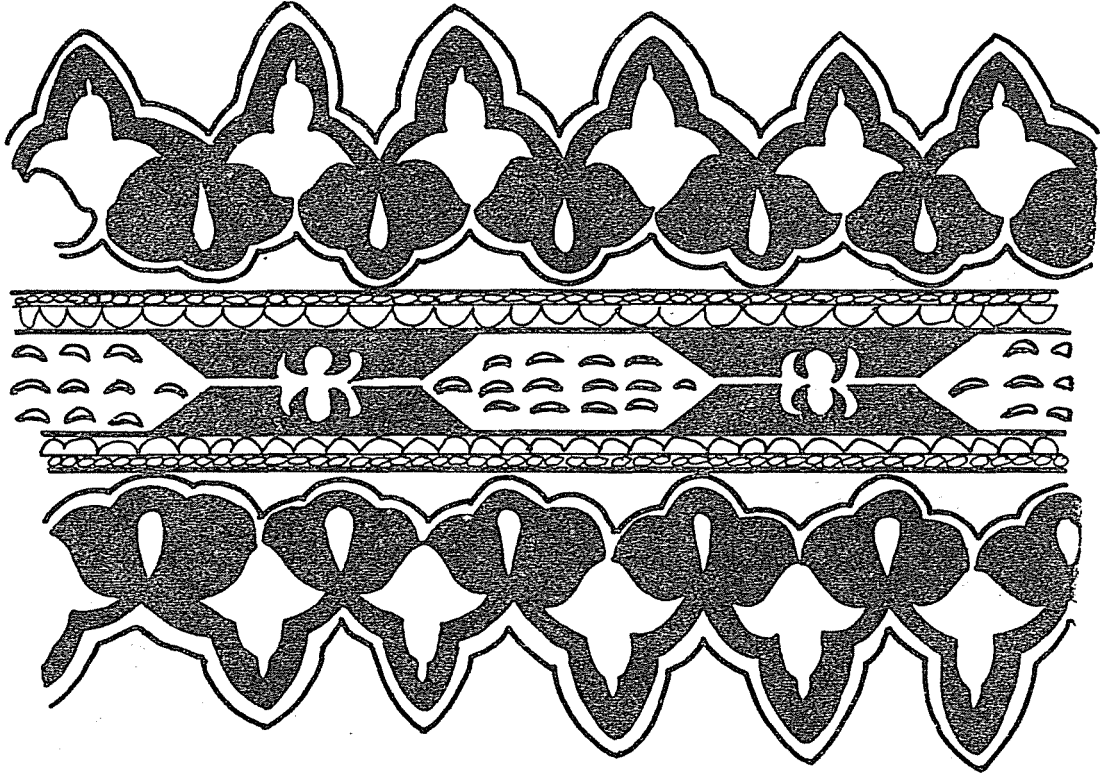
Desen 9: 20102 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçığı üzerinden (kemik, bağa ve bafon kakma), XVIII. yüzyıl.

Tetiğin etrafı genellikle dikdörtgen bir pafta ile sınırlanır. Bu paftanın iki ucu çoğu zaman palmet motifleri ile biter. (Desen : 9) Paftanın etrafına serpiştirilmiş geometrik kompozisyonlar veya çiçekler ve stilize edilmiş bitkisel formlar bulunur. Dipçikteki süsleme çoğu zaman kundaktan da devam eder. Gerdane yuvalarının çevresi tetik çevresinde olduğu gibi konturları geometrik ya da bitkisel formlarda olan paftalarla sınırlanır. Kundak ucunda bulunan harbinin baş kısmı ise genellikle balık pulu ya da akıcı spirallerle süslenir.

Elimizde örnekleri bulunan ve özel kişiler için yapılmış tüfeklerde, genellikle ahşap kısımlar kemik, sedef ve bağa gibi maddelerle kaplanıp üzerleri gümüş ya da altın gibi madenlerle akıcı bitkisel motifler, çiçek ve rozetlerle süslenir. (Desen 10, 3, 4, 11) XIX. yüzyılda başlayan fabrikasyon imalat ile birlikte değişen Osmanlı tüfeklerinin dipçik formu genellikle sadedir. Ancak, gerek Avrupa ve gerekse Türkiye'de Osmanlı için yapılan özel sipariş tüfeklerde bazı süslemeler görülebilir.

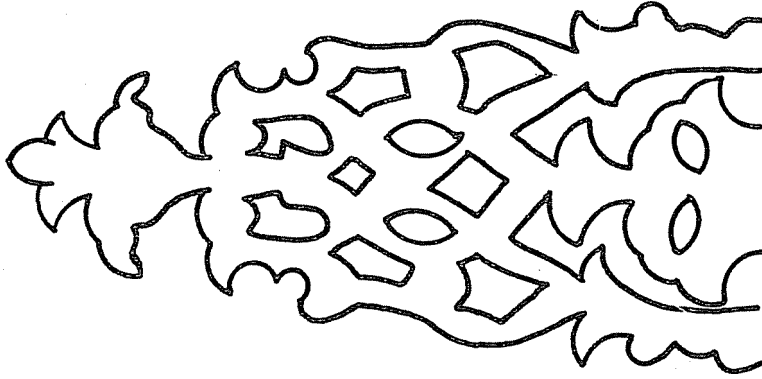

Desen 10: 9117 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçığı üzerinden (kemik kakma), XVIII. yüzyıl.

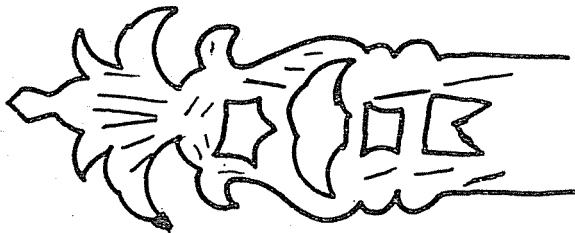

Desen 11: 19692 Env. numaralı çakmaklı tabanca kabzasından (gümüş üzerine savat, kazıma ve kumlama teknikleri), XVIII. yüzyıl.

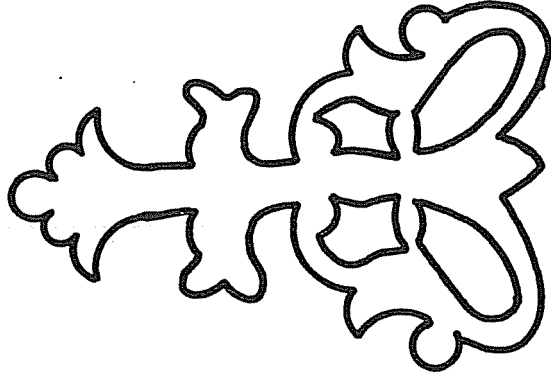
Bu tip tüfeklerin dipçik ve kundak gibi ahşap kısımlarında görülen süslemeler barok tarzı bitkisel motifler ya da ay-yıldız formları ve saltanat armalarından oluşur. (Desen : 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18)

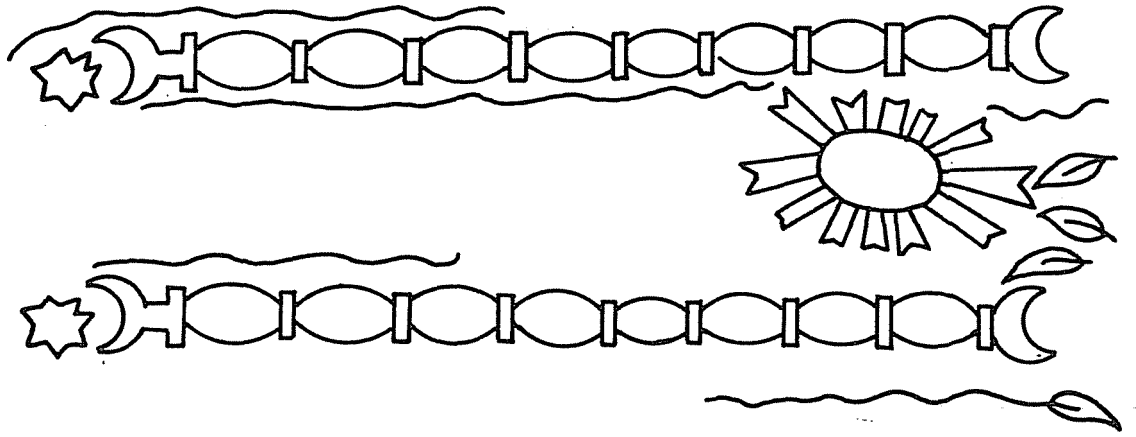
Desen 12: 8818 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçığı üzerinden (gümüş kakma). XVII. - XIX. yüzyıl.

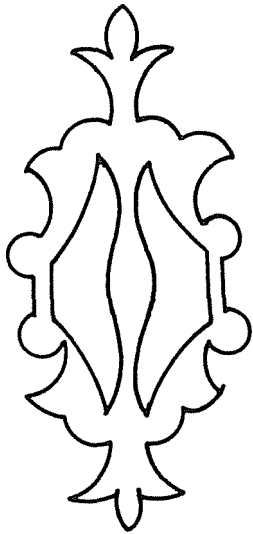
Desen 13: 8818 Env. numaralı tüfeğin dipçığı üzerinden

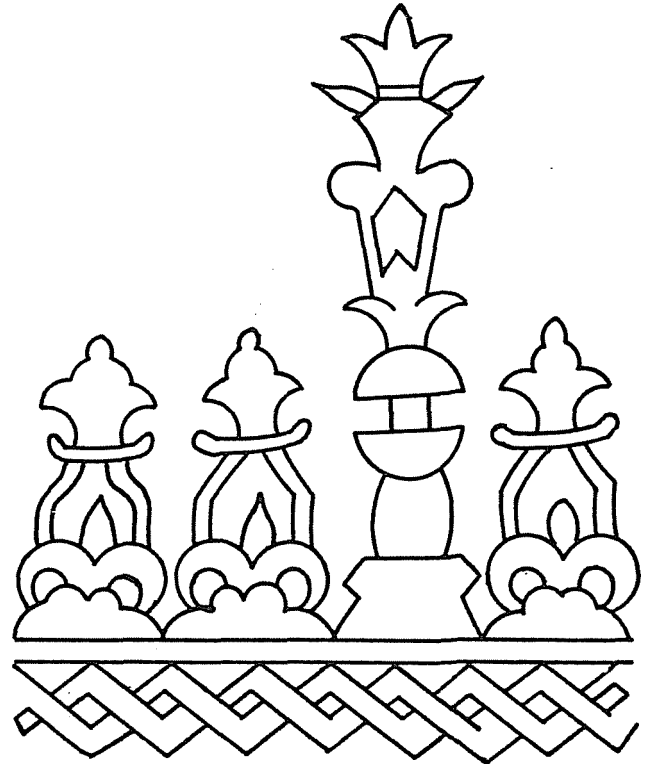
Desen 14: 8818 Env. numaralı tüfeğin dipçığı üzerinden.

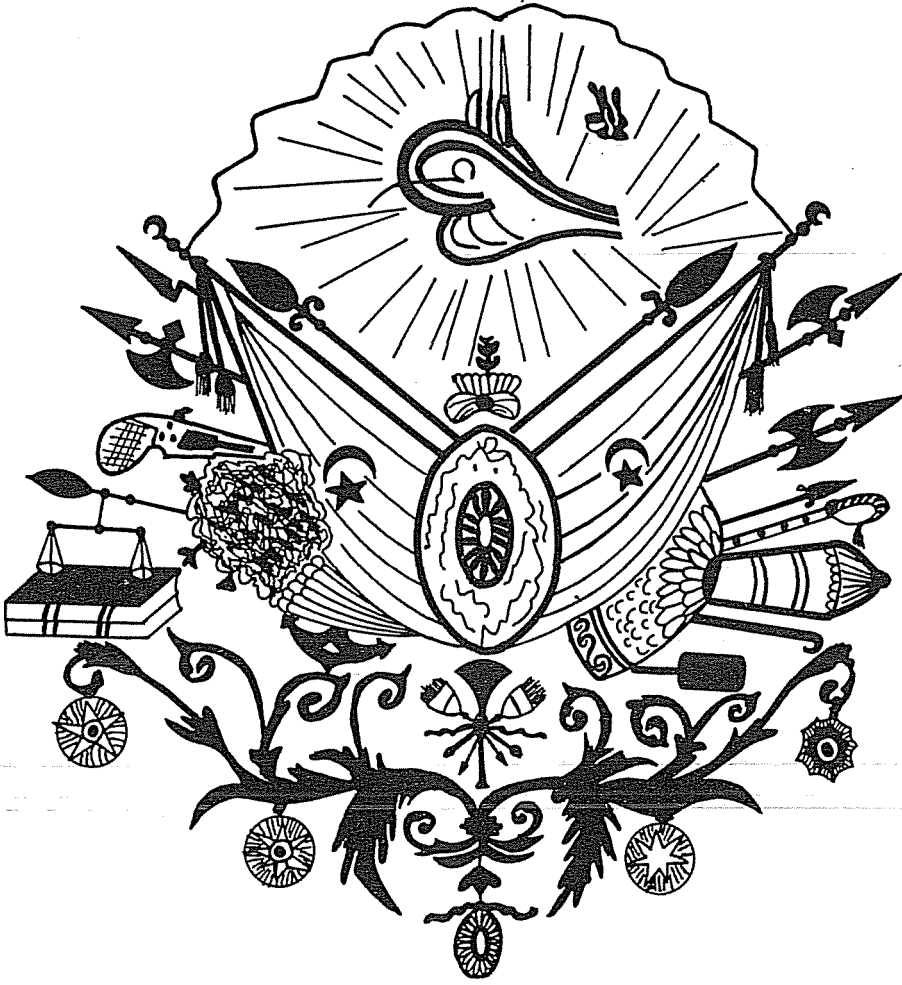
Desen 15: 1465 Env. numaralı tabancanın kundağından (gümüş kakma), 1804.

Desen 16: 8818 Env. numaralı tüfeğin dipçığından.

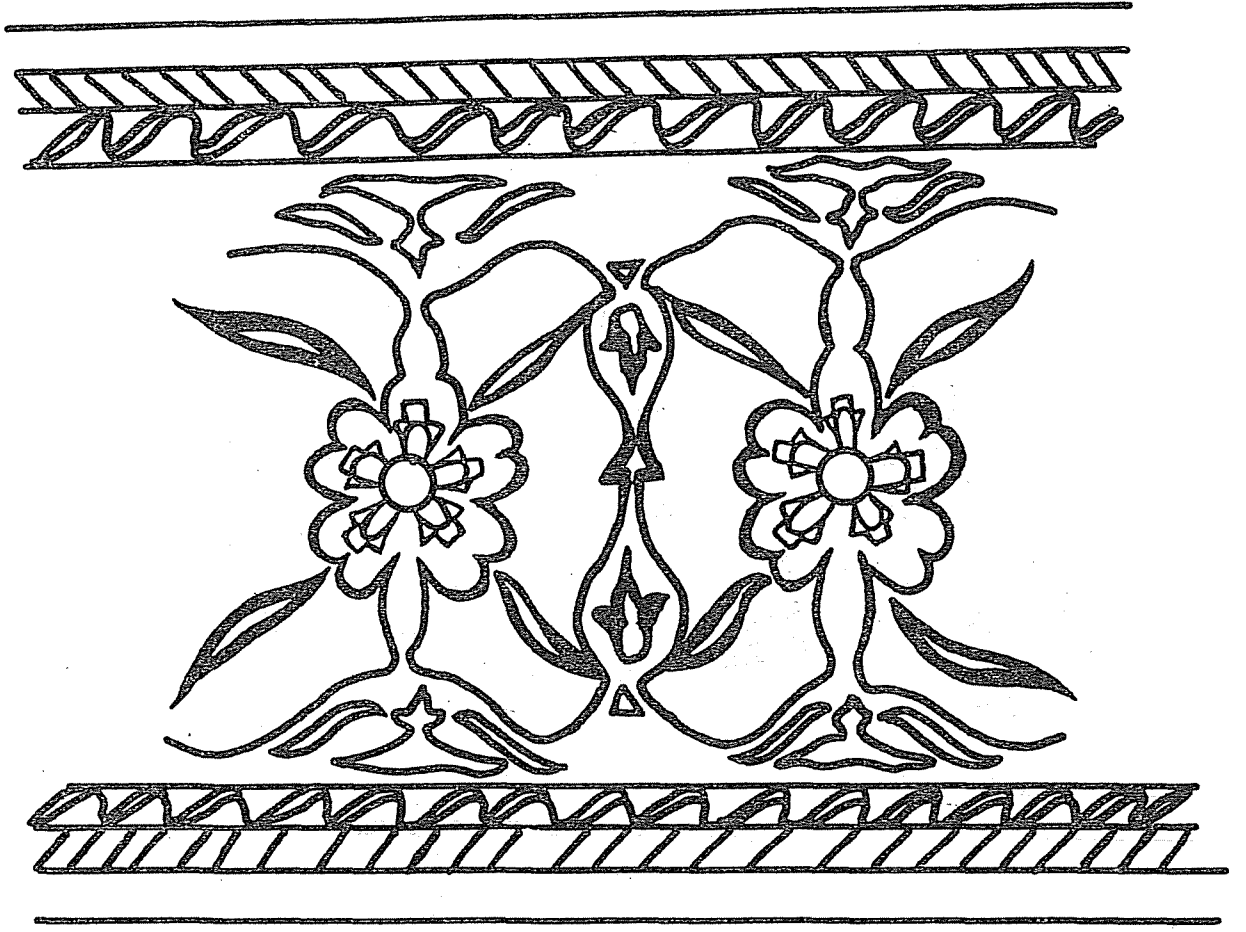

Desen 17: 8818 Env. numaralı tüfeğin dipçik tabanı çevresinden (gümüş kakma).

Desen 18: 1781 Env. numaralı iğneli tüfeğin dipçiğinden (gümüş kakma üzerine, kabartma, kazıma ve savat teknikleri), 1892.

Elimizde bulunan Osmanlı tabancaları, tüfeklere nazaran daha geç döneme aittir. Tabancaların kabza ve kundakları üzerinde en sık rastlanan motifler ay-yıldız saltanat armaları, rozet çiçekler, güneş ve akıcı geometrik motiflerden oluşur. (Desen : 15) Armalar genellikle kabzanın tabanında, üstünde ya da solunda yer alır. Rozetler tüm kabza ve kundak üzerine serpiştirilmiştir. Meander ya da zencirek motifi gibi süslemeler de kundak boyunca uzanır. Bazı örneklerde ise tamamen gümüş kaplama olan ahşap kısımların üzerindeki levhalarda palmet bordürleri, Türk bayrağı tarzında şakaikler ve vazodan çıkan çiçekler ile geometrik süslemeler görülür. (Desen : 11, 19) Seri imalat olan fabrikasyon tabancalarda da tüfeklerde olduğu gibi bir sadeleşme görülür. Ancak, gerek Avrupa gerekse Türkiye'de imal edilmiş özel sipariş olan tabancaların kabza ve kundaklarında da Türk barok tarzı bitkisel süslemeler ve armalar görülür.

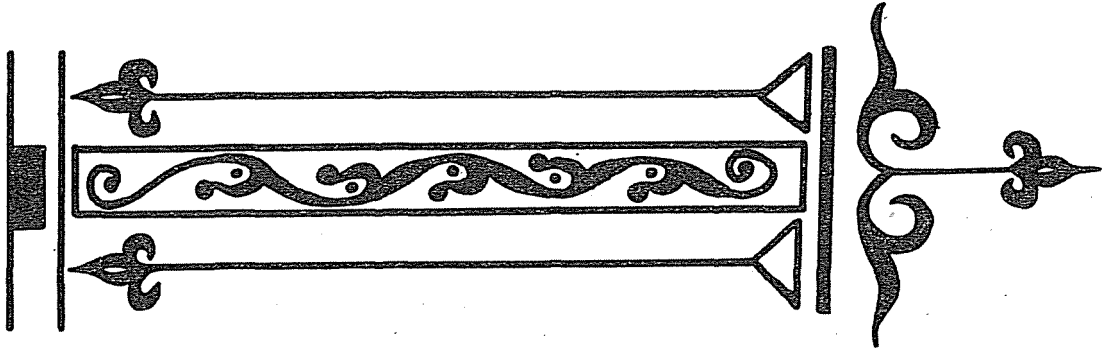

Desen 19: 19692 Env. numaralı tabancanın bileziğinden.

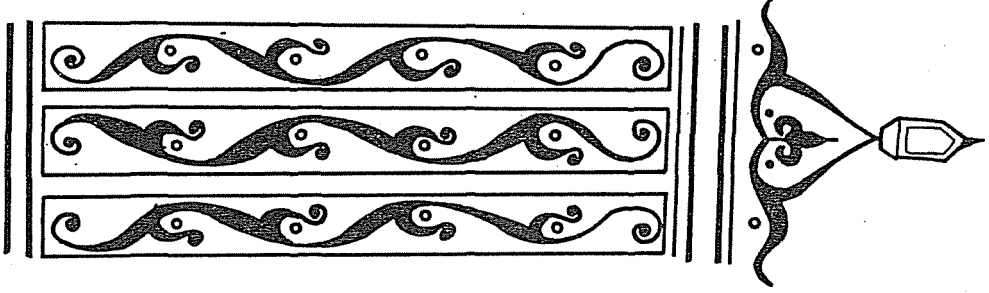
2. Namlu, Bilezikler ve Mekanizmalar Üzerinde Görülen Süsleme Programı ve Motifler

Namlular, süsleme açısından tüfeklerin en zengin parçalarından biridir. Örneklerle bakıldığında, bazı ayrıntılar dışında namlu süslemeciliğinde adeta bir şablon oluşturulmuş gibidir. Süslemeler namlu gerisi, namlu gövdesi ve namlu ucu dekoratif bileziklerinin çevresinde yoğunlaşır. Ve her üç bölgedeki motifler birbiri ile uyum içinde ele alınmıştır. Namlu köşeli ise motifler uzunlamasına oluşturulan bordürler içinde akıcı bir şekilde yer alır. Namlu silindirik formda ise motifler merkezî kompozisyonlar şeklinde düzenlenir.

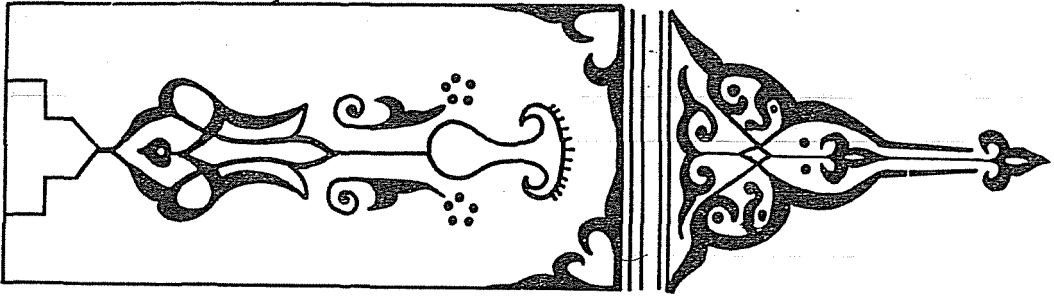
Erken örneklerde XVI., XVII. yüzyıl kullanılan motifler, palmetler, rumîler, kıvrık dallar, çintemani ve saadet düğümü motiflerinden oluşur. (Desen : 20, 21, 22, 23, 24) Namlu gerisinde kullanılan süsleme programı namlu ucunda da tekrarlanır. Namlu gerisindeki bileziğin önünde ve namlu ucundaki bileziğin gerisinde ise içi rumî ve kıvrık dallarla süslenmiş, ucu salbek (palmet) motifi ile biten yarım şemseler bulunur. (Desen : 25, 20, 26, 21, 22) Namlu gerisindeki şemsenin hemen

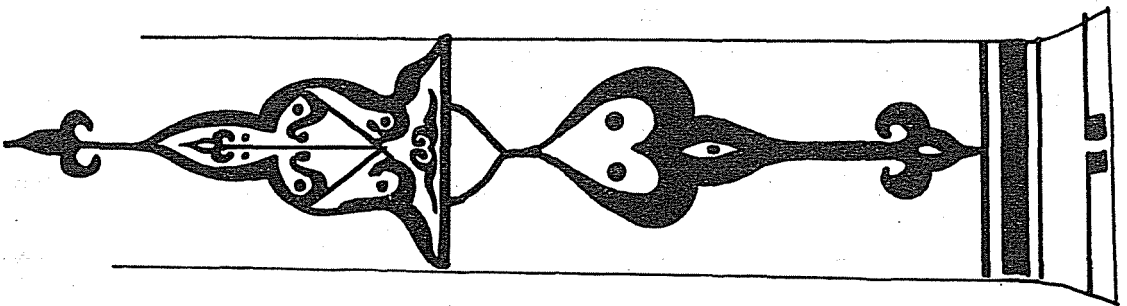
Desen 20: 16889 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlusundan (gümüş kakma), XVI. - XVII. yüzyıl.

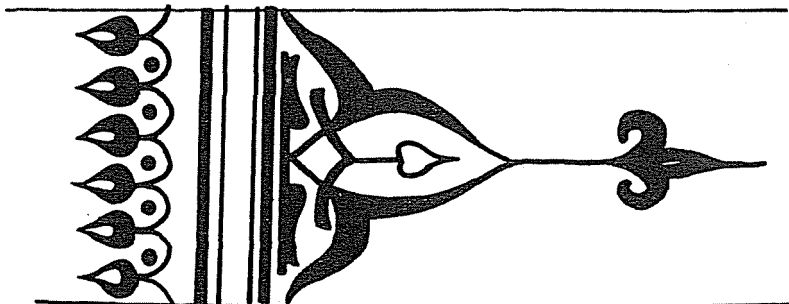
Desen 20: 16889 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden.

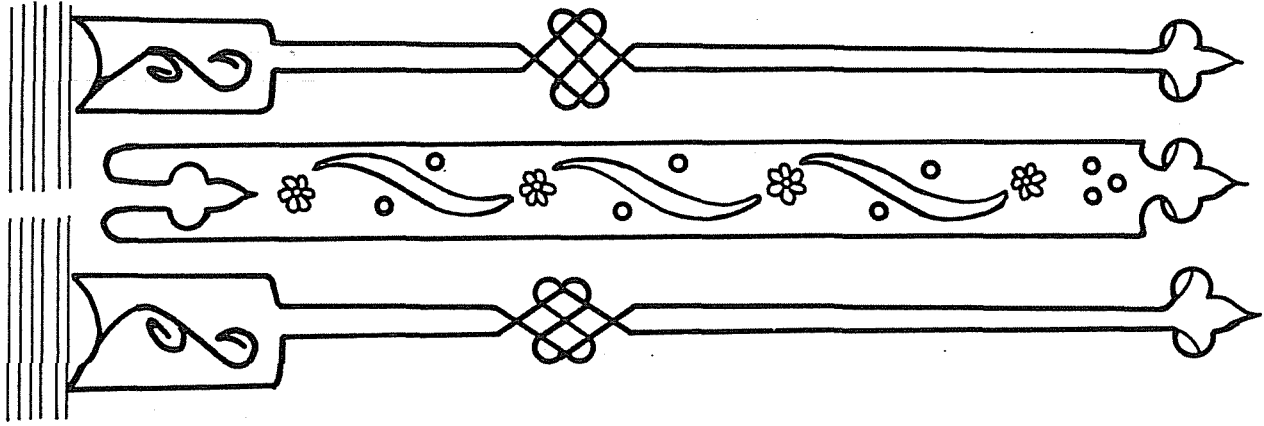
Desen 21: 8868 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (gümüş kakma), XVI. yüzyıl.

Desen 22: 8868 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu ucundan, XVI. - XVII. yüzyıl.

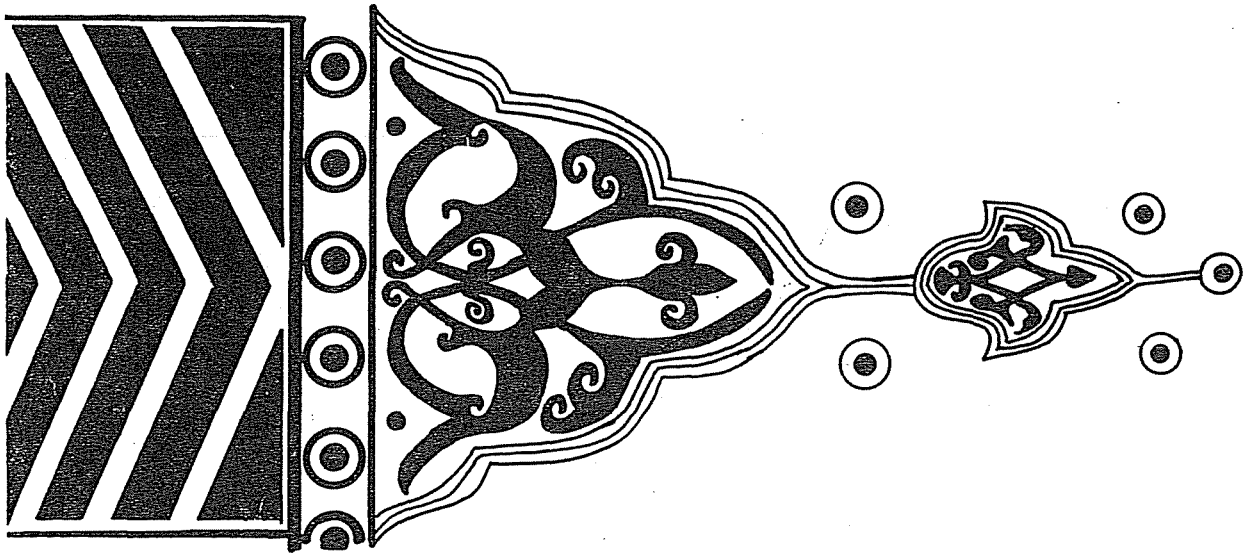

Desen 23: 8868 Env. numaralı tüfeğin namlu gerisinden.

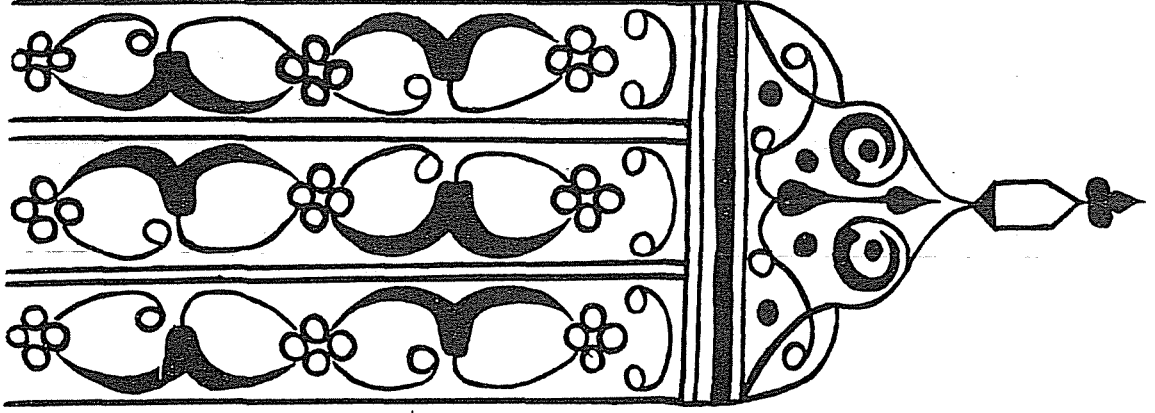

Desen 24: 10507 env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (altın kakma), XVII. XVIII. yüzyıl.

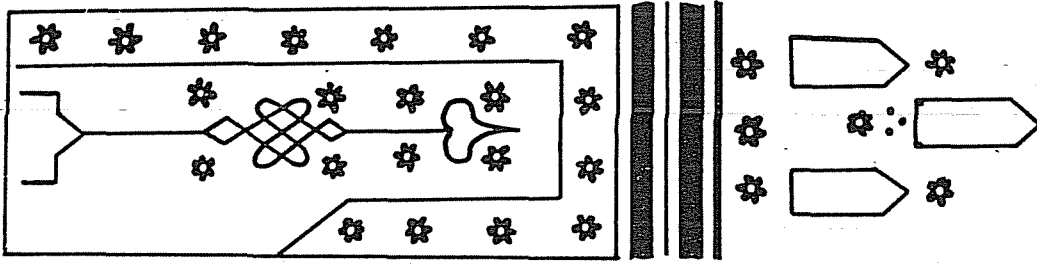
önünde ise etrafı bir sıra tel kakma ile sınırlanmış ucu palmet motifi ile biten kitabeler bulunur. Namlu gövdesindeki bileziğin gerisinde bir sıra palmet, damla motifi ya da çiçek motifleri bulunur. Bu bileziğin önünde de salbekli yarım bir şemse motifi yer alır. (Desen : 23, 27, 28)

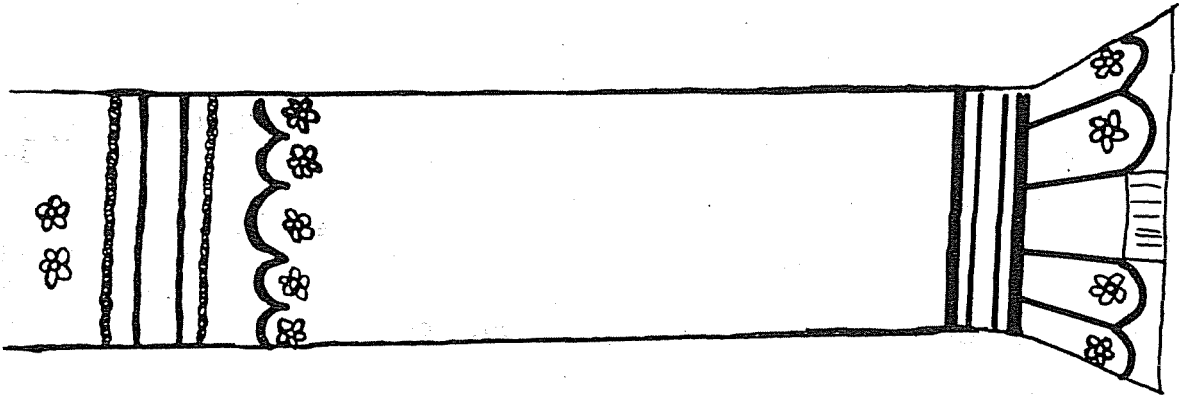
Desen 25: 8825 env. numaralı fitilli tüfeğin namlusundan.

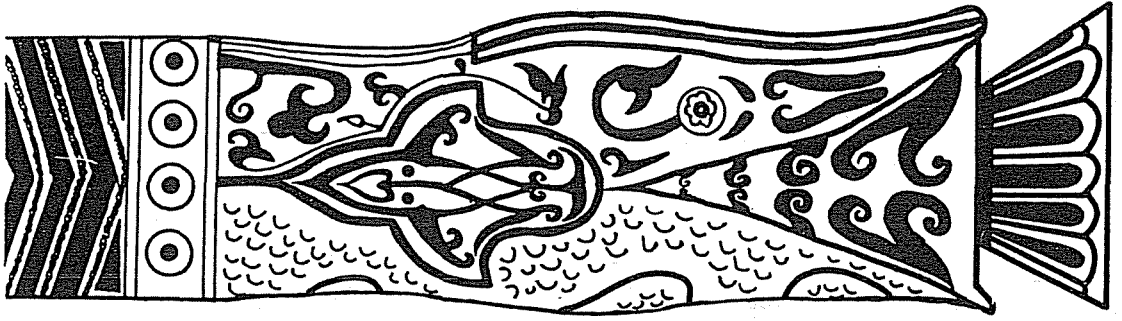
Desen 26: 1897 Env. numaralı fitilli tüfeğin namlu gerisinden (altın kakma), XVII. yüzyıl.

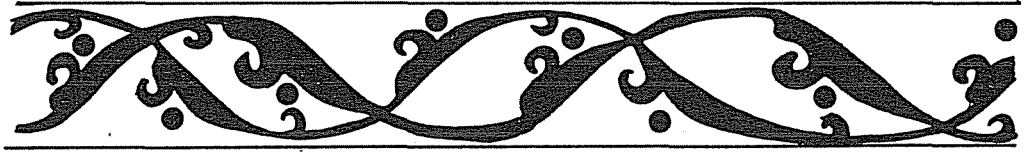
Desen 27: 8765 Env. numaralı fitilli tüfeğin namlu gerisinden (gümüş kakma), XVII. - XVIII. yüzyıl.

Desen 28: 8765 Env. numaralı tüfeğin namlu ucundan.

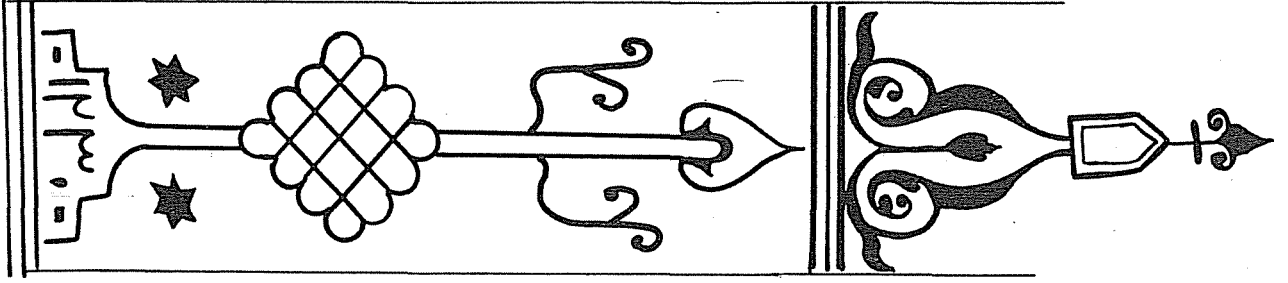
Desen 29: 8825 Env. numaralı fitilli tüfeğin namlusundan (gümüş ve değerli taş kakma). XVI. yüzyıl.

Desen 30: 8825 Env. numaralı fitilli tüfeğin namlusundan.

Buraya kadar tasvir etmeye çalıştığımız namlu süslemesi en sık karşılaşılan türdür. Tamamen sade ya da tamamen üzeri süslenmiş namlular da vardır. Tamamen süslenmiş olan namlular, rumî ve kıvrık dallarla dekorlanmıştır. Tüm namlunun süslenmiş olduğu ikinci bir grup tüfek daha vardır ki, bunlar XVI.-XVII. yüzyıllara ait "ejderli" dediğimiz namlulardır. Bu tip namluların ağız kısmı adeta ejder biçiminde olup, diğer kısımları ejderin vücudunu andırmaktadır. Vücut zaman zaman stilize edilmiş bitkisel (rumî ve kıvrık dal) motiflerle tamamlanmıştır. (Desen : 29) XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren, namlu gerilerinde serbest bitkisel kompozisyonlar içine yerleştirilmiş ay-yıldız ve saltanat armaları görülmeye başlanır. (Desen 31, 32, 33, 34)

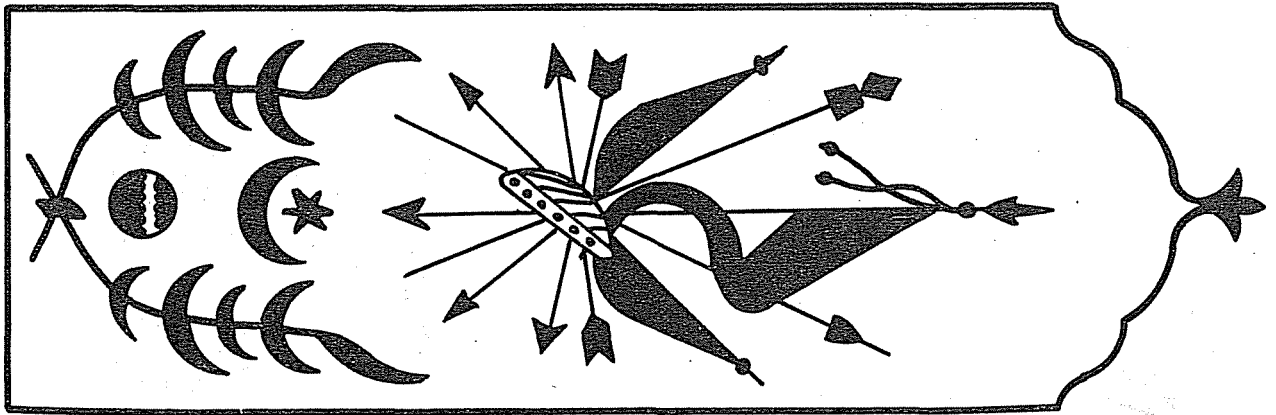
Bilezikler üzerinde ise çoğu zaman basit taramalarla oluşturulan bitkisel süslemeler, geometrik geçmeler görülür. Bu tip bilezikler, çoğu zaman tüfeğin diğer kısımlarındaki süslemelerle uyum sağlamazlar. Ancak, orijinal olan bilezikler üzerinde daha sistemli bir süsleme görülür. Her şeyden önce bilezik kontur itibarı ile yarım bir şemse formundadır. Üzerinde bir ya da iki bordür halinde geometrik geçmeler ve bordürlerin hemen önünde palmet dizileri ya da rumî ve kıvrık dallardan oluşan merkezî ya da sonsuz olabilecek kompozisyonlar yer alır.

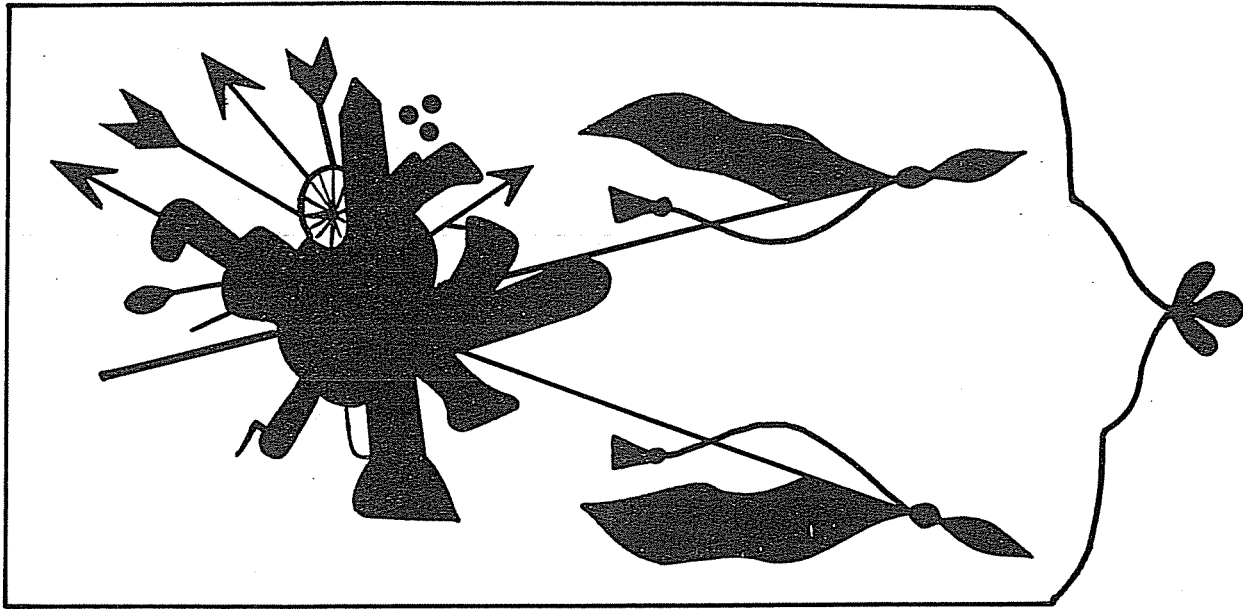
Desen 31: 16890 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlusundan (altın kakma), 1814.

Desen 32: 2458 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (altın kakma), 1814.

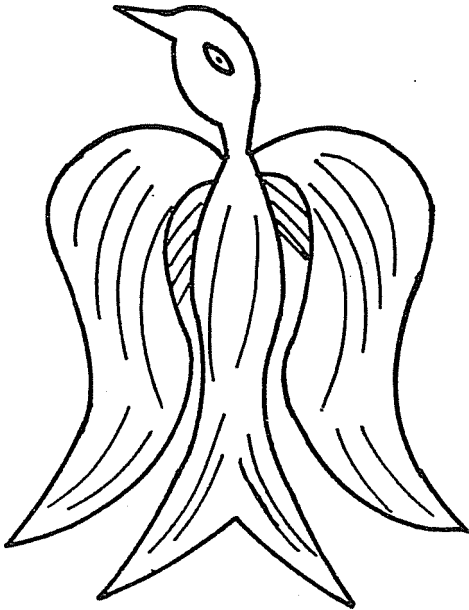

Desen 33: 812 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (altın kakma), XIX. yüzyıl başı.

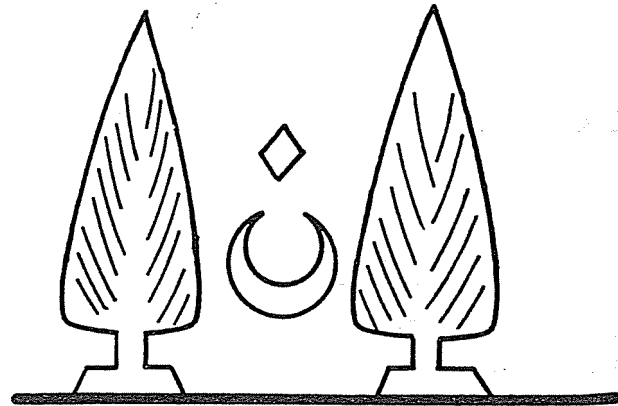

Desen 34: 2457 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (altın kakma), 1808.

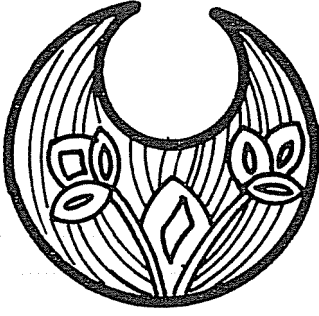
Süslemeli mekanizmalara en sık çakmaklı tüfeklerde rastlanır. Çünkü diğer tip mekanizmalarda süsleme yüzeyi pek yoktur. Ancak tespit levhası üzerinde süsleme yapılabilir. Bütün mekanizma türlerinin horozlarına, estetik kaygı ile estetik bir form verildiği bazı örnekler de görülmektedir. Bunun dışında özellikle çakmaklı mekanizmalarda yoğun bir süslemeye rastlamak mümkündür. Süslemeler, kurma yayı üzerinde, çakmak demirinin arkasında yer alır. Kurma yayı genellikle bir levha ile kaplanıp, levha üzerine akıcı bitkisel motifler, kıvrık dallar ya da geometrik geçmeler tersim edilir. Çakmak demiri arkasında ise çok sık olarak hilâl, hayat ağacı, çift ya da tek başlı kartal, mühr-i Süleyman gibi motiflere rastlanır. (Desen : 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42) Mekanizmalarda bazen tel kakma olarak serbest bitkisel motifler de görülür.

Desen 35: 24233 Env. numaralı kapsüllü tüfeğin tespit levhasından (kazıma tekniği). XIX. yüzyıl.

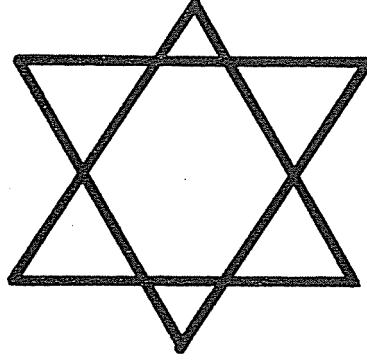
Desen 36: 10208 Env. numaralı tüfeğin çakmak demiri arkasından (sarı maden kakma), XVIII. yüzyıl.

Desen 37: 20151 Env. numaralı tüfeğin çakmak demiri arkasından (sarı maden kakma üzerinde kazıma ve kabartma teknikleri), XVIII. XIX. yüzyıl.

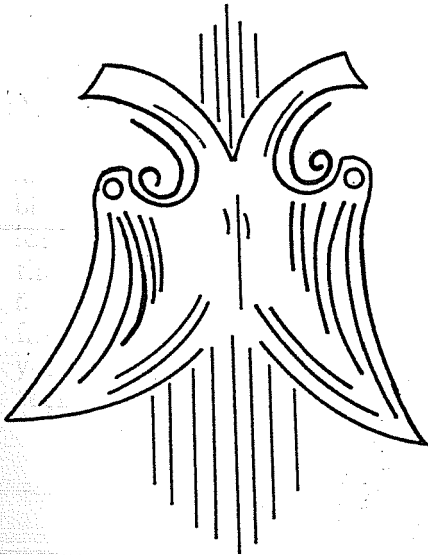
Desen 38: 20151 Env. numaralı tüfeğin kurma yayı üzerinden.

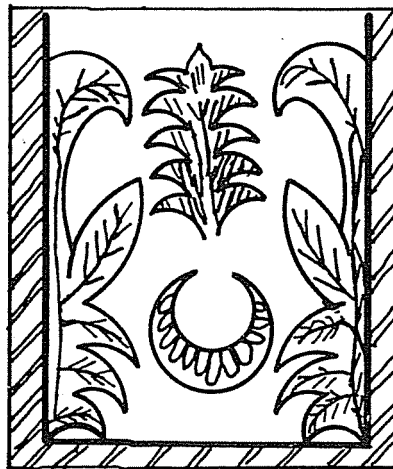
Desen 39: 16917 Env. numaralı tüfeğin çakmak demiri arkasından (gümüş tel kakma), XVII. - XIX. yüzyıl.

Tabanca namluları, tüfek namluları ile zaman zaman paralellik gösterir. Süslemeler yine özel tabancalar üzerinde yoğunlaşır. Namlu üzeri, dekoratif bileziklerle çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Namlu ucu ve namlu gerisinde kıvrık dal ve rumilerden oluşan süslemeler bulunur. Bileziklerin önlerinde salbek motifi ile biten yarım şemseler vardır. XIX. yüzyıldan itibaren görülen tabancaların namlularında ise tüfek namlularında olduğu gibi, namlu gerisinde serbest bitkisel kompozisyonlar arasında yerleştirilmiş ya da yalın olarak ay-yıldız motifleri ve saltanat armaları bulunur.

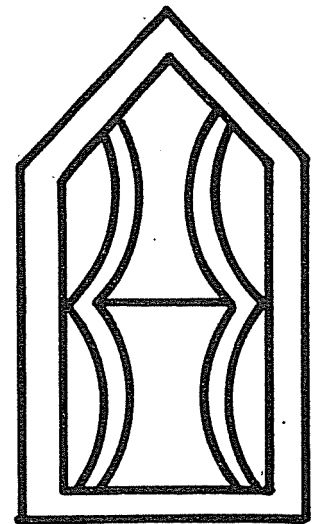
Bilezikler ise çoğu zaman basit taramalarla süslenmiş olduğu gibi bazen çok önemli bir işçilikle rumî-palmet bordürleri, kıvrık dallar ve geometrik bordürlerle süslenmiş olabilir. (Desen : 19) Mekanizmalar üzerinde de tel kakma serbest bitkisel motiflere rastlanır.

Desen 40: 9122 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin çakmak demiri arkasından (kazıma tekniği), XVIII. yüzyıl.

Desen 41: 20102 Env. numaralı tüfeğin çakmak demiri arkasından (sarı maden kakma üzerine kazıma tekniği).

Desen 42: 4315 Env. numaralı tüfeğin çakmak demiri arkasından (burgulu gümüş tel kakma), XVIII. XIX. yüzyıl.

3. Tüfek ve Tabanca ile İlgili Teçhizatlar

Ateşli silâhlarla birlikte ortaya çıkan, onların gelişimleri ile birlikte şekillenen ve silâhların kullanılabilmesini sağlayan ateşli silâh teçhizatları çeşitli gruplar altında toplanır.

Barutluk : Tüfek ve tabanca gibi ateşli silâhları çalıştıran, barutu koymak için kullanılan kaplara verilen addır. Barutluklar, çeşitli maden, kemik, ahşap, boynuz, deri, kumaş, kâğıt ve fildişinden yapılırlardı. Üzerlerine her türlü süsleme tekniği uygulanırdı. Erken örneklerinde, doğal boynuz ya da kurutulmuş su kabağı kullanıldığı için barut boynuzu veya barut kabağı adıyla da anılırlardı. Osmanlılarda yaygın olarak kullanılan barutluk şekli, boynuz, su kabağı ve yürek formudur. Bu barutluklar, namlu içindeki mermi ya da daneyi fırlatmak için kullanılan barutun konulduğu kaplardır. Bunlardan başka, içine falya barutu (ağız otu) konulan ve ağız otu kabı olarak da adlandırılan barutluklar vardır. Bunlar diğerlerine göre daha küçük hacimli olup boynuz ya da kın ucu şeklindedirler. (Resim : 53-54)

Büyük barutluklar, omuza çapraz şekilde bir kordona asılı olarak taşınmasına karşılık, küçük barutluklar, bel kemerine ince bir zincir ya da kordon ile takılı olarak taşınırlardı. Önceleri, yeniçerilerin "tüfeng-endâz" denilen ve tüfek taşıyan piyade sınıfı arasında kullanılan barutluklar sonra tüfek ve tabanca taşıyan süvariler arasında da kullanılmıştır.

Ağız otu (falya barutu): Namlu içindeki barutu ateşlemek için namlu gerisindeki falya tavasına dökülen ve tetiğin düşmesi ile ateş alarak bu ateşi falya deliği aracılığı ile namlu içindeki baruta ulaştıran ve kara baruttan daha saf olan baruttur.

Resim 9: Temsili bir resimde teçhizatı ile birlikte "Osmanlı tüfekli askeri" (D. Nicolle'den)

Resim 10: XIX. yüzyıla ait bir resimde muhtelif teçhizatı ile Kafkasyalı bir figür (sadece erkek figürü)

Fişek : Barutluklar ateşli silâhlarla birlikte o günün teknolojisi sonucu ortaya çıkmış ve zaman içerisinde fonksiyonel açıdan biçimlenerek gelişmişlerdir. Barutun namluya doldurulması sırasında ölçüm hatası ve zaman kaybı olmasından dolayı insanlar yeni araştırmalar yapmış ve "fişeği" icat etmişlerdir.

Silâhın kullanımını daha pratik hale getiren fişekler XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Erken devir fişekleri, bu gün anladığımız manada madeni kovan içine yerleştirilmiş saf barut ve çekirdekten oluşmuyordu. İlk fişekler, tüfek ve tabanca için içinde bir atımlık barut hakkı muhafaza edilen kalın kâğıda sarılı rulolardı. Bu nedenle fişeği rutubet ve diğer tehlikeli şartlardan koruyabilmek için kütüklük veya fişeklik dediğimiz mahfazalar kullanılmıştır. Bunların yanında kurşun keseleri de taşınmaktaydı.

Kütüklük : Kütüklükler, arkalarında bulunan kemer köprüleri ile bir kemere ya da bu günkü adıyla palaskaya takılan, içine fişekler konulan deri, maden ve kumaştan yapılmış mahfazalardır. Elimizdeki örneklerle dayanarak Osmanlılarda deri, kumaş ve gümüşten yapılmış kütüklüklerin yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Fişeklik : İçinde fişek denilen ruloların tek tek muhafaza edildiği küçük silindirik kaplardır. Fişeklikler, "fişeklik kemeri" denilen ve üzerinde her bir fişeklik için ayrı göz bulunan kılıflarla bele ya da çapraz olarak omuza asılı taşınırdı. (Resim : 10) Osmanlılarda, gövdesi ağaç ya da kemik, kapağı gümüş ya da sarı maden olan fişeklikler yaygın olduğu gibi, hem gövdesi hem de kapağı gümüş ya da sarı maden olanları da kullanılmıştır.

Harbi : Namluyu doldurmak ve temizlemek için kullanılan, metal, ahşap veya kemikten yapılmış çubuklardır. Silâhın kundağı ya da dipçiği içindeki yuvada taşınabildiği gibi, silâh mahfazaları içinde de taşınırlardı. Özellikle ağızdan doldurulan barut, harbi ile iyice sıkıştırıldıktan sonra, misket ya da dane denilen kurşun da yine harbi ile namlu içine yerleştirilirdi. Atış yapıldıktan sonra namlu içi tekrar harbi ile temizlenirdi.

Teknolojinin gelişimine bağlı olarak, harbiler de gelişmiş, temizlik ve doldurma işlemleri için ayrı harbi uçları kullanılmaya başlanmıştır. Fişek kullanılmaya başlandıktan ve kuyruktan doldurulan silâhlar icat edildikten sonra ise temizlik fırçaları şekline dönüşmüşlerdir.

Barut tazyiki ölçme aletleri, barut hakkı ölçme aletleri, falya çivileri, kapsül kapları, kurşun kalıpları, kurşun kepçeleri, yağdanlıklar, kuburluklar ve tabanca mahfazaları gibi çok çeşitli ateşli silâh teçhizatı vardır.

Bütün bu eserler her ne kadar tüfek ve tabanca gibi bir savaş aletinin kullanımını destekleyici olarak imal edilmişlerse de katalogta da görüldüğü gibi, hepsi bir sanat eseri yaratma kaygısı ile şekillendirilmiş ve süslenmiştir. Her biri atölyelerde, farklı ustalar elinde titizlikle işlenerek imal edilmiş olan bu eserler, işlevlerinin yanı sıra estetik açıdan kendi dönemlerine ait Türk kuyumculuğunun nadide örnekleridir. Günümüzde, özgün örneklerini müzelerde muhafaza altına aldığımız bu farklı işlevli ve sevimli eser grubu zaman zaman folklorumuzda aksesuar olarak da yerini almış, ancak içinde bulunduğumuz yüzyılın başında yerlerini fabrikasyon teçhizatlara bırakmışlardır.

III. OSMANLI TÜFEK, TABANCA VE TEÇHİZATLARI ÜZERİNDE KULLANILAN SÜSLEME TEKNİKLERİ

1. Maden Süsleme Teknikleri

Tüfek ve tabanca namluları çelik ya da menevişli çelik dediğimiz sulandırılmış çelikten yapılmıştır. Mekanizmalar ise demir veya çelikten yapılmıştır. Bilezikler çoğu zaman pirinç ve bafon, seyrek olarak da yüksek ayarda gümüş veya altından yapılmışlardır. Bilezikler, dövme tekniği ile diğer kısımlar döküm tekniği ile yapılmışlardır. Madeni kısımları oldukça bol olan tüfek ve tabancalar üzerinde yaklaşık her çeşit maden süsleme tekniği kullanılmıştır. Namlularda, kazıma, gümüş ve altın varak kakma, tel kakma, değerli ve yarı değerli taş kakma, stampa baskı, kalıpla kabartma teknikleri kullanılmış, mekanizmalarda altın ve gümüş kakma, kazıma teknikleri yer almıştır. Bazı örneklerde tetik ve tetik korkuluklarında ajur, kabartma ve filigre teknikleri görülür.

Bileziklerde, kazıma, kabartma, kakma, ajur, savat teknikleri görülür. Bunlar dışında tüfek, tabanca ve teçhizatları üzerine kaplanan metal levhalar üzerinde de kazıma, kabartma, kalıpla kabartma, savat teknikleri görülür. Ayrıca, ahşap kısımları sağlamlaştırmak ve iki metal parçayı birbirine bağlamak için kullanılan, çivi görevini de gören metal kabarcıklar üzerinde filigre ve kabartma teknikleri kullanılmıştır. Ateşli silâh teçhizatlarını oluşturan fişeklik, kurşun kalıpları ve kuburluklar üzerinde de kazıma, kabartma, kakma, ajur, filigre teknikleri görülür.

2. Ahşap Süsleme Teknikleri

Tüfek ve tabancaların, dipçik, kabza ve kundakları ahşaptır. Bu kısımlarda süsleme tekniği olarak genellikle kakma ya da çakma yöntemi kullanılmıştır. Kakma ve çakma yöntemlerinde, ya doğrudan silâhın ahşap kısmına uygulanmak istenen motifin konturları belirlenip oyulmuş ve içinde motif kakılmış, ya da ahşap kısım üzerine başka bir madde kaplanıp kaplama maddesi üzerine motif yapılmıştır. Kaplama maddesi olarak açık ya da koyu renk kemik, bağa, sedef veya farklı renkte bir ahşap kullanılmıştır. Bazen, metal paftalar çakılarak bu pafta üzerine de kazıma, kabartma ve stampa tekniklerinde süsleme yapılmıştır. Ayrıca, ahşap üzerine gümüş veya bafon tel kakma, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren sık sık karşımıza çıkmaktadır.

3. Kumaş Süsleme Teknikleri

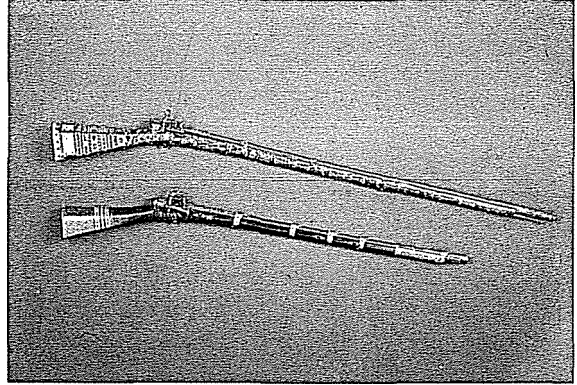
Kumaş malzeme, tüfek veya tabancanın kabza kısmında ya da kuburluklarda kullanılır. Kumaş, tüfeğin ya da tabancanın, kullanımı sırasında, kullananın eline zarar vermemesi ve rahat kullanılması için kabzaya geçirilmiştir.

Kabza ya da kuburluklarda kullanılan kumaşlar genellikle kalın çuha türü kumaşlardır. Bu kumaşlar, sırma, sim ya da pamuk ipliği ile aplike, sarma ve delik işi teknikleri kullanılarak süslenmiştir.

IV. KATALOG

1. Tüfek

Çakmaklı Tüfek (Env. No: 81)
Osmanlı, 1565 (H. 981)
Boy: 123 cm Çap: 12,5 mm
Resim: 11

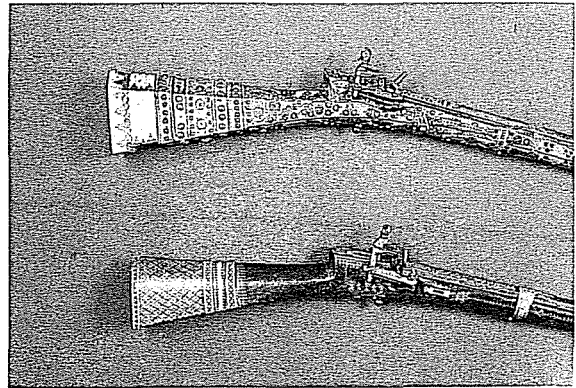

Resim 11: Çakmaklı tüfekler, XVI. - XVII. yüzyıl. (Env. 81-1890)

Dıştan köşeli, içten şeşhaneli olan namlunun üzeri altın sıvama bitkisel motiflerle süslüdür. Aynı üslûpta süslenmiş olan mekanizmanın altında "sene 981" şeklinde tarih yazılıdır. Ancak bu tarih, süsleme üslûbu açısından erkendir.

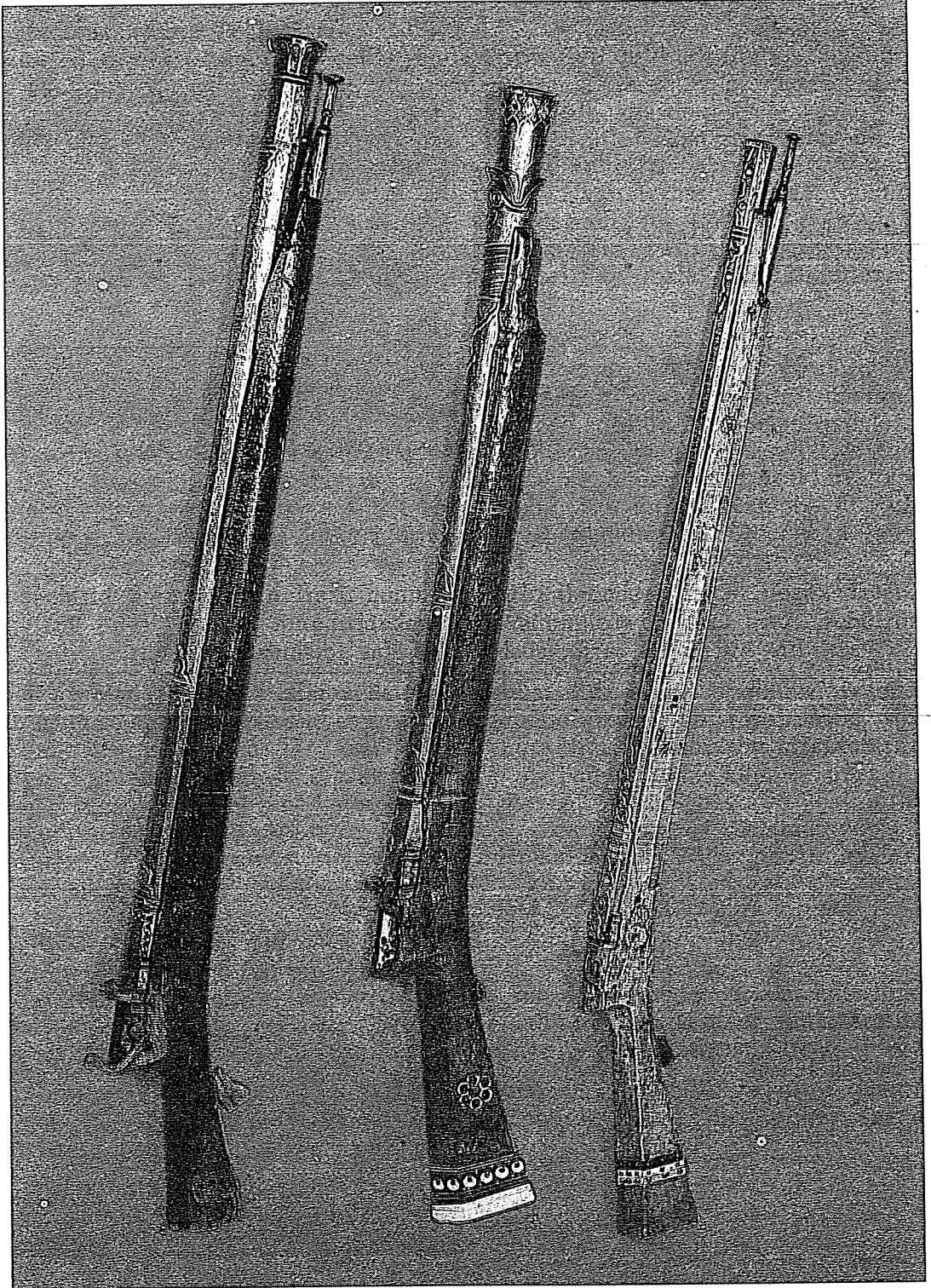
Kundak ve dipçik üzeri sarı maden kabara, kemik kakmalar baklava motifleri ve yıldız bordürleri ile süslüdür. Kundak ucu ve bilezikleri gümüş olup üzerleri basit taramalarla süslenmiştir.

Çakmaklı Tüfek (Env. No: 1890)
Osmanlı, XVII. yüzyıl 2. yarısı
Boy: 154 cm Çap: 13 mm
Resim: 12

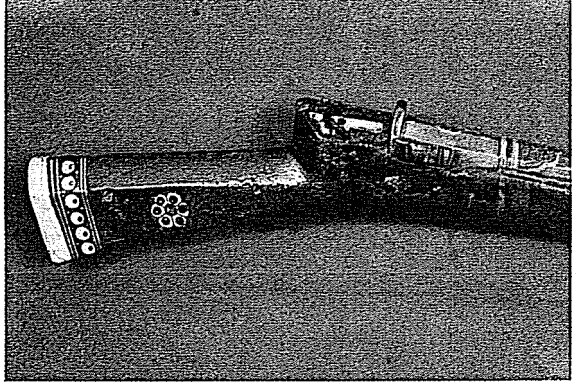
Resim 12: Çakmaklı tüfekler - detay - (Env. 81-1890)

Köşeli formdaki iri dipçiği ve mekanizması ile Anadolukâri özellikler gösteren tüfeğin, namlu ustası Hacı Mustafa, mekanizma ustası Ömer'dir. Namluda "İmtihan" şeklinde kontrol damgası vardır. Dipçik ve kundak üzeri, tamamen kemik, sedef, bağa ve sarı maden levha kaplamalarla süslü olup, yer yer sarı maden yuvalar içine yarı değerli taşlar kakılmıştır. Namlu, menevişli çelikten yapılmış ve süslemeli olup, namlu üzeri, altın varak kakma bitkisel motiflerle süslüdür.

Resim 13/a: Fiilli tüfekler, XVI. - XVII. yüzyıl (Ortadaki Silâhtar Mustafa Paşa'ya aittir - 1617)

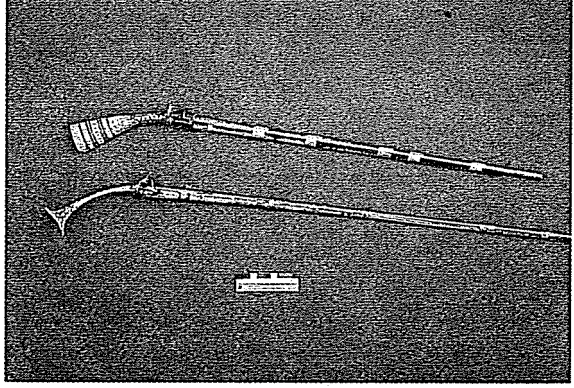
Fitilli Tüfek (Env. No: 2307)
Osmanlı, XVII. yüzyıl başı
Boy: 127 cm Çap: 45 mm
Resim: 13

Resim 13/b: Silâhtar Mustafa Paşa'ya ait tüfeğin dipçiği (Env. 2307)

XVII. yüzyıl vezirlerinden Silâhtar Mustafa Paşa'ya aittir. Ejder formunda olan namlu üzeri, kabartma ve gümüş kakma tekniklerinde palmet, rumî ve salbekli yarım şemselerle süslüdür. Namlu gerisinde, kazıma hatla Silâhtar Mustafa Paşa'nın adı zikredilmiştir. Köşeli formdaki dipçiğin üzeri, kemik kakma, pars kemigi ve altı yapraklı rozet çiçek motifleriyle süslüdür. Tüfeğin önemli bir özelliği de namlu ucunun ejder başı şeklinde oluşudur.

Çakmaklı Tüfek (Env. No: 1902)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boy: 154 cm Çap: 16 mm
Resim: 14

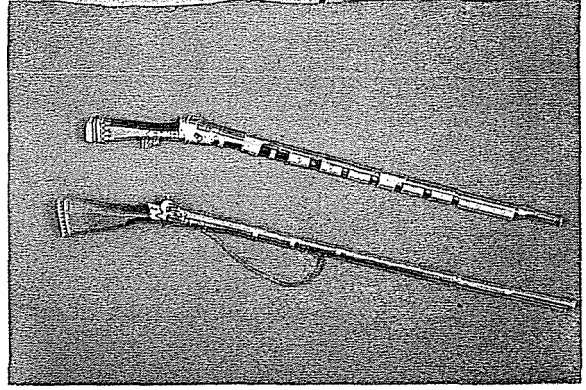
Resim 14: Çakmaklı tüfekler XVIII. yüzyıl (Env. 1902-21695)

Cevherdar diye adlandırılan tüfeğin üzeri tamamen sedef kakmalarla zenginleştirilmiştir. Dipçik tabanı ve bilezikleri kabartma kıvrık dallarla süslü gümüş levhalar şeklindedir. Namlu üzeri gümüş tel kakma bordürler halinde kıvrık dal ve rozet çiçeklerle süslüdür.

Çakmaklı Tüfek (Env. No: 21695)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boy: 173 cm Çap: 18 mm
Resim: 14

Çakmak tertibatı ve dipçik formu açısından Güney Makedonya bölgesi özellikleri taşıyan Arnavutkâri tüfeğin, çakmak demiri ortasında çift başlı kartal şeklinde damga vardır. Tespit levhası üzerinde ise "Ali" şeklinde usta adı yazılıdır. Dipçik ve kabza kaplaması gümüş olup, üzeri savat tekniğinde Türk rokoku tarzında bitkisel motiflerle süslüdür.

Çakmaklı Tüfek (Env. No: 4310)
Osmanlı, 1833 (H. 1249)
Boy: 164 cm Çap: 12 mm
Resim: 15

Resim 15: Fitilli ve çakmaklı tüfekler, XIX. yüzyıl (Env. 4310-4304)

Form ve mekanizma tipi olarak Doğu Akdeniz ve Mısır bölgesine ait olan tüfeğin üzerinde "Amel-i Mustafa-sahib-i Muhammed-sene 1249" olarak kitabe yazılıdır. Dipçik ve kabza üzeri sedef kakma ve sarı maden kabaralarla dekorlanmıştır. Mekanizma üzeri gümüş levha kaplanmıştır.

Fitilli Tüfek (Env. No: 4304)
Osmanlı, 1851 (H. 1267)
Boy: 149 cm Çap: 15 mm
Resim: 15

Arapkâri fitilli tüfeğin namlusu üzerinde, kayı kontrol damgası ile falya tavası üzerinde "Amel-i Saad 1267" şeklinde usta adı ve tarihi yazılıdır.

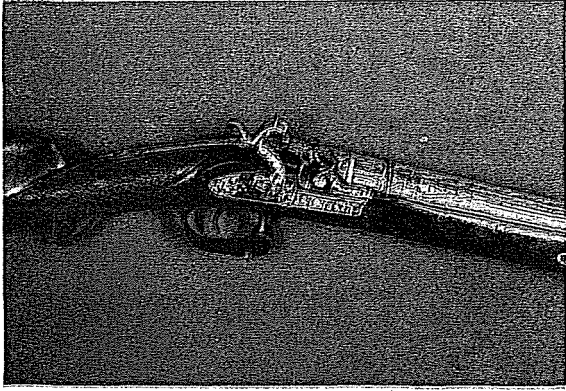
Dipçik tabanı kemik olup, tabanı pars beneği bordürü dolandır. Tetik, sarı madenden ajur tekniğinde rumîlerle süslüdür. Kundağ ve bilezikler, gümüş levhalar üzerinde rozet kabarıklarıyla takviye edilmiştir.

Yemenkâri ya da Arapkâri olan bu tüfekler üzerindeki motif üslûbu, XVI. ve XVII. yüzyıl Anadolukâri Osmanlı tüfeklerinin daha arkaik tekrarıdır. Ayrıca, bu tüfeğin imal edildiği dönemde Avrupa ve İstanbul'da mekanizmaları daha gelişmiş fabrikasyon tüfekler imal edilmekteydi.

Kapsüllü Tüfek (Env. No: 820)
Osmanlı, 1834
Boy: 107 cm Çap: 13 mm
Resim: 16

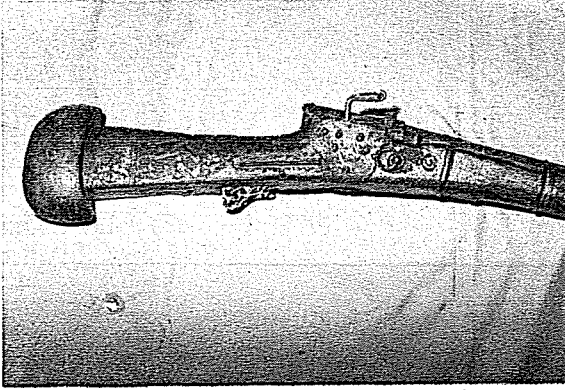
Resim 16/a: Kapsüllü tüfek - 1834, (Env. 820)

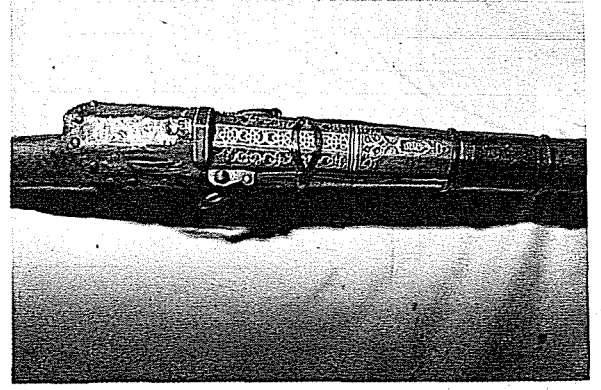
Resim 16/b: Kapsüllü tüfek -detay- (Env. 820)

Yiv-setli ve menevişli namlunun üzeri, kabartma ve altın kakma selviler, naturalist çiçek dalları ve hayır dualarıyla zenginleştirilmiştir. Tüfek üzerinde muhtemelen sahibine ait olması gereken "Mehmet bin Rıza" adı sık sık tekrarlanmıştır. Tüfek, İstanbul tüfeng-hânelerinde imal edilmiştir.

Fitilli Tüfek (Env. No: 1897)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl (Arapkâri)
Boy: 158 cm Çap: 16,5 mm
Resim: 17 Desen: 6

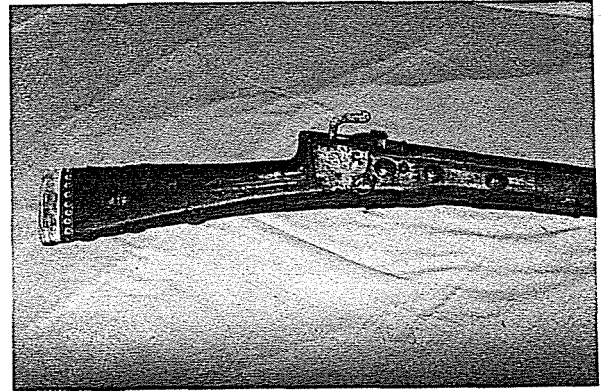
Resim 17/a: XVIII. yüzyıla ait fitilli tüfeğin namlu gerisi (Env. 1897)

Resim 17/b: XVIII. yüzyıla ait fitilli tüfeğin dipçiği (Env. 1897)

Dipçik tabanına, üzeri deri kaplı topuz geçirilmiştir. Dipçik tabanı ve kubuz üzeri gümüş levhalarla zenginleştirilmiş, namlu ise altın kakma kıvrık dallarla süslenmiştir. Tetik, ajur tekniğinde kesilmiş rumîlerden oluşur. Namlu üzerinde "Osman Dede" şeklinde usta adı yazılıdır. Namlu, kundağa gümüş bileziklerle bağlıdır. Mekanizma çevresi mühr-i Süleyman çark-ı felek ve "vav"larla dekorlanmıştır.

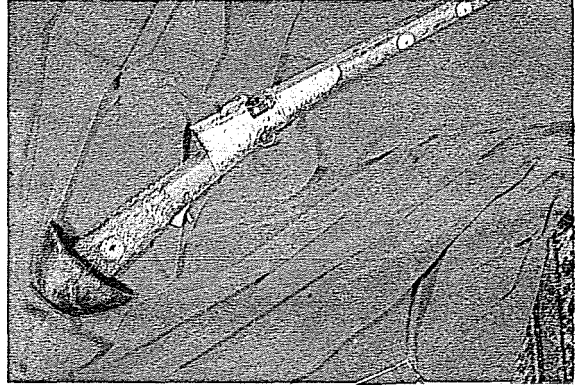
Fitilli Tüfek (Env. No: 1891)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl (Arapkâri)
Boy: 148 cm Çap: 15 mm
Resim: 18

Resim 18: Fitilli tüfek, XVIII. yüzyıl (Env. 1891)

Dipçik tabanı, kemik ve çintemani motiflerle süslenmiştir. Dipçik ve kundak gümüş kabara ve levhalarla takviye edilmiştir. Kaval namlu dıştan köşeli formda olup, namlu gerisinde üç tane beşgen kitabe yuvası vardır. Kitabeler aşınmıştır.

Fitilli Tüfek (Env. No: 8394)
Osmanlı, XVIII. - XIX. yüzyıl
Boy: 98 cm Çap: 34 mm
Resim: 19

Resim 19: Fitilli tüfek, XVIII.-XIX. yüzyıl (Env. 8394)

Dipçik tabanına bir topuz geçirilmiş olup, dipçik ve kabza üzeri telkâri ve gümüş levhalarla zenginleştirilmiştir.

Fitilli tüfek (Env. No: 8825)
Osmanlı, XVI. yüzyıl
Boy: 148 cm Çap: 22 mm
(Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'ya aittir)
Resim: 20/a - 20/b - 20/c

İri ve köşeli formdaki dipçik ve boy kundağı ahşaptır. Tetik, horoz, falya tavası ve kapağı, namlu çeliktendir.

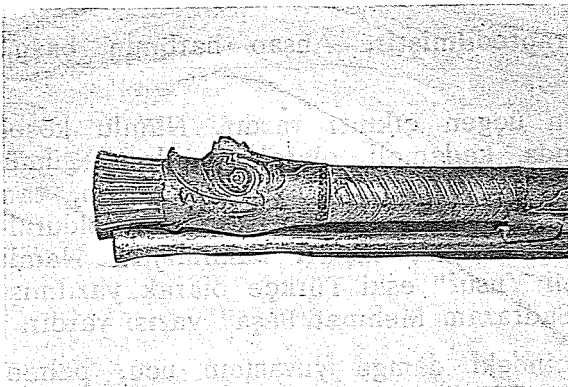
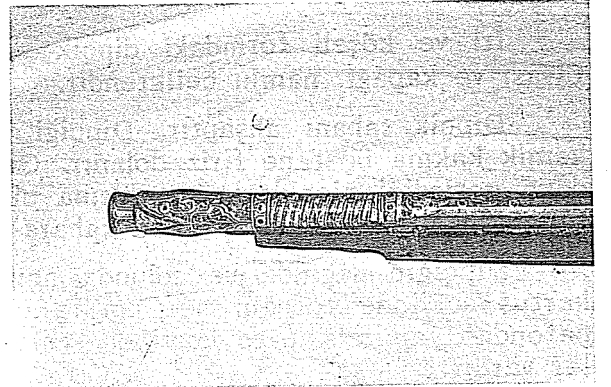
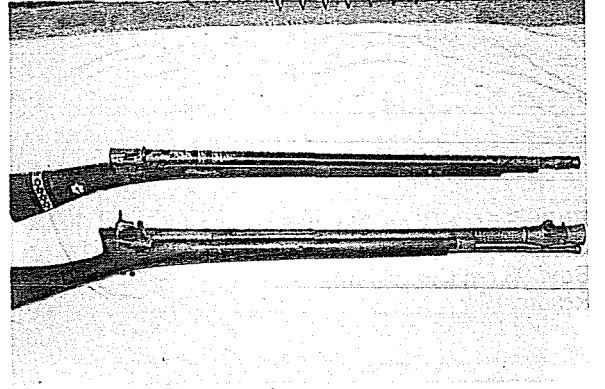
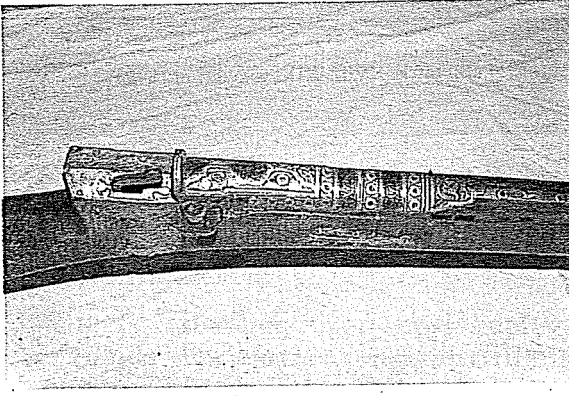
Dipçik tabanı ahşaptır. Dipçiği, yanlardakiler koyu renk, ortadaki açık renk kemik kakma üç tane firiz dolandır. Ortadaki firiz, altı pars benengi motifinin meydana getirdiği çiçeklerin ortalarına birer adet kabara yerleştirilerek oluşturulmuştur. Yan firizlerde ise bir sıra kabara bulunur.

Dipçiğin sağında ve solunda açık renk kemikten yapılmış aynı tür süsleme, kartuş şeklinde tüfeğin her iki tarafında da bulunmaktadır. El kabzası üzerinde bafondan yapılmış levha üzerinde stilize edilmiş, kazıma tekniğinde bitkisel bezemeler vardır.

Namlu, boy kundağına bir bilezikle raptedilmiştir. Ahşap harbinin başına maden başlık geçirilmiştir.

Namlu gerisinde nişangâh vazifesi gören üçgen çıkıntı vardır. Namlu köşeli formdadır. Namlu gerisinde ve namlu ağzında kademeli olarak yapılmış gümüş kakma tekniğinde karakteristik Osmanlı motifleri bulunur. Yarım madalyon, tam madalyon ve kartuşların içleri, yarım palmet, palmet, rumî motifleri ile doldurulmuştur. Ayrıca iç içe geçen iki dairenin içine akik taşları kakılmıştır. Namlu gerisi sağında beyzî damga yuvası içine "Ameli Yusuf" eski Türkçe olarak yazılmıştır. Solda ise aynı tür damga yuvası içinde "Sadrazam Mehmet Paşa" yazısı vardır.

Namlu ortasında dikdörtgen çerçeve içindeki damga yuvasının ucu, palmet motifi ile sonuçlanır. Kitabe okunamamaktadır. Süslemelerde gümüş tel, varak ve taş kakma kullanılmıştır. Namlu ağzına stilize ejder başı formu verilerek içinden ikinci bir namlu ucu çıkarılmıştır. İkinci namlu ağzı genişleyerek sonuçlanmaktadır. Namlu ağzında da namlu gerisinde kullanılan süsleme ve motifler kullanılmıştır.

Resim 20: XVI. yüzyıla ait "ejder" namınlı fitilli tüfekler (Env. No: 8825/9017)

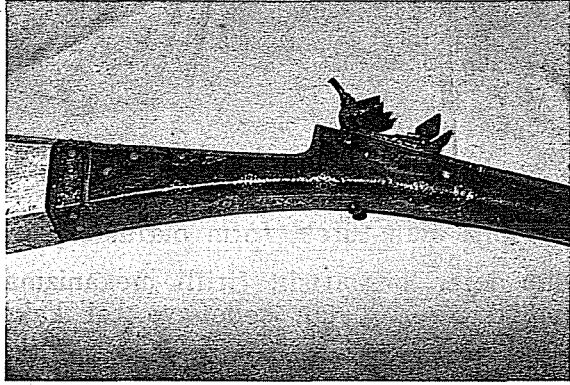
Çakmaklı Tüfek (Env. No: 9017)

Osmanlı, XVI. yüzyıl
Boy: 147 cm Çap: 29 mm
Resim: 20/a - 20/d

Anadolukâri olan tüfeğin sahibi Şeyh İbrahim adında bir zattır. Tüfeğin en belirgin özelliği, namlu ucunun ejder başı şeklinde oluşudur. XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başında moda olan bu tür ağır tüfeklere "ejderhan" da denilmektedir. Bütün hatları ile heykel gibi işlenmiş olan ejderin gözlerine mavi taş kakılmıştır.

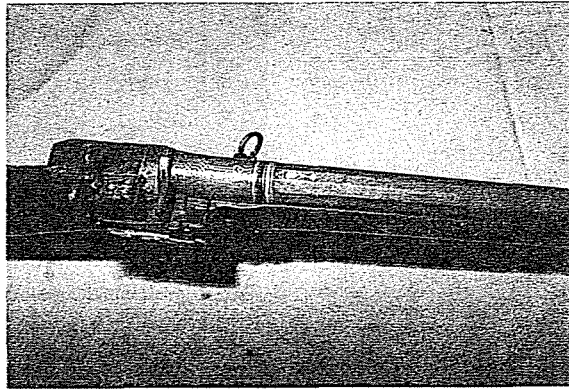
Çakmaklı Tüfek (Env. No: 1373)

Osmanlı, XVII. - XVIII. yüzyıl
Boy: 127 cm Çap: 14.9 mm
Resim: 21

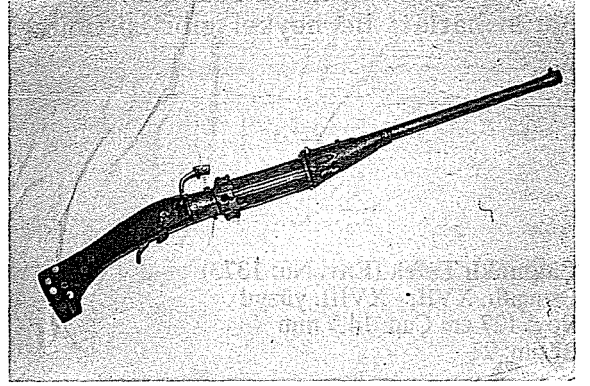
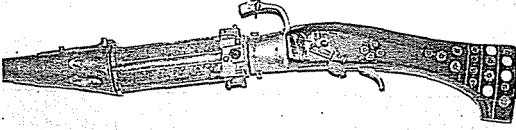
Resim 21/a: XVII.-XVIII. yüzyıla ait çakmaklı tüfeğin dipçik ve mekanizması (Env. 1373)

İri ve köşeli formdaki dipçiğin tabanı kemiktir. Gövde üzeri gümüş tel ve yarı değerli taş kakmalarla dekorlanmıştır. Mekanizma ve namlu üzeri yer yer altın tel kakmalarla süslü olup, namlu ustası Hacı Mustafa, mekanizma ustası ise Gönenli Mustafa'dır.

Resim 21/b: XVII.-XVIII. yüzyıla ait çakmaklı tüfeğin namlu gerisi (Env. 1373)

Fitilli Toplu Tüfek (Env. No: 1907)
Osmanlı, XVII. - XVIII. yüzyıl
Boy: 100 cm Çap: 13 mm
Resim: 22/a - 22/b

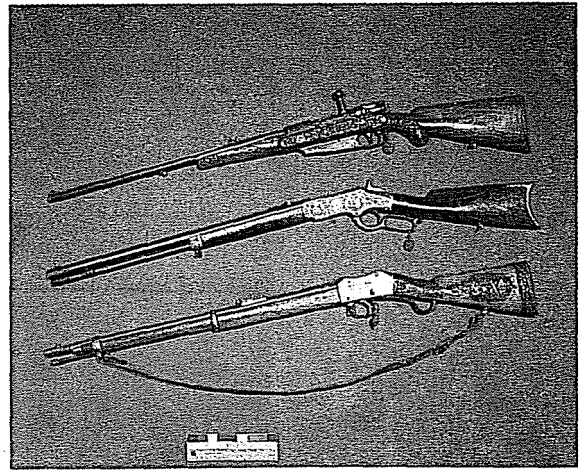
Resim 22/a - 22/b: Fitilli toplu tüfek (XVII.-XVIII. yüzyıl)

İslâm yapısı olan tüfek, form olarak İspanyol bölgesi özelliği gösterir.

Ağızdan dolar, beş atışlı, fitilli mekanizmalı süvari tüfeği (filinta) dir. Dipçik ahşaptır, dipçik üzeri bağa, sedef ve tel kakmalarla yıldız ve daire motifleriyle süslenmiştir.

Çelik namlu, içte ve dışta kaval formda olup, namlu gerisi beşli, dönmeli topludur. Tüfeğin beş falyası ve bir horozu bulunur. Gez ve nişangâh, namlu üzerinde metal çubuk şeklindedir. Genişleyerek sonuçlanan namlu ucunda arpacık bulunur. Namlu üzeri, gümüş tel kakma kıvrık dal ve palmet motifleriyle süslenmiştir. Namlu altında harbi yuvası vardır.

İğneli Tüfek (Env. No: 5269)
Alman, XIX. yüzyıl
Boy: 109 cm Çap: 8 mm
Resim: 23

Resim 23: İğneli tüfekler - Alman ve Amerikan (Env. 5269/26507/802)

Çift tetikli olan silâhın el kabzası ve boy kundağı kendinden kabartma bitkisel motiflerle süslüdür. Namluda altın kakma bitkisel motifler vardır.

İğneli Tüfek (Env. No: 26507)
Amerikan (Martin). XIX. yüzyıl
Boy: 110 cm Çap: 11 mm
Resim: 23

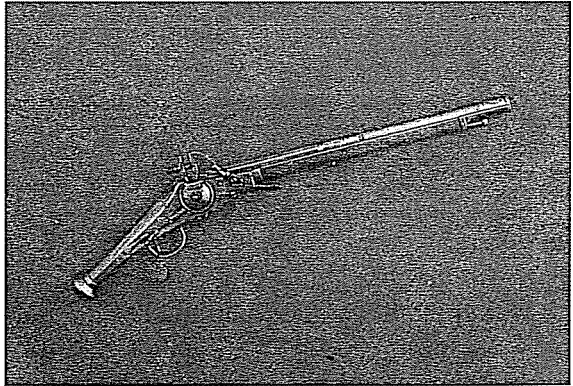
Bu silâh Osmanlı Devleti için Martin Henry patenti ile özel yapılmıştır. Dipçiğin her iki yüzünde dekoratif armalar mevcuttur. Ateşleme tertibatı, tetik korkuluğu, namlu ve nişangâhın üzeri altın kakma motiflerle süslüdür.

İğneli Tüfek (Env. No: 802)
Amerikan (Winchester). 1866
Boy: 110 cm Çap: 10,6 mm
Resim: 23

Osmanlı mareşallerinden Fosfor Mustafa'ya ait olan tüfeğin dipçik tabanı, fişek haznesi, kundak ucu işlemeli sarı maden olup, üzeri altın yaldızlıdır. Namlu sekiz köşelidir.

2. Tabanca

Çakmaklı - Zemberekli Tabanca (Env. No: 241)
Osmanlı, XVII. yüzyıl
Boy : 59 cm Çap: 11 mm
Resim: 24

Resim 24: Çakmaklı - zemberekli tabanca (Env. 241)

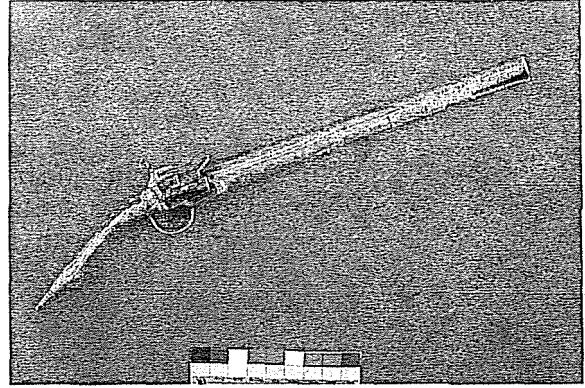
Tamamı çelikten yapılmış olan tabanca, müzemizdeki birkaç örnekten biridir. Aslında XVI. yüzyıl sonu Alman tabancalarına benzemektedir. Ancak üzerinde böyle bir delil yoktur. Aksine Osmanlı'nın Kayı Boyu işareti şeklindeki kontrol damgası ile hançer şeklinde bir damgası vardır. Namlu üzeri, üç bordür halinde stilize edilmiş selvi motifleriyle süslenmiştir.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 4100)

Osmanlı, XVIII. yüzyıl

Boy: 64 cm Çap: 12 mm

Resim: 25

Resim 25: Çakmaklı tabanca (Env. 4100)

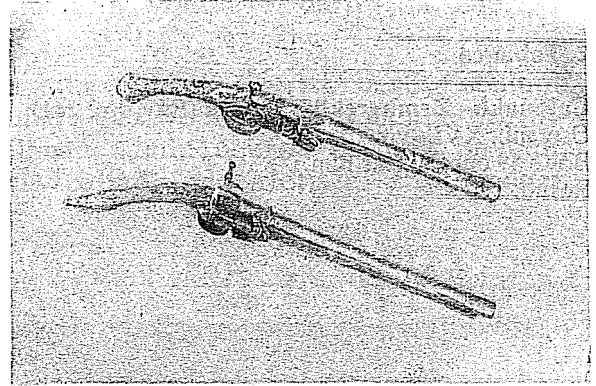
Namlusu şeshanelidir. Namluda "imtihan" damgası, mekanizmada "nebil" şeklinde muhtemelen usta adı yazılıdır. Namlu üzeri kazıma ve kabartma tekniklerinde selvi ve zencirek motifleri ile süslüdür. Kabza, kundak kaplaması ve enli bileziği sarı maden olup, üzerleri tamamen kazıma tekniğinde basit bitkisel ve geometrik motiflerle süslüdür. Tabanca, Makedonya Debre bölgesi özelliklerini gösterir.

Çakmaklı Tabanca (Env. No:1149)

Osmanlı - İtalyan, XVIII. yüzyıl

Boy: 46.5 cm Çap: 16.6 mm

Resim: 26

Resim 26: Çakmaklı tabanca (Env. 1149-1036)

Mekanizma ve namlusu İtalyan'dır. Ancak, Güney Makedonya bölgesi formunda olup, Osmanlı süsleme üslûbunda yapılmıştır. Kundak, kabza kaplaması ve bileziği gümüş üzerine savat tekniğinde kıvrık dallar ve çiçeklerle süslüdür. Süslemeler arasına yer yer hilâl, teber, rozet motifleri yerleştirilmiştir.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 1036)

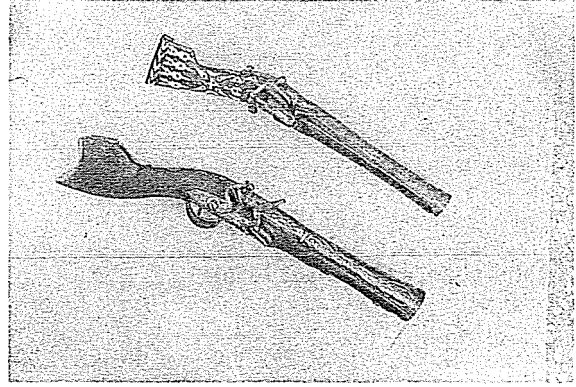
Osmanlı, XVIII. yüzyıl

Boy: 52.5 cm Çap: 16.6 mm

Resim: 26

Sarı maden kaplı kabza formu Bosna bölgesi özelliği gösterir. Namlu İtalyanların Lazarino damgasını taşımasına rağmen, mekanizması Türk'tür.

Çakmaklı Karabina (Env. No: 7889)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boy: 39,5 cm Çap: 27 mm
Resim: 27

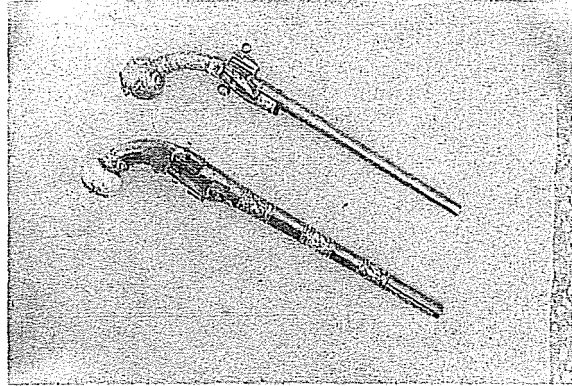
Resim 27: Çakmaklı karabinalar (Env. 7889 - 7972)

Kabzası siyah ve beyaz kemik kakmalarla süslenmiş olan tabancanın çakmak tertibatı, Kafkasya ve Azerbaycan bölgesi mekanizmalarının özelliğini taşımaktadır. Kurma yayı üzerinde yer alan 0,7 cm çapında haç şeklindeki damga (Çizim : 7-6) mekanizma ustasının gayri Müslim olabileceğini düşündürmektedir.

Çakmaklı Karabina (Env. No: 7972)
Osmanlı, 1701 (H. 1117)
Boy: 46 cm Çap: 36 mm
Resim: 27

Tabancanın formu ve mekanizması yabancıdır. Ancak mekanizmaya sonradan ay-yıldız eklenmiştir. Namlu Türk'tür. Namluda, gümüş tel kakma bitkisel motiflerle "Maşallah 1117" ve "Ahmed" yazılıdır. Ahmed muhtemelen tabancanın sahibinin adıdır.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 1452)
Osmanlı, XVIII. - XIX. yüzyıl
Boy: 42,5 cm Çap: 13,5 mm
Resim: 28

Resim 28: Çakmaklı tabancalar (Env. 1452-599)

Kafkasya bölgesine ait olan tabancanın namlusu Lazarinodur. Kabza ve kırık kundağı tamamen gümüş kaplama olup, üzeri savat ve telkâri tekniklerinde rumî, rozet ve inci dizileri ile süslüdür.

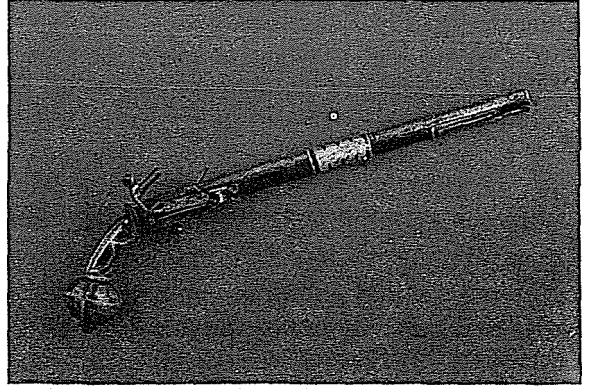
Mekanizmada usta işareti ile namlu kuyruğunda "Amel-i Hacı Musa" şeklinde namlu ustasının adı yazılıdır.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 599)
Osmanlı, 1849
Boy: 46,5 cm Çap: 15,4 mm
Resim: 28

Kabza topuzu kemik, diğer kısımları gümüş bileziklerle takviye edilmiştir. Mekanizmada "Amel-i Ali" namı kuyruğunda "Amel-i el-Fakih" şeklinde mekanizma ve namı ustalarının adı yazılıdır. Gümüş levhaların üzeri savat tekniğinde rumî motiflerle doldurulmuştur.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 1456)

Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boy: 44 cm Çap: 13 mm
Resim: 29

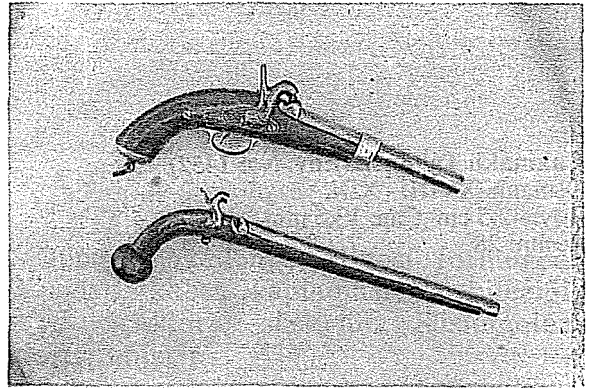

Resim 29: Çakmaklı tabanca (Env. 1456)

Namı gerisinde gümüş kakma rumîlerden oluşmuş salbekli yarım şemse, mekanizma üzerinde "habak" şeklinde okunabilen Osmanlıca bir damga, namı kuyruğunda "Amel-i Kalubât Sahib-i Hüseyin Bek" şeklinde usta ve sahip adları yazılıdır. Ustalar muhtemelen gayri Müslim'dir. Tabanca üzeri ve bileziği gümüş kaplı olup, ajur telkâri ve savat tekniklerinde rozet ve çark-ı felek motifleriyle süslüdür. Tabanca, Kafkasya bölgesine aittir.

Kapsüllü Tabanca (Env. No: 8312)

Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boy: 45,5 cm Çap: 14 mm
Resim: 30

Resim 30: Kapsüllü tabancalar (Env. 8312-17979)

Kafkasya bölgesine ait olan tabancanın namı İstanbul Tüfeng-hâne-i Amire ustalarından "İbrahim" adını taşımaktadır. Ayrıca, namı "tuğra" ve "sah" kontrol damgası vardır.

Kapsüllü Tabanca (Env. No: 17979)

Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boy: 41,5 cm Çap: 18 mm
Resim: 30

Tüfeng-hâne-i Amire imalâtı olan tabancanın üzerinde "sah", "İbrahim" ve "tuğra" damgaları vardır.

Kapsüllü Karabina (Env. No: 14924)

Osmanlı, XIX. yüzyıl ortaları

Boy: 38 cm Çap: 33 mm

Resim: 31

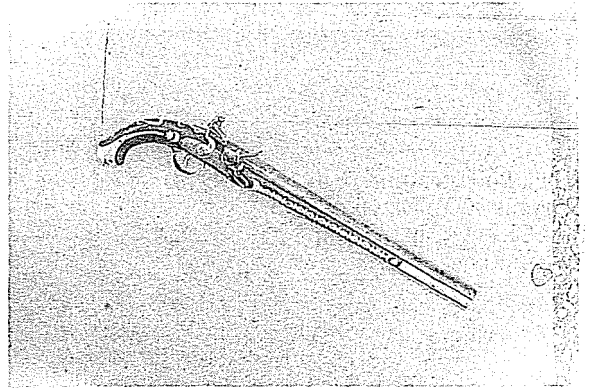
Resim 31/a: Kapsüllü karabina (Env. 14924)

Namlu üzeri kabartma palmetlerle süslü olup, namlu gerisinde lâle formu içinde "Amel-i Ali" şeklinde usta adı yer almaktadır. Dilimli formda kesilmiş iki bileziği gümüştür.

Resim 31/b: Kapsüllü karabinanın kabartma tekniğind. süslenmiş namlusu (Env. 14924)

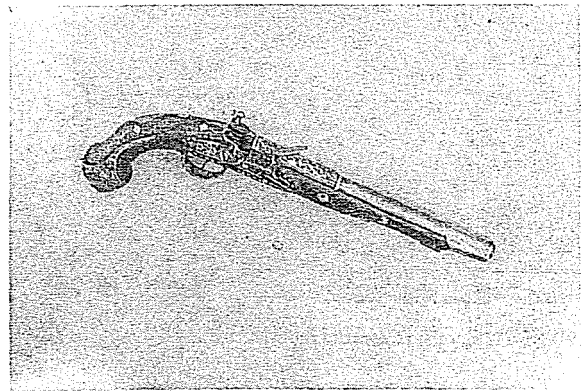
Çakmaklı Tabanca (Env. No: 1455)
Osmanlı, 1803
Boy: 48,5 cm Çap: 16 mm
Resim: 32

Resim 32: Çakmaklı "kubur" tabanca (Env. 1455)

Namlusu Lazarino'dur. Mekanizmada hicrî 1220 tarihi vardır. Kabza ve kundak üzeri kesme gümüş levhalarla 7-8 köşeli yıldız-hilâllerle ve inci dizileri ile süslüdür. Boşluklar ise ince tel kakma sarmal motiflerle doldurulmuştur.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 1831)
Osmanlı, XVIII. - XIX. yüzyıl
Boy: 43 cm Çap: 15,4 mm
Resim: 33

Resim 33: Çakmaklı "kubur" tabanca (Env. 1831)

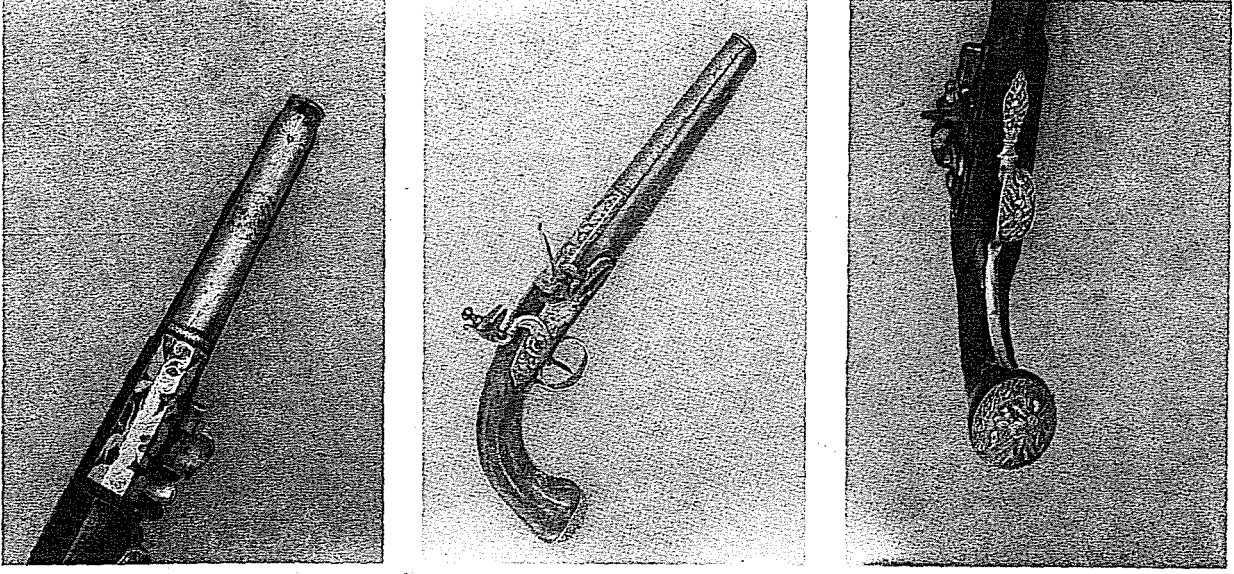
Namlu ve bilezikte "imtihan" kontrol damgası ile mekanizmada "Amel-i Ali" ismi yazılıdır. Mekanizma ve namlu gerisi altın tel ve varak kakmalarla, kabza, kabartma saltanat arması ile süslüdür. Bu formdaki tabancalar müzemiz kayıtlarına kubur, kılıfları ise kuburluk olarak geçmiştir. Kubur ismi bu tabancalar için dönemlerinde de kullanılıyor olmalı ki, bazı Balkan dillerine bu kelime olduğu gibi aynı anlamda girmiş ve kataloglarda İstanbul yapımı tabancalar için kullanılmıştır.

Çakmaklı Tabanca (Env. No: 88)

Osmanlı, XVIII. yüzyıl sonu - XIX. yüzyıl başı

Boy: 39 cm Çap: 17 mm

Resim: 34

Resim 34: Çakmaklı "kubur" tabanca ve detayları, tabanca üzeri altın kabartma ve kakma saltanat armaları ile süslüdür. (Env. 88)

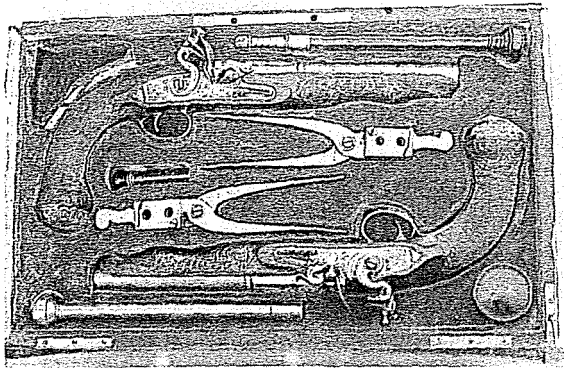
Tüfeng-hâne-i Amire'de imal edilmiş olan tabancanın üzeri, altın varak kakma ve altın levha kabartma Osmanlı saltanat armalarıyla zenginleştirilmiştir.

Çakmaklı Tabancalar (Env. No: 691-692)

Osmanlı, XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başı

Boy: 39,5 cm Çap: 16,35 mm

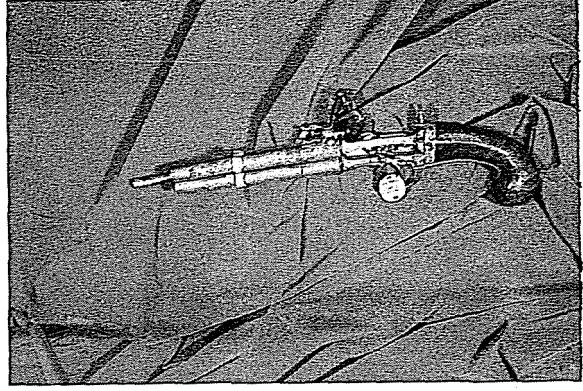
Resim: 35

Resim 35: Çakmaklı tabancalar - teçhizatları ile birlikte (Env. 691-692)

Tüfeng-hâne-i Amire'de imal edilmiş olan tabancaların üzeri, altın kakmalarla zenginleştirilmiştir. Tabancalar, orijinal muhafazası ve muhtelif teçhizatları ile birlikte günümüze gelmiştir.

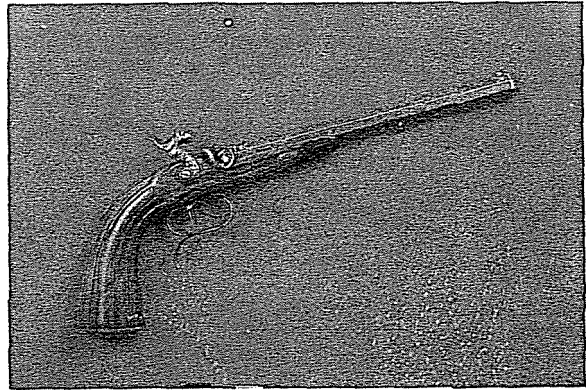
Çakmaklı Tabanca (Env. No: 202)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boy: 34,5 cm Çap: 10,5 mm
Resim: 36

Resim 36: XIX. yüzyıla ait çakmaklı tabanca (Env. 202)

Üç namlulu, üç falyalı, tek horozlu çakmaklı tabanca üzerinde "imtihan" kontrol damgası vardır. Nişangâh ajurlu yarım şeklinde olan tabanca muhtemelen tûfeng-hâne de imal edilmiştir.

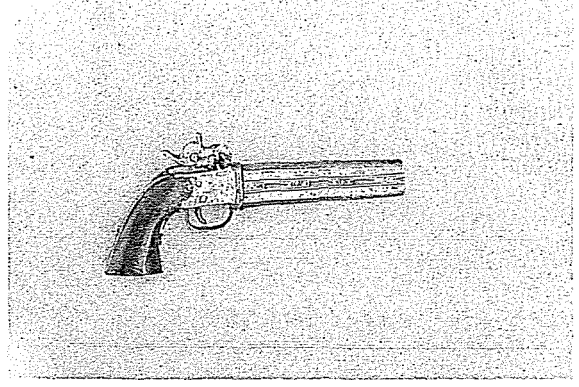
Kapsüllü Tabanca (Env. No: 265)
Osmanlı, Abdülmecit dönemi (1839-1861)
Boy: 41 cm Çap: 12 cm
Resim: 37

Resim 37: Kapsüllü tabanca (Env. 265)

Tûfeng-hâne-i Amire imalâtı olan Abdülmecit tuğralı tabancanın kabzası yivlidir. Yivli ve köşeli formdaki namlusu, üzeri yer yer altın varak kakma naturalist çiçeklerle süslüdür. Her ne kadar fabrikasyon üretime geçilmişse de atölye usulü silâh süslemeciliğinin devam ettiği izlenmektedir.

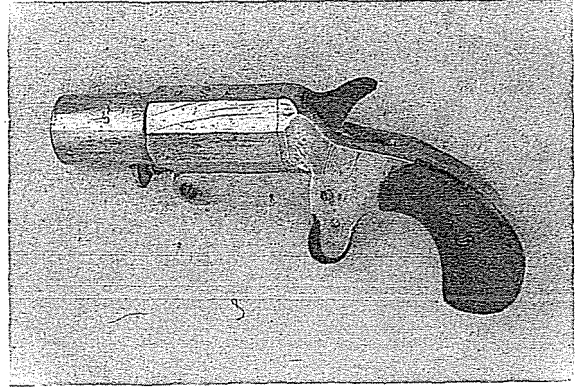
Kapsüllü Tabanca (Env. No: 9894)
Osmanlı, 1908
Boy: 26 cm Çap: 11.5 mm
Resim: 38

Resim 38: Çift namlulu kapsüllü tabanca (Env. 9894)

Çift namlulu olan tabancanın üzerinde, kazıma ay-yıldızlarla, "Amel-i Yusuf sene 1324" şeklinde kitabe yer almaktadır.

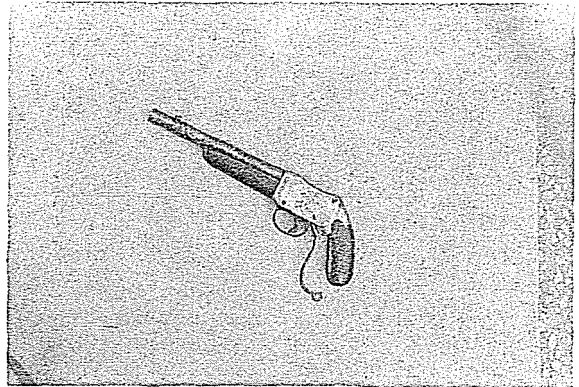
İşaret Tabancası (Env. No: 24188)
Osmanlı, 1913 (H. 1329)
Boy: 22,5 cm Çap: 27 cm
Resim: 39

Resim 39: İşaret tabancası (Env. 24188)

İstanbul Tüfek Fabrikasında 1329'da imal edilmiş tunç döküm tabancadır.

İğneli Tabanca (Env. No: 27111)
Osmanlı, 1891 (H. 1307)
Boy: 31,5 cm Çap: 11 mm
Resim: 40

Resim 40: İğneli tabanca (Env. 27111)

İmalât-hâne-i Harbiye'de 1307 yılında imal edilmiş olup, üzerinde denizci arması vardır. Tabanca, Amerikan Martin tipindedir.

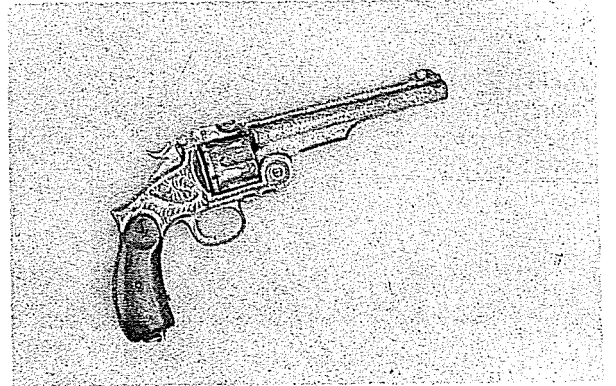
İğneli Toplu Tabanca (Env. No: 1171)
Osmanlı, 1880 (H. 1294)
Boy: 46 cm Çap: 10 mm
Resim: 41

Resim 41: İğneli - toplu tabanca (Env. 1171)

Tersane-i Tüfeng-hâne'de imal edilmiş tabancanın metal aksamı üzeri tamamen kabartma ve kazıma tekniklerinde naturalist kıvrık çiçek dalları ve geometrik düğümlerle süslenmiştir. Yivli olan namlunun ucunda bıçağı vardır.

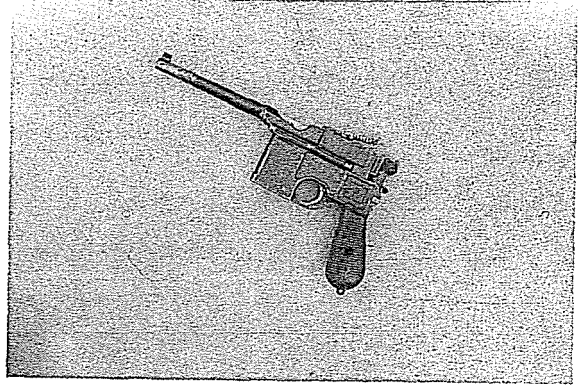
İğneli Toplu Tabanca (Env. No: 26199)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boy: 31 cm
Resim: 42

Resim 42: İğneli - toplu tabanca (Env. 26199)

Namlu üzerinde "Amel-i Mehmed Ali" yazılıdır. Mehmed Ali muhtemelen tüfeng-hâne ustasıdır. XIX. yüzyıl tüfeng-hâne tüfenklerinde de adı geçmektedir. Silâhın metal aksamı, üzeri tamamen altın ve gümüş sıvama, selvi ve basit bitkisel motiflerle süslüdür.

Mavzer Tabanca (Env. No: 25838)
Alman, 1898 (H. 1314)
Boy: 32 cm Çap: 7.65 mm
Resim: 43

Resim 43: Mavzer tabanca (Env. 25838)

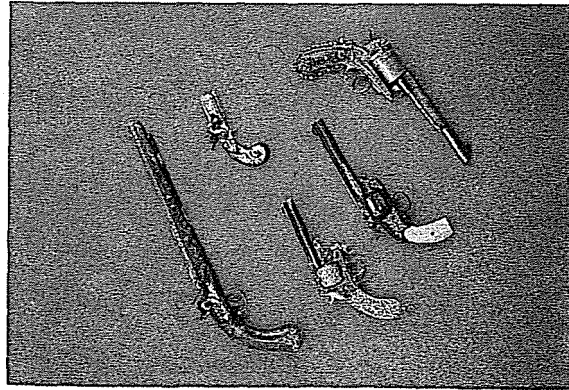
Obendorf Mavzer Silâh Fabrikası'nda Osmanlı ordusu için sipariş yapılmış Abdülhamit tuğralı kasalı mavzer tabanca.

Karadağ - Toplu Tabanca (Env. No: 1774)
Boy: 36 cm Çap: 10,7
Resim: 44

Resim 44: Karadağ-toplu tabanca (Env. 1774)

Gümüş telkâri ve taş kakmalı kabza zarfı, tabancaya Türk süsleme ustalarının ilâvesidir.

Resim 45: Muhtelif Avrupa devletlerine ait ve müzemiz koleksiyonunda bulunan bazı tabancalar.

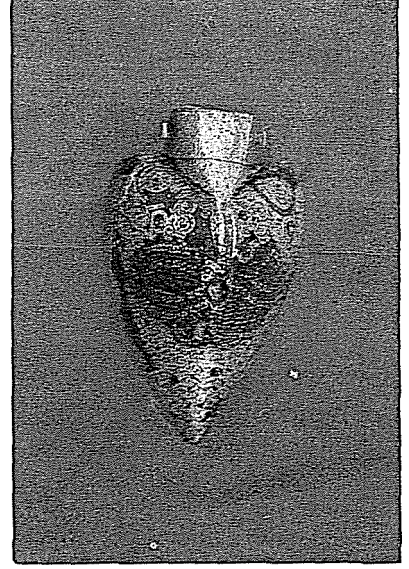
3. Teçhizat

Yürek Formunda Ağaç Barutluk (Env. No: 696)

Osmanlı, 1693-94

Boyut: 13x23 cm

Resim: 46

Resim 46: Yürek formunda ağaç barutluk. (Env. 696)

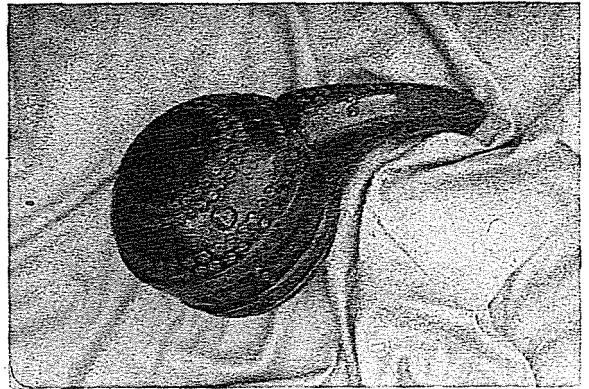
Ağız çevresi sarı maden levha ile kaplanmıştır. Ağızın iki yanında askı halkaları vardır. Gövdenin üzeri sarı maden levha ve kabaralarla süslenmiş olup, ön yüzde yan yana iki beyzî yuva içinde "Amel-i Hasan" ve "fazlı-sene 1109" şeklinde kitabe yer almaktadır.

Su Kabağı Formunda Ağaç Barutluk (Env. No: 7063)

Osmanlı, XVII. yüzyıl

Boyut: 13x22 cm

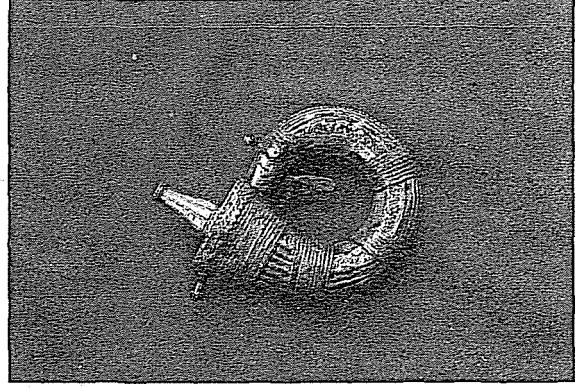
Resim: 47

Resim 47: Su kabağı formunda ağaç barutluk. (Env. 7063)

Arka yüzünde doldurma kapağı, sap kısmı ucunda ise boşaltma ağzı vardır. Gövde üzeri muhtemelen gümüş kabaralarla dairesel formlarda süslenmiştir.

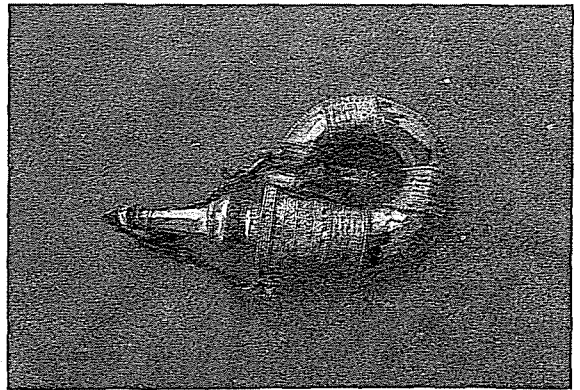
Gümüş Boynuz Barutluk (Env. No: 1637)
Osmanlı, XVII. - XVIII. yüzyıl
Boyut: 18x24 cm
Resim: 48

Resim 48: Gümüş boynuz barutluk. (Env. 1637)

Gövdenin üzeri telkâri bilezik ve gümüş levhalarla zenginleştirilmiştir. Boynuzun dip kısmı bitkisel ve geometrik motiflerle kazıma tekniğinde süslenmiştir. Ağız kısmı adeta kapalı bir sūrahiyi andırmaktadır.

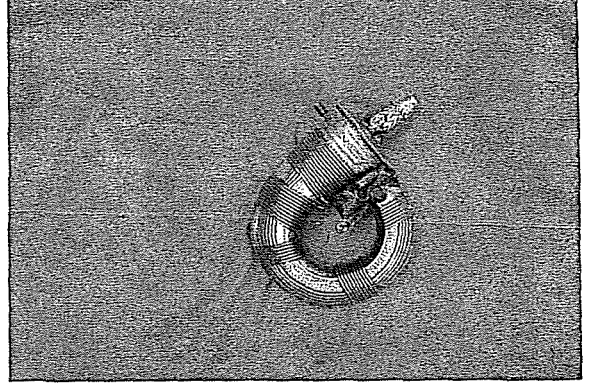
Gümüş Boynuz Barutluk (Env. No: 2271)
Osmanlı, XVIII. - XIX. yüzyıl
Boyut: 14x17 cm
Resim: 49

Resim 49: Gümüş boynuz barutluk. (Env. 2271)

Barutluk üzeri telkâri gümüş bileziklerle takviye edilmiştir. Gövdenin üstü, gövdeden çökertme yivler ve aralarında kazıma tekniğindeki su yolu motifleri ile süslenmiştir. Ucundan gövdeye birleşmiş olan boynuzun iç kısmında tetik, ağız kenarında ayar vidası vardır.

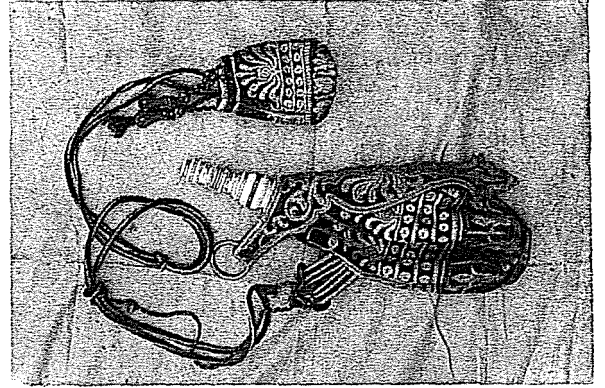
Sarı Maden Boynuz Barutluk (Env. No: 1640)
Osmanlı, XVII. - XVIII. yüzyıl
Boyut: 15x20 cm
Resim: 50

Resim 50: Sarı maden boynuz barutluk (Env. 1640)

Barutluğun üzeri, gümüş levhalar ve tel sarma bileziklerle kuvvetlendirilmiştir. Boynuzun uç kısmına madeni bir yuva içine yerleştirilmiş (muhtemelen nazar ile ilgili) bir mavi taş vardır. Boynuzun dip kısmına bir bordür şeklinde kazınmış "Amel-i Hüseyin bin Mahmut" diye okunabilen usta adı yer almaktadır. Gövde üzerinde kazıma tekniğinde ve akıcı üslûpta bitkisel motifler vardır. Barutluğun gövdesi kendinden çökertme yivlerle süslenmiştir.

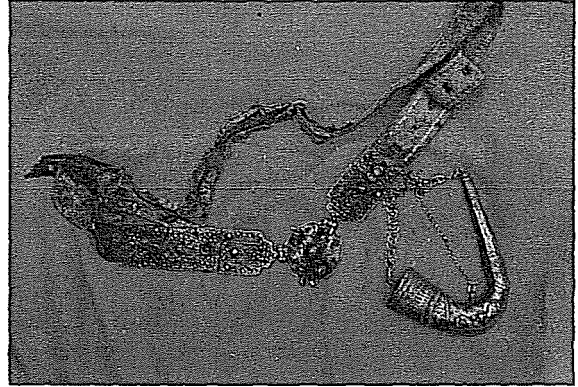
Deri Üzerine Vişne ve Siyah Renk Kadife Kaplı Barutluk (Env. No: 1287)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boyut: 34x17 cm
Resim: 51

Resim 51: Kadife kaplı barutluk (Env. 1237)

Gövdenin üzeri altın ve gümüş sırma tel ile sarma tekniğinde barok tarzı bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ağız kısmı beyaz kemikten yapılmış olup, daralarak yükselen boğumlardan oluşur. Boğumların arası siyah ve kırmızı ile boyanmıştır. Yan taraftaki küçük kesecik ise ağız kapatan kapaktır. Barutluk üzerindeki süsleme ve teknik, döneminin saray işçiliğini yansıtmaktadır.

Deri Kemer ve Gümüş Boynuz Barutluk (Env. No: 118)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boy: 12 cm
Resim: 52

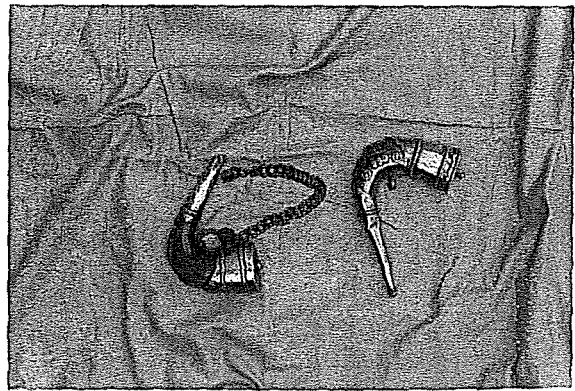

Resim 52: Gümüş barutluklar (Env. 118)

Boyut olarak diğer örneklerden oldukça küçük olan bu barutluk, bel kemere takılarak taşınmaktaydı. Eserin üzeri, telkâri gümüş bilezikler ve rozet çiçekler şeklinde gümüş apliklerle süslenmiş olup, gümüş zincirli kapağı ve barutluğu kemere bağlayan zinciri vardır.

Kemer, telkâri gümüş paftalarla süslenmiştir. Kemer tokası ve paftalar üzerinde gümüş yuvalar içine yerleştirilmiş kırmızı ve yeşil yarı değerli taşlar vardır.

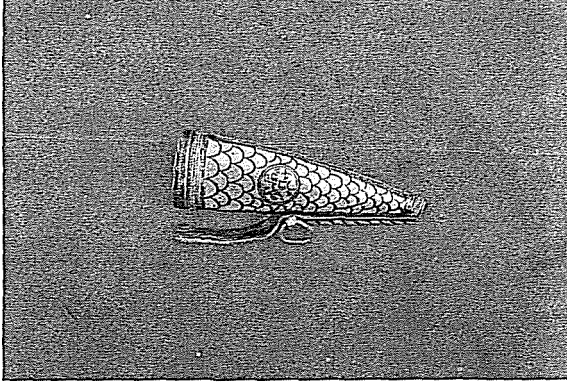
Barutluklar (Env. No: 1467-9000)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl başı
Boy: 13-14 cm
Resim: 53

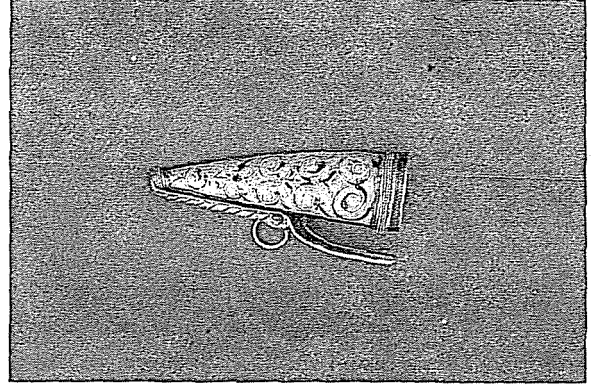
Resim 53: Barutluklar (Env. 1467-9000)

Biri gümüş, diğeri doğal boynuzdan yapılmış olan barutlukların üzerleri, gümüş kaplama ve aplik rozet çiçek çift kollu çark-ı felek ve inci dizileri ile süslenmiştir.

Kın Ucu Şeklinde Gümüş Barutluk (Env. No: 2679)
Osmanlı, XIX. yüzyıl başı
Resim: 54

Resim 54/a: Kın ucu şeklinde gümüş barutluk (Env. 2679)

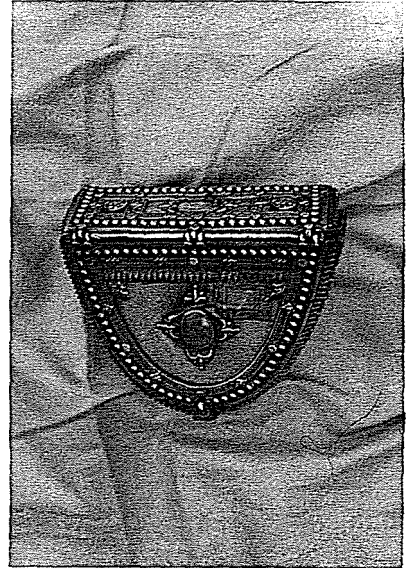

Resim 54/b: Aynı barutluğun diğer yüzü (Env. 2679)

Geniş kısmı doldurma kapağı, dar kısmı boşaltma ağzıdır. Boşaltma ağzı yan taraftaki mandalla kontrol edilmektedir. Mandalın yanındaki yuvarlak kısım taşıma halkasıdır. Barutluğun ön yüzü, yukarıdan aşağıya doğru zik-zak, inci dizisi bordürü ve stilize edilmiş rumî kıvrımlardan oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Eserin arka yüzü ise balık pulu motifi ile doldurulmuş olup, ortada yuvarlak madalyon içerisinde "Amel-i Berk Ahmed-Sahib-i Kayı kulu" şeklinde usta adı ve sahip adı zikredilmektedir. İlginç olan sahibinin adını gizleyip kendisinin Kayı kulu olarak tanıtmıştır. Savat tekniği ile süslenmiş olan eser, Kafkasya süsleme ve teknik özelliklerini yansıtmaktadır.

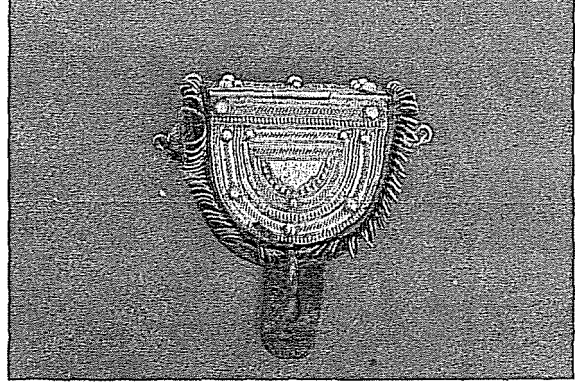
Deri Üzerine Gümüş Kaplama Kütüklük (Env. No: 9007)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boyut: 12x9x4,5 cm
Resim: 55

Resim 55: Gümüş kaplama kütüklük (Env. 9007)

Ön yüzde, bir şemse içerisinde yerleştirilmiş gümüş yuvada elips bir akik, etrafında inci dizileri ve palmetler, üst kapakta ortada bir şemse ve iki yanında yuvarlak kabaralar vardır. Üst kapakta da muhtemelen bir taş yuvası vardır. Arka yüzde ise gümüş kemer köprüsü yer alır.

Deri Üzerine Gümüş Kaplama Kütüklük (Env. No: 1457)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boyut: 10x9x4 cm
Resim: 56

Resim 56: Gümüş kaplama kütüklük (Env. 1457)

Ön yüzde, yarım şemse formundaki altın levha içinde "Amel-i Abdullah bin Ahmed" şeklinde ustasının adı zikredilmiştir. Bütün yüzey, altın ve gümüş telkâri tekniğindeki inci dizileri ve geometrik geçme bordürlerle süslenmiştir. Kütüklüğün iki yanında askı halkaları arkasında ise kemer köprüsü vardır.

Gümüş Kütüklük (Env. No: 157)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boyut: 10x10x3.5 cm
Resim 57

Resim 57: Gümüş kütüklük (Env. 157)

Kütüklüğün kenar konturları dilimli kaş kemer şeklinde olup, ön ve arka kapak üzeri kabartma tekniğinde bahar dalları ve ortada bir vazo motifi ile süslenmiştir. Arka yüzde ise kemer köprüsü yer alır.

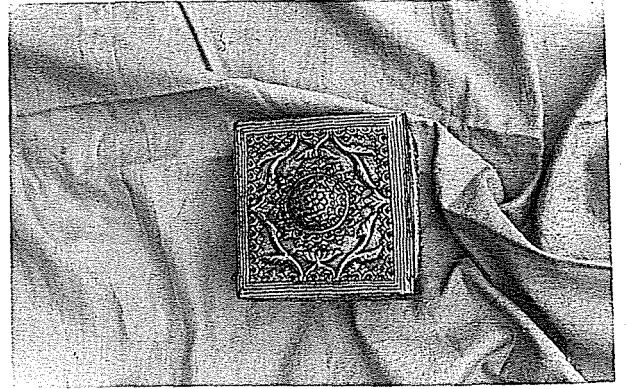
Deri Kütüklük "Kapak Gümüş Kaplama" (Env. No: 153)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Boyutlar: 11x10x5 cm
Resim: 58

Resim 58: Deri kütüklük (Env. 153)

Eserin üstünde ve ön kapağında yaklaşık olarak 2 cm çapında gümüş yuva içine akik taşları kakılmıştır. Taşların çevresi, rozet kabaralar ve aralarında çift kollu çark-ı felek motifleri ile applike olarak süslenmiştir. Alt kısımdaki kapak kilidi tokası da palmet şeklindedir. Arka yüzde kemer köprüsü vardır.

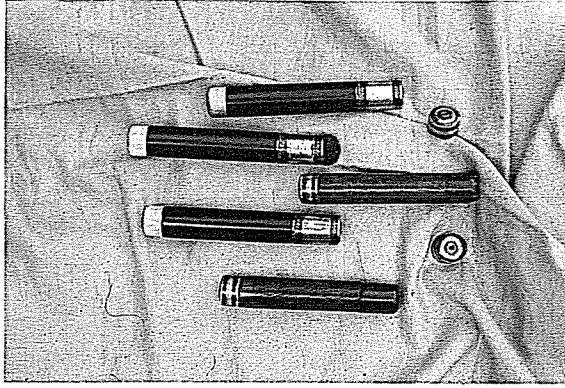
Gümüş Kütüklük (Env. No: 6643)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl sonu - XIX. yüzyıl başı
Boyutlar: 8,5x8x3.5 cm
Resim: 59

Resim 59: Gümüş kütüklük (Env. 6643)

Ön yüzü, ortada bir şemse ve etrafında stilize edilmiş rumî ve palmetlerle kabartma tekniğinde süslenmiştir. Aynı motifler kapakta da uygulanmıştır. Arka yüzde çift atkılı kemer köprüsü vardır.

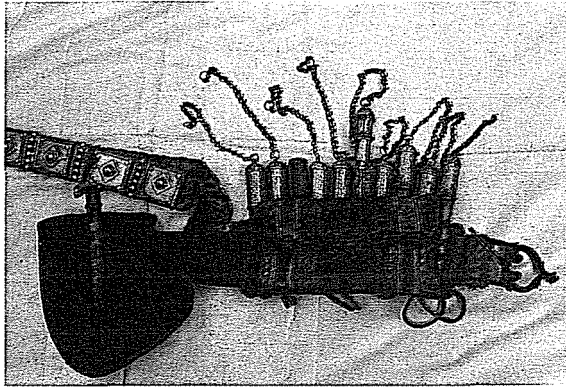
Kemik ve Ağaçtan Yapılmış Fişekler (Env. No: 8686)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Boyutlar: 8-10 cm
Resim: 60

Resim 60: Fişeklikler (Env. 8686)

Kapak kısımları gümüşten yapılmış olup, üzerleri savat tekniğinde süslenmiştir. Gövdeler ise koyu renk kemik ve ağaçtan yapılmıştır.

Deri Fişeklik Kemer (Env. No: 1641)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl
Resim: 61

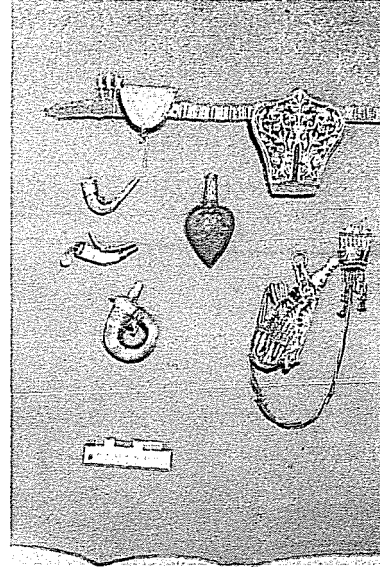

Resim 61: Fişeklik kemeri (Env. 1641)

Kemer üzerinde on adet gövdesi bakır ve kapağı gümüş fişeklik ve fişeklik yuvası vardır. Fişeklik kapakları zincirlerle kemere bağlıdır. Fişeklik yuvalarının ön kısmında, deri üzerine applike edilmiş ve muhtemelen kurşun kesesi olarak kullanılan kapaklı bir bölme görülmektedir. Kemer tokası sarı madenden yapılmış olup, yarım şemse şeklindedir. Fişekliklerin sağında deri üzerine raptedilmiş ve sarı madenden yapılmış bir askı kolu vardır. Bu kolun üst kısmı stilize edilmiş hayvan başı şeklindedir. Kemer üzerine gümüş paftalar applike edilmiştir.

Deri K
Osmar
Boyut
Resim

Muhtelif Ateşli Silâh Teçhizatı
Osmanlı, XVIII. - XIX. yüzyıl
Resim: 62

Resim 62: Muhtelif ateşli silâh teçhizatı.

Barutluk, kütüklük, fişeklik kemeri ve çift kuburluk.

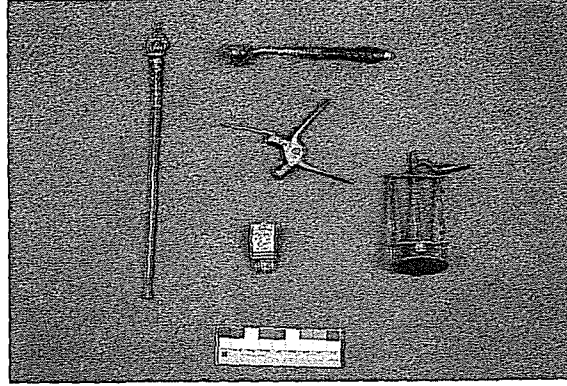
Kuburluk (Env. No: 1484)
Osmanlı, XVIII. yüzyıl sonu - XIX. yüzyıl başı
Resim: 63

Resim 63: Kuburluk (Env. 1484)

Kalın deriden yapılmış olup tek gözlüdür. Ön yüzü gümüş levha olup, üzeri kabartma naturalist çiçek dalları ile süslüdür.

Harbi (Env. No: 2305)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Resim: 64

Resim 64: Harbi, kurşun kalıbı, kurşun kepçesi, yağdanlık ya da kapsül kabı, barut tazyiki ölçme aleti.

Çelikten yapılmış olup, sap kısmına geçirilen gümüş levha üzeri, savat tekniği ile süslenmiştir. Uç kısmında "sah" şeklinde okunan Osmanlı kontrol damgası vardır.

Kurşun Kalıbı (Env. No: 2240)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Resim: 64

Çelikten dökülmüş olup tek kurşun gözlüdür.

Kurşun Kepçesi (Env. No: 22292)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Resim: 64

Kemik saplı olan kepçe, gaga ağızlı olup, çelik kısımlar üzeri altın tel kakma ile süslenmiştir.

Yağdanlık ya da Kapsül Kabı (Env. No: 22341)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Resim: 64

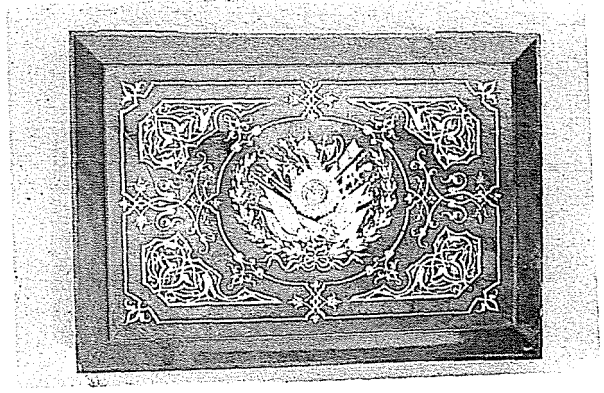
Pirinçten yapılmış olan kabın, alt kısmında, palmet şeklinde sallantıları, arka kısmında ise kemer köprüsü vardır.

kaplanmış

Barut Tazyiki Ölçme Aleti (Env. No: 238)
Osmanlı, XVII. yüzyıl
Resim: 64

Tunç dökümden yapılmış olan aletin falya deliği, falya tavaşı ve barut haznesi vardır. Alet üzerindeki kuş motifi, hazneye koyulan barutun basınçla patlamasından sonra yukarı fırlayan dişli çubuğunu gagası ile tutmaktadır.

Tabanca Mahfazası (Env. No: 3091)
Osmanlı, XIX. yüzyıl
Resim: 65

Resim 65: Tabanca mahfazası (Env. 3091)

Ceviz ağacından yapılmış tabanca mahfazası, üzeri kemik ve sedef kakma Osmanlı saltanat arması ile etrafında geometrik geçme ve bitkisel motiflerle süslüdür.

V. KARŞILAŞTIRMA

1. Doğu-İslâm Silâhları Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Osmanlı tüfek ve tabancalarının üzerinde rastlanan motifleri yine aynı döneme ait Doğu ya da İslâm silâhları üzerindeki motiflerle karşılaştırdığımızda, her iki grup arasında gerek üslûp gerekse kompozisyon düzeni ve süsleme tekniği açısından çok sıkı ilişkiler olduğu görülmektedir. Zaten adı geçen dönemde, bu günkü Orta Doğu bölgesinin büyük bir kısmı Osmanlı yönetimi altındadır. Böyle bir durumda da bütün sanat dallarının birbiri ile yoğun bir etkileşim içinde olması doğaldır.

a. Kesici, Delici ve Vurucu Silâhlar Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Kesici silâhlar, kılıç, yatağan, pala, hançer, kama, cembîye, meç, balta ve teber gibi gruplara ayrılır. Kesici silâhlar üzerinde yoğun bir maden işçiliği görülür. Bu silâhların namluları metal olup, kabzaları ahşap, kemik ya da metalden yapılmış olabilir. Kabzalar kemik ya da ahşap dahi olsa, üzerlerinde genellikle kakma olarak maden işçiliği görülür. Bu silâhların kınları ise bazen metal bazen meşin kaplamadır.

Gerek üslûb, gerekse kompozisyon düzeni açısından Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde rastladığımız motifleri, yine İslâm kesici silâhları üzerinde görmek mümkündür. Bu bölümde, sözü edilen silâhlar üzerindeki motiflere benzerlik gösteren birkaç kesici silâh örneği verilecektir.

XV. yüzyıla ait, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir İran hançerinin kabza yolunda yer alan yarım şemse ve salbek motifi, özellikle erken dönem Osmanlı tüfek ve tabancalarının namlu gerilerinde görülen motiflerle çok yakın benzerlik gösterir. (54) Askerî Müze'de bulunan 7994 env.no.lu Türk kılıcı ile env.no.18 olup Kanunî Sultan Süleyman'a ait, yine Askerî Müze'de bulunan bir başka kılıcın namlu gerisinde bulunan altın varak kakma, salbekli şemse ve çok yapraklı çiçek motifleri, Osmanlı ateşli silâhları üzerinde sık olarak görülen biçimdedir. Aynı tür rumî ve palmetler, Hermitage Müzesi'nde bulunan ve XVI.yüzyıl sonlarına ait bir İran hançerinin kemik kabzası üzerinde de gümüş kakma olarak görülür. (55)

Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunan XVII. yüzyıl başlarına ait bir Türk baltasının üzerindeki gümüş kakma, rumî ve palmetli merkezî kompozisyonlarda mukayese için örnek olabilir. (56) Askerî Müze'de bulunan 4518/6 env.no.lu teberin namlusundaki Kayı damgası ve demir kabzadaki baklava motifleri de tüfek ve tabancalar üzerinde görülen türdendir. Askerî Müze'de bulunan, 147 env.no.lu ve H.978 tarihli yatağan üzerindeki altın varak kakma, içi bitkisel motiflerle doldurulmuş palmet, selvi motifleri ve rozet çiçekler; 1649 env.no.lu ve H.1116 tarihli bir Türk kılıcı üzerindeki ejder motifi ile salbekli yarım şemse; XVIII. yüzyıla ait Hindistan bölgesinden bir hançerin namlu gerisinde bulunan salbekli yarım şemse; diğer bir hançerin kemik kabzasında altın tel kakma olarak yer alan yaprak ve çiçekli hayat ağacı motifi (57) karşılaştırma için verilebilecek örneklerdendir.

Askerî Müze'de bulunan 6085, 17668, 8441 env.no.lu XIX. yüzyıla ait baltalar üzerinde görülen ay-yıldız ve çark-ı felek motifleri ile 5670 env.no.lu yatağan XVIII. yüzyıl üzerindeki altın varak kakma mühr-i Süleyman; 19528 env.no.lu yatağan (XVIII. yüzyıl) nın kabza üzerindeki yedi köşeli yıldız rozetler; 3943 env.no.lu yatağan (XIX. yüzyıl) namlusu üzerinde içleri kıvrık dallarla doldurulmuş yürek motifi içinden çıkan selvi motifi; 1654 env.no.lu kılıç (saldırma-XVIII.-XIX. yüzyıl) kınındaki gümüş kabartma saltanat armaları; 1470 env.no.lu hançer üzerindeki rozet çiçekler; 205 env.no.lu kılıç (XVIII. yüzyıl) kabzasındaki savat tekniğinde ay-yıldız formları; 20046 env.no.lu kama (XVIII.-XIX. yüzyıl) kabzasındaki kemik üzerine bağa ve sedef kakma, baklava ve üçgenler; 5860 env.no.lu alemin palmet

(54) Robert Elgood; Islamic Arms and Armour, London, 1979.

(55) a.g.e.; s.68, resim 65.

(56) a.g.e.; s.118, resim 118-119.

(57) Aldo Cimarelli; Arms and Armour, London, 1973, s.57, resim 95.

formundaki tepeliği ve yanlarındaki ejder başları; 7425 env.no.lu alemin (XV. yüzyıl) tepesindeki hilâl formu; Buhara bölgesine ait bir güzün (58) sapında yer alan balık pulu motifi ile kıvrık dal bordürleri; Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerindeki motifler, Doğu veya İslâm bölgelerine ait kesici, delici ve vurucu silâhların üzerinde görülen benzer örneklerini oluşturur.

b. Koruyucu Silâhlar Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Zırh, zırh gömlek, zırh göğüslük, miğfer, kolçak, dizçek, kalkan, at zırhları, at alınlığı gibi çeşitlerden oluşan savunma silâhlarının yaklaşık tamamı madenî olduğu için maden sanatı açısından çok önemli bir grup oluştururlar. Yukarıda adları verilmiş olan İslâm koruyucu silâhları üzerinde, diğer maden sanatı eserlerinin üzerinde görülen süsleme teknikleri görülür. Üzerlerindeki motifler gerek İslâm öncesi gerekse İslâm dönemi Türk kültürünün etkisinde biçimlenmiştir.

Osmanlı tüfek ve tabancaları ile aynı dönemlere ait koruyucu silâhlar üzerindeki motifler incelendiğinde, benzer motiflere her iki grupta da sık sık rastlamak mümkündür.

Her iki grupta da bir üslûp benzerliği olmakla birlikte, burada, örnekleri seçerken gerek üslûp gerekse kompozisyon düzeni olarak çok yakın motifler üzerinde çalışılmıştır.

Askerî Müze koleksiyonunda bulunan, Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait, 17403 env.no.lu kalkanın göbeğinde yer alan kabartma tekniğinde palmet bordürü ile ajur tekniğinde içi rumîlerle doldurulmuş palmet ve çin bulutu motifleri; 948 ve 9420 env.no.lu XVI. yüzyıla ait at alın zırhları üzerinde bulunan salbekli şemse-ler ve Kayı damgası; 14688 env.no.lu İran miğferi (XVI.-XVII. yüzyıl) üzerinde bulunan çift sıra palmet bordürü; 21298 env.no.lu zırh gömleğinin göğüs kısmındaki plâkalar üzerinde, kitabeleri çevreleyen gümüş kakma nar çiçeği ve rumîlerden oluşan kıvrık dal bordürleri; 21303 env.no.lu Kölemen dizceği (XVI. yüzyıl) üzerinde bulunan salbekli şemse ve uçlarındaki hilâl motifleri, XVII. yüzyıla ait İran merasim zırh gömleğinin yan kanatlarında yer alan içleri rumîlerle doldurulmuş palmet ve şemse motifleri; (59) 1089 env.no.lu IV. Murat'a ait miğfer üzerindeki nar çiçekleri ve kıvrık dallardan oluşan bordürler; 7992 env.no.lu kolçak üzerinde içi rumî ve palmetlerle doldurulmuş şemse; 7047 env.no.lu miğfer (XVII. yüzyıl) üzerinde ajur tekniği ile yapılmış palmet bordürleri arasındaki çintemani motifleri; Hindistan bölgesine ait kalkan ve miğfer (XVII. yüzyıl) üzerinde güneş, hilâl, rumîler ve palmet motifleri; (60) 4423/7 env.no.lu bakır tombaklı kalkan (XVII.-XVIII. yüzyıl) üzerindeki Kayı damgası ve rozet yıldızlar; İran bölgesine ait miğferin (XVII.-XVIII. yüzyıl) sorgucu ucundaki palmet ve miğfer üzerindeki altın kakma rumî ve palmet bordürleri; (61) 16375 env.no.lu zırh gömlek üzerindeki plâkalarda bordürler halinde yer alan rumî ve kıvrık dallar; 4535 env.no.lu bakır tombaklı kalkan (XVII. yüzyıl) üzerindeki şemseler, selviler, çiçek formundaki kabaralar; XVIII. yüzyıla ait İran zırh takımının dizçekleri üzerinde yer alan baklava motifleri ve içlerindeki çiçek formları; (62) XVII. yüzyıl İran at eğerinde görülen rumî bordür, Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde görülen motiflerle benzer karakterdedir.

2. Osmanlı Maden Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Silâhlar dışındaki madenî eserler söz konusu olduğunda akla gelen iki önemli grup, günlük kullanım eşyaları ve süs eşyalarıdır. Her iki grup üzerinde de aynı dönemlere rastlayan Osmanlı tüfek ve tabancalarında görülen motifleri bulmak mümkündür. Benzer motiflere aşağıdaki gibi bir kaç örnek verilebilir.

(58) R. Elgood; s.29, resim 33, 34.

(59) a.g.e.; s.219, resim 236.

(60) A. Cimarelli; s.53, resim 88.

(61) a.g.e.; s.51, resim 84.

(62) R. Elgood; s.235, resim 245.

Edirne Üç Şerefeli Camii'nin avlusunun batı kapısında döküm tekniği ile yapılmış tokmağı aynası dairevî bir formda olup, üzerinde kabartma tekniğinde rumî ve palmetler bulunur. Tokmağın halkası ise rumîlerden oluşmuş yarım ve şemse formundadır ve ucunda palmet motifi vardır.

Yine, Edirne Selimiye Camii'nin hünkâr mahfili pencerelerinden birinin kapaklarında döküm tekniği ile yapılmış olan kapı kolunun aynası ajur tekniği ile yapılmış rozet çiçek formundadır. İznik Müzesi'nde bulunan XVIII.-XIX. yüzyıla ait dövme tekniği ile yapılmış sininin içi kazıma ve gümüş kakma tekniklerinde bir sıra selvi ve şemse bordürü ile süslenmiş olup, göbeğinde çark-ı felek motifi ve bu motifi içine alan mühr-i Süleyman motifinin etrafı ise zencirek motifi ile sınırlanmıştır. Bursa İslâm Eserleri Müzesi'nde yer alan 3354 env.no.lu, XVIII. yüzyıla ait gümüş kemer üzerinde telkârî ve kakma teknikleri ile yapılmış palmet formu oluşturan üçlü damla motifleri, mühr-i Süleyman motifleri, çiçek ya da rozet formunda kabaralar bulunur. Yine Bursa İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan 2629, 547, 5899, 5860, 2900, 358, 767, 768 env.no.lu döküm tekniği ile yapılmış, XIX. yüzyıla ait terzi makasları üzerinde gümüş ve altın kakma olarak, selvi motifleri, yürek motifleri, bitkisel kıvrımlar ve rumîler yer alır.

XX. yüzyılın hemen başına ait bakır bir dergâh kazanı üzerindeki ay-yıldız ve saltanat armaları ile (63) Askerî Müze'de bulunan 1691 env.no.lu gümüş evrak kutusu (XIX. yüzyıl) üzerindeki saltanat arması, 1679 env.no.lu gümüş ferahî (XIX. yüzyıl) üzerindeki ay-yıldız formu, Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde görülen motiflere örnek olarak gösterilebilir.

3. Osmanlı Ahşap Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Mimariye bağımlı olarak ya da günlük eşya olarak kullanılan Osmanlı ahşap eserleri üzerinde Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde kullanılan motiflere rastlamak mümkündür.

Edirne-Selimiye Camii'nin, hünkâr mahfilindeki ahşap pencere kanatları üzerinde yer alan kemik kakma pars beneği, rozet çiçekler, baklava, rumî ve palmetlerden oluşan salbekli şemse motifleri, özellikle XVI.-XVII. yüzyıl Osmanlı tüfekleri üzerinde sık olarak kullanılmış motiflerdir.

Bursa İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan 3024, 3025 env.no.lu XVIII. yüzyıla ait saat sehpaları üzerinde sedef, kemik ve gümüş tel kakma olarak yer alan çin bulutları, baklavalı, rozet çiçekler, vazodan çıkan lâleler ile yine aynı müzede bulunan 3440 env.no.lu nalınların üzerinde gümüş tel kakma olarak yer alan stilize ağaç ve çiçek motifleri, özellikle Osmanlı tüfeklerinin dipçikleri üzerinde sık sık görülür.

Askerî Müze'de bulunan 567 env.no.lu II.Abdülhamit'e ait bir tabanca kutusu üzerinde sedef kakma olarak rumî ve palmetlerden oluşan salbekli şemse, saltanat arması ve rozet çiçekler de örnek olarak gösterilebilir.

4. Osmanlı Çini ve Keramik Eserleri Üzerindeki Motifler ile Karşılaştırma

Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde görülen ve Osmanlı çini ve keramik eserleri üzerinde de rastlanılan motiflere bir kaç örnek vermek gerekirse şöyle bir kronolojik sıralama yapılabilir :

Bursa Yeşil Türbe kapısının iç kısmında rumî ve kıvrık dallardan oluşan mozaik-çini bordürü; Bursa Yeşil Cami giriş kapısının iç kısmında rumî ve palmet bordürü; Bozüyük Kasım Paşa Camii (M.1528) mihrap çinilerinde rumî ve palmetten

(63) İ. Gündâğ Kayaoğlu, "Bakır bir dergâh kazanı", Sanat Tarihi Yıllığı, sayı, IX-X, İstanbul, 1979-80, s.191-197, resim 1,2.

oluşan salbekli şemseler, nar çiçekleri, kıvrık dal bordürleri, rozet çiçekler; İznik Müzesi'nde palmet ve damla motifi bordüründen oluşan bir süslemeye sahip XVI. yüzyıla ait sır altı tekniğinde çiniler; Edirne Selimiye Camii hünkâr mahfili kapısının alınlığındaki palmet ve yarım palmet şeklindeki tepelikler; İstanbul Yeni Cami (M.1663) hünkâr kasrı çinilerinde selvi motifi, naturalist çiçekler, kıvrık dallar, hançer yaprakları; İstanbul Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunan ve Tekfur Sarayı'na ait (XVIII. yüzyıl) çiniler üzerinde pars beneği ve çin bulutu motifleri; İznik Müzesi'nde 72 env.no.lu tabağın ortasındaki çark-ı felek motifi, 52 env.no.lu tabağın ortasındaki altı yapraklı çiçek ve yapraklarındaki pars benekleri, 63 env.no.lu tabağın ortasında mühr-i Süleyman motifi ve altı yapraklı çiçek motifi, 30 env.no.lu tabak ortasında baklava motifleri ve içlerine yerleştirilmiş çiçekler; Bursa İslâm Eserleri Müzesi'ndeki XV. yüzyıl mavi-beyaz İznik tabağı üzerinde çin bulutları ve saadet düğümleri.

Amsterdam Rijks Müzesi'nde bulunan XVI. yüzyıl İznik tabağında, zemini dolduran balık pulu motifleri; Londra Biritish Müzesi'nde bulunan, XVI. yüzyıl İznik sürahisi üzerinde çin bulutu ve pars beneği motifleri, (64) Osmanlı tüfek ve tabancalarında görülen motiflere örnek olarak gösterilebilir.

5. Osmanlı Taş Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma

Osmanlı taş tezyinatının büyük bir kısmını mimariye bağımlı süslemeler ve mezar taşları üzerindeki süslemeler oluşturur. Osmanlı döneminde mimariye bağımlı taş süslemeler büyük bir yoğunluk göstermemekle birlikte, XV. ve XVI. yüzyıla ait mimarî eserlerde, karşılaştırmak ya da örnek vermek üzere yeteri derecede motiflere rastlamak mümkündür.

Örneğin, İznik Yeşil Camii'nin pencere alınlıklarında yer alan rumî ve kıvrık dal bordürü; Bursa Muradiye Camii'nin harim mekânının kubbe geçişlerini oluşturan mukarnaslı pandantiflerinin palmet biçiminde sonuçlanan uç kısımları; Bursa Muradiye Külliyesi haziresindeki sekizgen şemalı türbenin saçaklarını dolanan palmet firizi ile bu bordürün hemen üstünde köşelere yerleştirilmiş mühr-i Süleyman ve güneş motifleri; Edirne Selimiye Camii yer mozaiklerinde görülen geometrik kompozisyonda yer alan haç ve sekizgen şema içerisindeki yıldız motifleri; Lüleburgaz Sokollu Camii minberinde görülen rumî, palmet ve nar çiçekleri ile yine aynı caminin zemin mozaik (renkli taş kakma) lerinde görülen bir sekizgen merkez etrafında yer alan kare formlar içerisinde yerleştirilmiş yıldız motiflerinde olduğu gibi. Bu örneklerin dışında, XIX. yüzyıla ait resmî binaların özellikle kapı alınlıklarındaki saltanat armaları da konumuz açısından önemli örnekler olarak verilebilir. Orhaniye Kışlası ve Harbiye binasının kapı alınlıklarında olduğu gibi.

Osmanlı taş işçiliğinin karakteristik örneklerini mezar taşlarında görmek mümkündür. Titiz bir işçilikle işlenmiş olan mezar taşları üzerinde kullanılan motiflerin her biri ayrı bir anlam ifade etmektedir. Mezar taşları ve ateşli silâhlar malzeme olarak birbirine yakın olmamakla birlikte süsleme programları ve motifleri açısından Osmanlı tüfek ve tabancaları ile büyük bir benzerlik göstermektedir.

XVI. XVII. yüzyıla ait Edirne Gazi Mihal ve Muradiye hazirelerinde bulunan üzerlerinde palmet-rumî ve salbekli şemse kompozisyonları olan mezar taşları; XVIII. ve XIX. yüzyıla ait Edirne Muradiye ve İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii haziresinde, üzerlerinde barok bitkisel motifler ile armalar bulunan mezar taşları; Edirne Muradiye Camii haziresinde bulunan üzerinde vazodan çıkan meyveli dallar, rozet, selvi ve yıldız motiflerinin yer aldığı mezar taşları; Osmanlı ateşli silâhlarında görülen benzer motifleri ihtiva eden sanat tarihi objeleridir.

(64) İznik Müzesi, Bursa İslâm Eserleri Müzesi, Amsterdam-Rijks Müzesi ve British Museum'dan verilen örnekler için bkz. Oktay Aslanapa; Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı, İstanbul, 1965, resim 35, 40, 43, 45, 68, 82, 90.

Ayrıca, Azerbaycan bölgesindeki XVII.-XIX. yüzyıllara ait mezar taşlarında görülen ve Osmanlı ateşli silâhlarındaki motif özelliklerini aksettiren ay-yıldız, rozet, geometrik ve bitkisel motifler ilgi çekicidir. Özellikle hayvan biçimli mezar taşlarının üzerinde tüfek ve tabanca gibi ateşli silâhların motif olarak yer alışı, bu bölgede imal edildiği düşünülen Osmanlı dönemi tüfekleri ile belki bir bağlantının bulunduğunu göstermektedir. Aynı tip mezar taşlarına Doğu Anadolu'da da rastlanması dikkati çekmektedir.

6. Osmanlı Dokuma ve İşleme Eserleri Üzerindeki Motiflerle Karşılaştırma,

Osmanlı dokuma ve işlemelerini, halı, kilim, çadır ve mefruşatı, sancaklar, kıyafetler ve diğer günlük kullanım eşyaları oluşturur. Bu grubu oluşturan malzeme üzerinde, genellikle titiz bir işçilikle yapılmış, ajur, sarma, aplike gibi süsleme teknikleri, sine, gördes gibi dokuma ve düz dokuma teknikleri ile işlenmiş ince bir dekorasyon görülür. Üzerlerindeki motifler diğer sanat dallarında olduğu gibi Osmanlı tüfek ve tabancalarında rastlanan türden stilize edilmiş bitkisel motifler, geometrik motifler ve armalardan oluşur.

Viyana-Museum für Angewandte Kunst'da bulunan bir Osmanlı saray halısının üzerindeki rumî ve palmetlerden oluşan salbekli şemseler; Berlin Müzesi'nde bulunan bir Osmanlı saray halısının kenar bordüründe yer alan yıldız ve altıgenler içine yerleştirilmiş yıldız rozetleri; Berlin İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan diğer bir Osmanlı saray halısının kenar bordürlerinde bulunan ay-yıldız motifleri Osmanlı halıları üzerinde yer alan benzer örnekler olarak gösterilebilir. (65)

Askerî Müze'de bulunan, XVII. yüzyıla ait iki direkli bir çadırın aplike tekniği ile dekore edilmiş olan iç kısmında görülen kemer formları, salbekli şemseler, baklava motifleri, karanfiller, palmet bordürleri; yine aynı döneme ait 23685 env.no.lu bir çadır eteğinde bordür halinde görülen palmet ve damla motiflerinden oluşan süsleme kuşağı; 23537 env.no.lu çadır üst örtüsünün üzerinde bulunan dairevî formların etrafını dolanan palmet dizileri; 23877 env.no.lu XVIII. yüzyıla ait çadır eteğinin üzerindeki geometrik bordürler, çin bulutları, yıldız rozetler ve deforme olmuş salbekli şemseler; 23577 env.no.lu, XVIII.-XIX. yüzyıla ait çadır gölgeliğinin ucunda bulunan yıldız ve hilâl motifleri; XIX. yüzyıla ait ve 23687 env.no.lu çadır eteği üzerinde bulunan vazodan çıkan karanfil ve yıldız şeklinde çiçekleri ile vazoyu çevreleyen perde motifi, alt etekte bulunan kıvrık dal bordürü, Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde kullanılan ortak motiflerdendir.

Osmanlı sancaklarında, Osmanlı tüfek ve tabancaları ile ortak motifleri, ay-yıldız formları, hilâller, rozet çiçekler, ve saltanat armaları olarak karşımıza çıkarlar. (66) Sancaklardaki motifler daha çok XVIII.-XX. yüzyıl silâhları üzerindeki motiflerle paralellik gösterir.

Osmanlı kıyafet ve kumaş desenleri ile ilgili olarak minyatürlerde görülen bazı motifler, karşılaştırma için güzel örnekler verir. Örneğin, Nakkaş Osman ve Seyit Lokman tarafından 1582'de hazırlanmış Sultan III. Murat Sûr-nâmesi (Topkapı Sarayı H.1344 env.no.lu)nin, 628b ve 629 a sayfalarındaki minyatürlerde yer alan kıyafet ve kumaşlarda görülen rumî ve kıvrık dal bordürleri, pars beneği motifleri; yine Nakkaş Osman tarafından resimlenmiş "Kıyafet el-İnsaniyye fi Şema'il el-Osmaniye" (T.S.H. 1563) adlı eserin 24b sayfasında Osman Gazi'nin giydiği kıyafet üzerinde saadet düğümleri, şemseler ve çark-ı felek motifleri; (67) Askerî Müze'de bulunan 2577 env.no.lu kırmızı çuha üzerine deri aplike olarak yapılmış olan sadak

(65) Şerare Yetkin; "Osmanlı Saray Halılarından Yeni Örnekler", Sanat Tarihi Yıllığı, sayı VII, İstanbul, 1976-77, s.143-165, resim 11, 13, şema 4.

(66) Askerî Müze; San2, San6, San25, San49, San52, San54, San225 numaralı sancaklar.

(67) Özden Süslü; "Topkapı Sarayı ve Türk İslâm Eserleri Müzelerinde Bulunan 16.y.y. Osmanlı Minyatürlerinde Kumaş Desenleri", Sanat Tarihi Yıllığı sayı VI, İstanbul, 1975-75, s.215 279, resim 18,46, Desen 17, 36, 38.

zerindeki baklava motifleri ve içlerinde yer alan dört yapraklı çiçekler ile yine Askeri Müze'de bulunan 5998 env.no.lu XIX. yüzyıl sonuna ait kumaş üzerine deri aplike olarak yapılmış Kuran muhafazası üzerindeki ay-yıldız motifi ile saltanat arması, Osmanlı tüfek ve tabancalarında görülen motiflerle benzerlik arzirmektedirler.

VI. DEĞERLENDİRME

Osmanlı tüfek ve tabancaları, süslemeleri açısından ele alındığında üzerlerinde görülen motifler gerek teknik gerekse biçim açısından diğer sanat eserleri ile benzerlik gösterdiği gibi, diğer sanat dallarına paralel olarak tarihsel bir gelişim de gösterir. Tüfek ve tabancaları üzerinde kullanılan motiflerin diğer sanat eserleri üzerindeki motiflerle paralel olarak geliştiğini, karşılaştırma bölümünde çeşitli örneklerle ortaya koymuştuk.

Aynı kültür çevresine bağlı olan sanat eserleri üzerinde kullanılan motifler temelde aynı olmakla birlikte, uygulama alanına göre çeşitli biçim değişiklikleri gösterebilir. Bu, malzemenin ve tekniğin özelliğine göre, aynı motif, farklı alanlarda değişik özellikler yansıtabilir, demektir. Ancak az önce de belirttiğimiz gibi teknik ve malzeme ne olursa olsun, işlenen motif temelde aynıdır. Bu nedenle yapılan karşılaştırmada ve verilen örneklerde motif çeşidi ve üslûp açısından benzerlikler kurulmuştur.

Farklı tür eserler üzerinde görülen benzer motiflere, karşılaştırma bölümünde verdiğimiz gibi örnekler verilebilir.

XVI. yüzyıla ait tüfeklerin üzerinde, açık ve koyu renk kemik kakma ile yapılan çintemani motiflerine çok sık rastlanmaktadır. (Desen : 2) Aynı tür motif çeşitli sanat dallarında da karşımıza çıkar. Örneğin, Edirne Selimiye Camii, hünkâr mahfilinin pencere kapakları üzerinde olduğu gibi. Yine aynı pencere kapağının ortasında, XVI. yüzyıl Osmanlı tüfeklerinin namlusu üzerinde yer alan yarım şem-seleri hatırlatan tam bir şemse görülmektedir. (Desen : 21, 25) Anlaşılacağı üzere malzeme ve teknik değişse de kullanılan motiflerde büyük bir değişiklik söz konusu olmamaktadır. Bir tüfek ile mezar taşı birbirinden çok farklı sanat tarihi objeleri olsa da, XVIII. yüzyıla ait bir tüfeğin çakmak demiri arkasında yer alan, ortada ay-yıldız ve iki yanındaki selvilerden oluşan kompozisyon (Desen : 36), Edirne Muradiye Camii haziresinde yer alan ve XVIII. yüzyıl sonu, XIX. yüzyıl ilk yarısına ait bir mezar üzerinde de görülmektedir. Sadece, mezar taşı üzerindeki kompozis-yonda farklı olarak ay-yıldız yerine stilize edilmiş güneş motifi bulunmaktadır.

Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde görülen motifler kuşkusuz tüfek ve tabancaların ortaya çıkışı ile birlikte ortaya çıkmamıştır. O ana kadar çeşitli sanat eserleri ve eşyalar üzerinde görülen motifler, ateşli silâhların ortaya çıkışı ile birlikte, tüfek, tabanca ve teçhizatları üzerinde de uygulanmaya başlanmıştır.

Tüfek ve tabancalardaki süsleme programı, dipçik, kabza, namlu ve mekanizmanın yüzeyine bağımlı olarak gelişti. Çünkü, motifler diğer sanat eserlerine göre, boyutları ve yüzey niteliği daha farklı bir alana uygulanmaya başlanmıştı. Sanatkârlar, uygulamaya alanlarının dar uzun ve genelde düzgün olmayan yüzeylerden oluşmasına rağmen, yetenekleri ile daha önceleri de uygulanan motifleri, uygun kompozisyonlar haline dönüştürerek, kendileri için ayrılan alanlara uygulamayı başarmışlardı. Bu uygulama sonucu olarak da tüfek ve tabanca süslemeciliğinde malzemeye en uygun biçimde şablonlar oluşturmuşlardı. Sanatkârların oluşturmuş olduğu bu şablonlar, sanatkârlara bağlı olarak az çok karakter değişikliği arz etmekle birlikte, genel ifadede bu şablonlar hiç bir zaman tek düzeyde kalmamıştır. Sürekli bir şekilde kendisini yenileyen diğer sanat dalları ve kullanım eşyalarındaki motiflerin, zamanın motif zevkinin değişmesi ile birlikte değişmesine paralel olarak çevresinden aldıklarını özümlemeyi bilen Osmanlı sanatçısı, döneminin zevkini bilinçli bir şekilde, Osmanlı tüfek ve tabancalarına da yansıtmayı bilmiştir.

Osmanlı sanatçısının çevresiyle ilişkisi, yalnız yakın çevre ile sınırlı kalmamış, Osmanlı'nın, çağdaşı komşu devletlerle olan ilişkileri sonucu diğer sanat dallarında olduğu gibi yabancı sanatçılarla birlikte motif alış veriş de gerçekleşmiştir.

Osmanlı sanatçıları, özellikle XVII. yüzyılın başlarından itibaren yoğun bir şekilde Batıya açılmanın etkisiyle değişen sanat görüşlerine paralel olarak motif tiplerini kısmen, motif karakterlerini de tamamen değiştirmişlerdir. Barok, rokoko gibi üslûpların karakterlerini taşıyan motifler, dönemin zevkine uygun olarak kulla-

nılmışlardır. Vazodan çıkan eskisine oranla daha naturalist ve kabarık çiçekler, bir kâse ya da tabak içinde meyveler, alafranga bir şekilde yanlardan fiyonklarla bağlanmış perde motifleri, barok tarzında abartılmış diğer bitki motifleri, girlandlar gibi süsleme motif ve motif düzenlemeleri, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Osmanlı tüfek ve tabancalarında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bu motiflerin kullanımı, Osmanlı sanatçısını kendi sanatından ayırmamış, aksine geleneğe uygun yeni bir motif repertuarı oluşturmasını sağlamıştır. Örneğin, Avrupa ateşli silâhlarında gördüğümüz insan ve hayvan figürlerinin çok ender olarak Osmanlı ateşli silâhları üzerinde yer alması, gelenekten hiç bir zaman kopulmadığını göstermektedir.

Osmanlı tüfek ve tabancalarında kullanılan motifleri, daha önce de belirttiğimiz gibi dört bölüm halinde incelemek mümkündür : Bitkisel motifler, geometrik motifler, figürlü kompozisyonlar, özellikle daha önceki çağlarda simgesel anlam verilen motifler.

Bitkisel motifler, rumî, palmet, kıvrık dal, lotus, çok yapraklı çiçekler, karanfil, lâle, nar çiçekleri, selviler ve ağaç motifleri v.b. çeşitlerden oluşur. Selvi ve lâle gibi motifler, daha çok Osmanlı döneminde kullanılmakla birlikte, diğer motifler, gerek İslâm dönemi gerekse İslâm öncesi dönemden beri Türk süsleme sanatında kullanılan ve simgesel anlamlara sahip motiflerdir.

Zikzaklar, zencirek motifleri, meander motifleri, haç şeklindeki motifler, geçme tabir edilen düzenlemeler, saadet düğümleri, nokta veya daireler genel olarak Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde yer alan geometrik motifleri oluşturur. Bu motiflerin de uzun bir gelişim zinciri vardır. Bu motifler, gerek Anadolu öncesi Türk ve diğer çevrelerin kültürlerinden gelen, gerekse eski Anadolu ve Ön Asya kültürlerinde de benzerlerine rast gelinen motiflere dahildir.

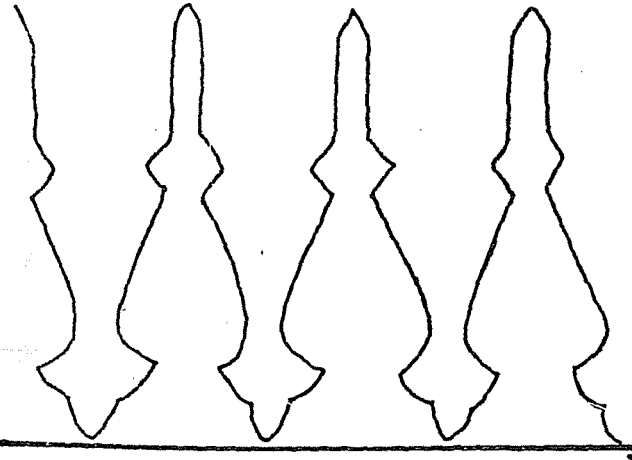
Simgesel motiflerin, bitki ve geometrik süsleme grubundaki motiflerden örnekleri olduğu gibi, ejder, kartal ve balık gibi figürlerden oluşan örnekleri de vardır. Ejder, kartal, balık, çintemani, meander, lotus, ay, güneş, yıldız, çark-ı felek, mühr-i Süleyman, saadet düğümü gibi motifler, eski Türk, Çin, Hint, İran mitolojilerinde yeri olan motifler olduğu gibi, eski Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinde de benzerlerine rastlanan motiflerdir. Ancak, bu motiflerin çoğunluğunun, Türk sanatının coğrafyaya bağlı olarak İslâmiyet öncesinden itibaren gerçekleşen gelişimi ile birlikte Osmanlılara aktarıldığını kabul etmek akla uygun gelmektedir. Osmanlı tüfek ve tabancalarında, önceki çağlarda simgesel anlam verilen bu motifler, çoğunlukla süsleme amacıyla kullanılmıştır. İslâmiyetten önceki Türk sanatında, bol oranda insan ve hayvan figürleri yer alırken, İslâmiyet'ten sonraki dönemlerde bu oran İslâmiyetin etkisi ile azalmıştır. Bu nedenle, Osmanlı süsleme sanatının figürlü süsleme grubunda insan figürüne nadir olarak rastlanır. Hayvan tasvirleri insan tasvirlerinden daha uzun ömürlü olarak, özellikle el sanatları alanında ve süslemecilikte yoğunluğu az da olsa devam edegelmıştır. Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde, hayvan motifleri olarak yine Türk sanatının İslâmiyet'ten önceki dönemlerinden itibaren süsleme alanında kullanılan ejder, çift başlı kartal, balık gibi motifler kullanılmıştır. Bu motiflerde ayrıntıya kaçılmamış, üslûplanmış bir karakter gözetilmiştir. (Desen : 29, 40) Öyle ki, bazen hayvan figürleri, bitkisel kıvrımlar içinde farkedilmeyecek bir unsur haline gelebilmektedir. Örneğin, desen 26'da verilen ve uç kısmında yer alan salbekli yarım şemse adeta bir aslanın çehresini çizmektedir. Kompozisyonun geneli içinde ise farkedilmesi son derece zordur.

Osmanlı tüfek ve tabancaları üzerinde armalar da yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi saltanat armasıdır. Bu armanın dışında tüfek ve tabancalarda Kayı damgası, padişah tuğrası ve usta işaretlerine de rastlanmaktadır.

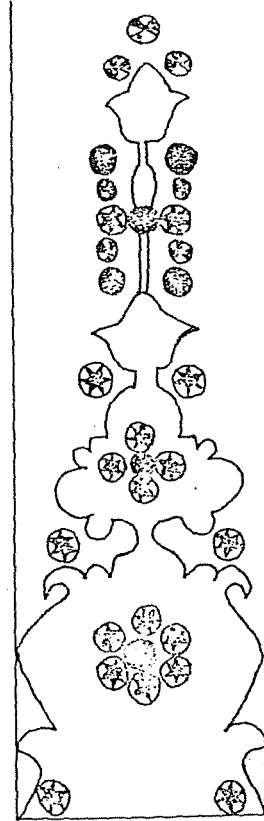
Osmanlı tüfek ve tabancalarında, gerek ahşap gerekse maden süsleme tekniklerinin çoğu kullanılmıştır. Ahşap süsleme teknikleri dipçik, kabza ve kundakta, maden süsleme teknikleri ise namlu, mekanizma, bilezikler, harbi, dipçik ve kundak üzerine kaplanan levhalarda karşımıza çıkar.

Osmanlı tüfek ve tabancalarının içerisinde, herhangi bir süslemenin uygulanmadığı tüfek ve tabancalar da vardır. Buna karşın dipçik, kabza, kundak ve namluları tamamen süslenmiş tüfek ve tabancalar da vardır. Ancak, bu özelliği gösteren tüfek ve tabancalar küçük bir grubu oluşturmaktadır. Yoğun bir süslemeye tâbi tutulan tüfek ve tabancalarda, objenin tüm yüzeyleri hiç boşluk bırakılmadan belli bir program dahilinde tamamen süslenmiştir. Bu gruba dahil tabanca ve tüfeklerde, dipçik, kabza, kundak, tamamen sedef, kemik bağa, değerli taş, altın ve gümüş gibi kakmalarla süslenmiştir. Üzerlerinde boşluk bırakılmaksızın süslenen bu tip objelere katalog kısmında incelemiş bulunduğumuz 1890, 21695, 1373 env.no.lu tüfekler ile 4100, 7889, 1452 env.no.lu tabancaları örnek olarak gösterebiliriz. Dipçik, kabza ve kundak kısımlarının üzeri, sedef kakma baklava motifleri ile tamamen doldurulup, sedefler üzerine gümüş tel, bağa ve mercan kakma ile rozetler işlenmiştir. (Desen : 4) Bazın kemik ve bağa kakmalarla dipçikten başlayıp kundağa kadar uzanan kıvrık dallar arasına çiçekler yerleştirilmekte (Desen : 3), ya da başlangıç noktası dipçik olmak üzere bütün ahşap kısımları saran kemik bağa ve gümüş tel kakmalarla oluşan iç içe geçmiş palmet motifleri ve içlerine yerleştirilmiş rozetlerle doldurulmaktadır. (Desen : 6) Ahşap kısımların üzerinin tamamen gümüş ya da sarı maden levhalarla kaplanıp üzerleri kakma, kazıma, kabartma ve savat tekniklerinde bitkisel ve geometrik motiflerle doldurulduğu objelere daha ziyade tabancalarda ve Balkanlar bölgesine ait tüfeklerde rastlanmaktadır. (Desen : 11, 19)

Osmanlı tüfek ve tabancalarında en büyük grubu, süslemenin, objenin belli bölgelerinde yoğunlaştığı grup oluşturur. Bu tip tüfeklerde dipçik tabanı genellikle açık renk kemik, ahşap ya da üzerine deri kaplanmış bir topuz şeklindedir. Tabanın dipçiğe birleştiği yeri yatay bordürler doldurmakta, bu bordürlerde çok yapraklı çiçekler, palmetler, geometrik geçmelerden oluşan süslemeler yer almaktadır. Bu bordürlere bitişik olarak dipçinin her bir köşesinde yarım veya tam şemseler, çok yapraklı çiçekler, çintemaniler (Desen : 1, 2, 44, 45, 16, 17) ya da geç dönemde,

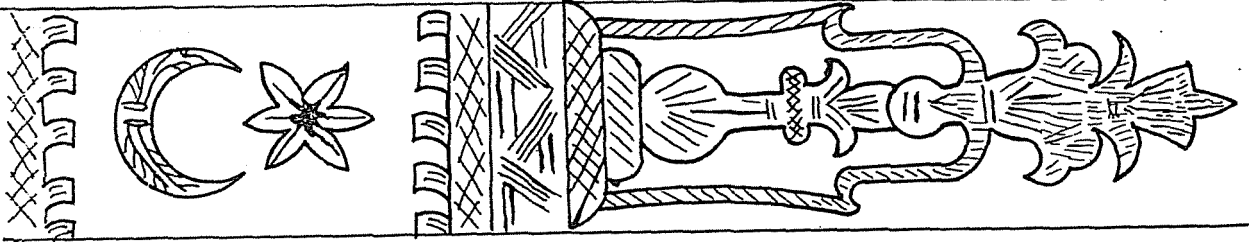

Desen 44: 10216 Env. numaralı tüfeğin dipçik çevresinden (kemik kakma) XVIII. yüzyıl.

Desen 45: 10216 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçik altından (kemik, bağa ve gümüş tel kakma) XVIII. yüzyıl.

barok tarzında, üzerinde ay-yıldız, vazodan çıkan çiçekler gibi motiflerin yer aldığı bafon veya gümüş levhalar bulunur. (Desen : 46) Tetiğin çevresi genellikle kemik, bağa ya da bafon bir levha ile çevrelenmiş olup, levhanın uçları palmet, karanfil,

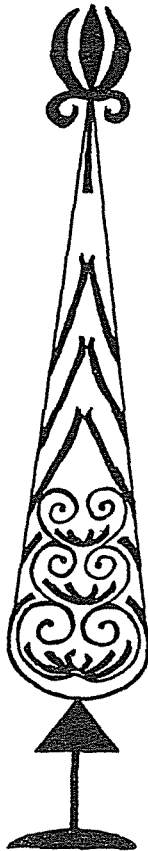

Desen 46: 4315 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiğinden (gümüş kakma üzerine kazınma tekniği), XVIII. - XIX. yüzyıl.

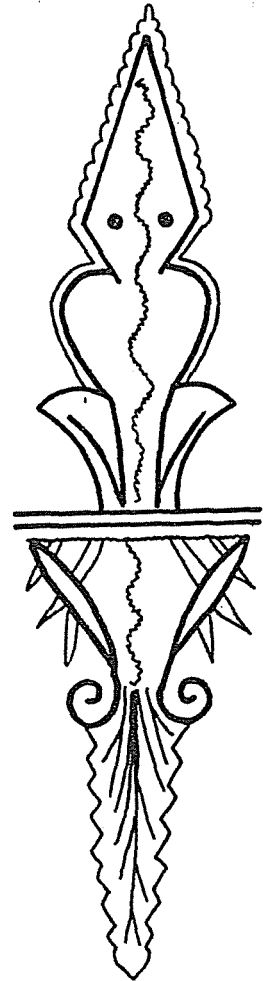
çiçek ya da damla motifleri ile süslenir. (Desen : 2, 9, 47) XIX. yüzyıla ait tüfek ve tabancalarda dipçik tabanının altında, dipçik yanlarında ya da tetik çevresi ve korkuluk levhası üzerinde yer alan armalar, dönemin modası olarak karşımıza çıkar. Kabzaların üzerinde çin bulutu, aşırı stilize edilmiş hayvan motifleri, yıldız, çintemani ve palmet motiflerinden oluşan kompozisyonlar bulunur. (Desen : 7, 5, 8) Kabza üzerindeki süsleme, burada mekanizma yer aldığından dolayı sağa doğru değil ancak sola doğru devam edebilmektedir. (Desen : 5) Kundağın altında, başlangıç kısmında rozet çiçekler, stilize ağaç motifleri, armalar vs. yer almaktadır. (Desen : 48, 49, 50, 12, 13, 14, 15) Ayrıca gerdane yuvalarının etrafına çeşitli bitkisel motifler yerleştirilmektedir. Harbi yuvasının etrafına da üzerinde geometrik ya da bitkisel motiflerin yer aldığı, genellikle kemik, bağa, gümüş, bafon gibi levhalar geçirilmektedir.

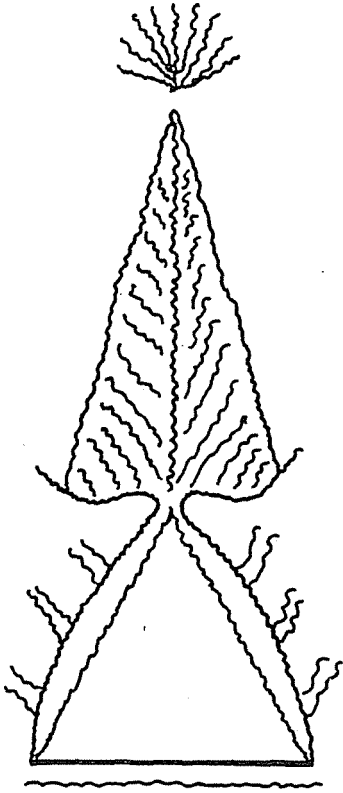
Desen 47: 9117 Env. numaralı tüfeğin tetik çevresinden (kemik kakma), XVIII. yüzyıl.

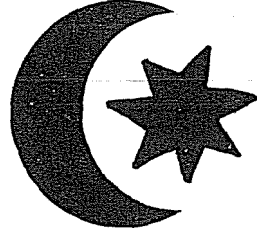
Desen 48: 26199 Env. numaralı tabanca tabanca üzerinden (altın kakma), XVIII.-XIX. yüzyıl.

Desen 49: 20071 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiğinden (pirinç levhalar üzerine kazınma tekniği), XIX. yüzyıl.

Desen 50: 20071 Env. numaralı tüfeğin dipçiğinden.

Desen 51: 21903 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiğinden (sarı maden kakma). XVIII. yüzyıl.

Dipçik, kabza ve kundak süslemelerinde kullanılan program ve motiflerde her zaman üslûp bütünlüğünün hâkim olduğu dikkat çekmektedir.

Harbi, ahşap veya metalden yapılmakla birlikte, baş kısmına üzeri yivlerle süslenen gümüş ya da bafon bir levha geçirilmektedir. Bilezikler, sarı maden ya da gümüşten levhalar şeklinde olup, namluya bitişen kısımları yarım şemse formunu verir ve bu şemse formu ile geri kalan bilezik yüzeyinin üzerindeki motifler, namlu ve dipçik üzerinde kullanılan motiflerle ortaktır. Ancak, tüfek ve tabancaların en kolay düşen kısmı bilezikler olduğundan bu durum bütün bilezikler için geçerli değildir.

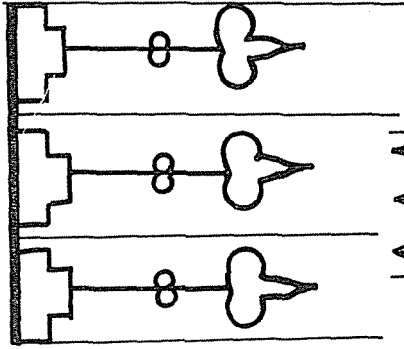
Mekanizmalarında daha yoğun süslemeye rastlanan grup, çakmaklı mekanizmalara sahip tüfek ve tabancalardır. Diğer mekanizmalarda süsleme alanı, çakmaklı mekanizmalardakine nazaran daha sınırlıdır.

Çakmaklı mekanizmalarda süsleme, çakmak demiri arkasına (Desen : 41, 35, 36, 40, 42, 37, 39), kurma yayı üzerine (Desen : 38) ya da tespit levhası üzerine yapılır.

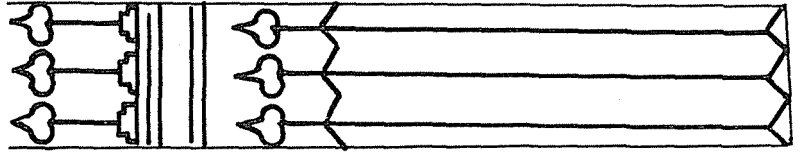
Mekanizmalarda yer alan mühr-i Süleyman, hilâl, selvi, ağaç motifleri, çift başlı ya da tek başlı kartal gibi motifler, uygulama alanına en uygun olarak seçilmiş motiflerdir. Balkan bölgesinde yapılmış bir tüfek üzerinde rastladığımız tek başlı kartal motifi (Desen : 35), çift başlı kartal motifi (Desen : 40) kadar sık bir şekilde karşımıza çıkmamaktadır. (68)

(68) Kartal damgası ve varyasyonları için bkz. Nikola Kosanoviç; "Staro Vatreno Oruzje u Muzeju Slavonije" Osyecki Zbornik, XI, Osijek 1967, s.154-156.

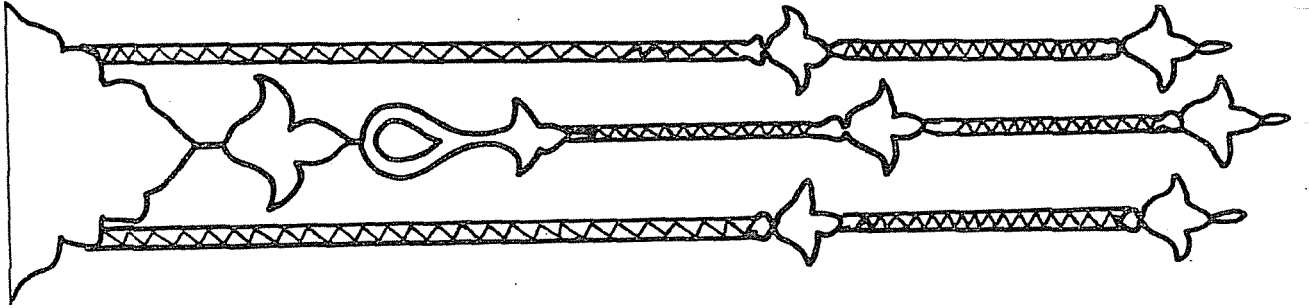
Belirli bir süsleme programının uygulandığı namlular, süsleme açısından silâhların en zengin kısımlarıdır. Süslemeler, namluların belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Namlu gerisi, namlu ucu ve namlu gövdesindeki dekoratif bilezikler etrafında yoğunlaşan süslemeler, namlunun dıştan silindirik ya da düz formlu olması ile bağlantılı olarak meydana getirilmiştir. Her iki durumda da motifler üslûp ve çeşit ile ilişkili bir şekilde namlu ucunda ve namlu gerisinde tekrarlanır. Namlular süsleme açısından uygulama alanı kısıtlı olan birimlerdir. Ancak, sanatkâr bu alanı iyi değerlendirmeyi başarmış ve kendisine ait bir program meydana getirmiştir. Bu program diğer kısımların süsleme programlarında da olduğu gibi XIX. yüzyıl sonlarına kadar, belli çerçeveler içinde devam etmiştir.

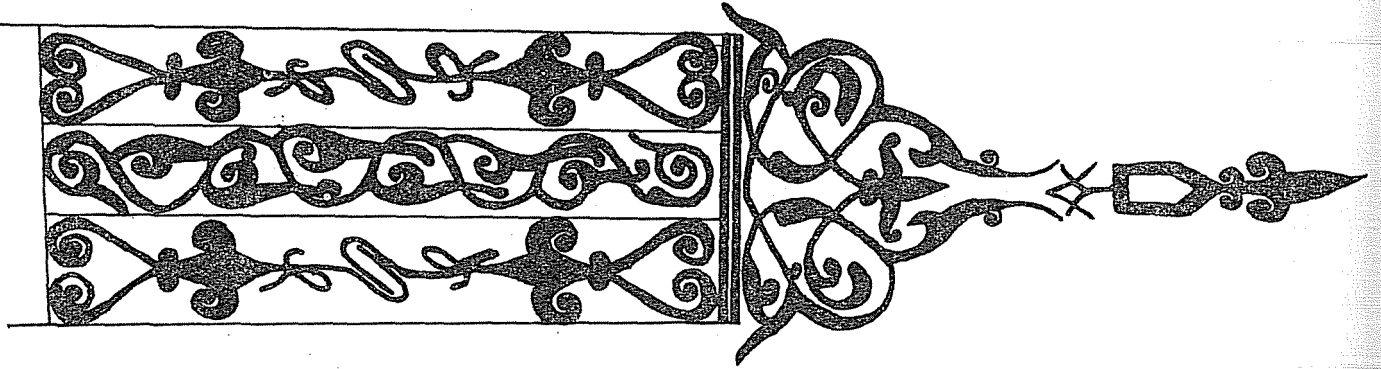
Desen 52: 10507 Env. numaralı tüfeğin namlu ucundan.

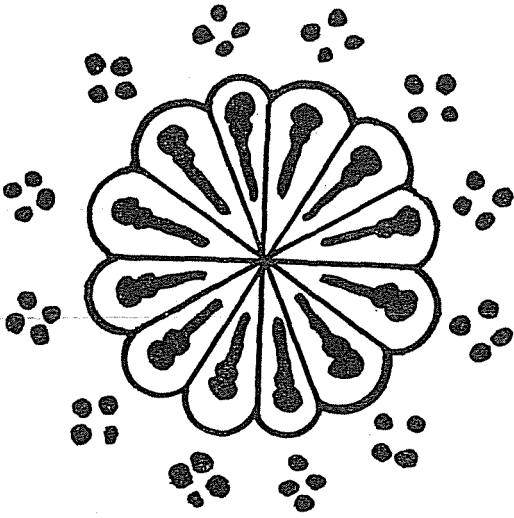
Desen 53: 10507 Env. numaralı tüfeğin namlu gövdesinden.

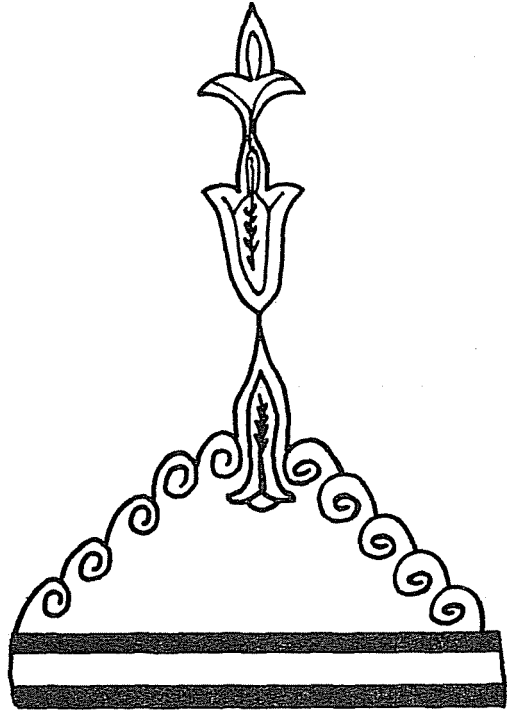
Desen 54: 9046 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlu gerisinden (kazıma ve kabartma). XVII. - XVIII. yüzyıl.

Desen 55: 10216 Env. numaralı tüfeğin namlu gerisinden (gümüş kakma) XVIII. yüzyıl.

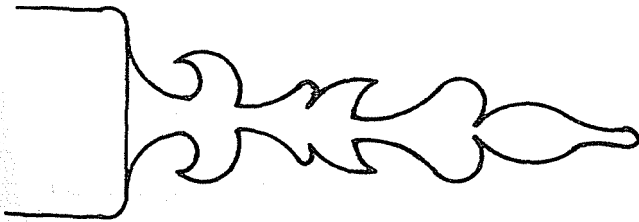

Desen 56: 13607 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçik tabanından (kemik ve mercan kakma), XVIII. yüzyıl.

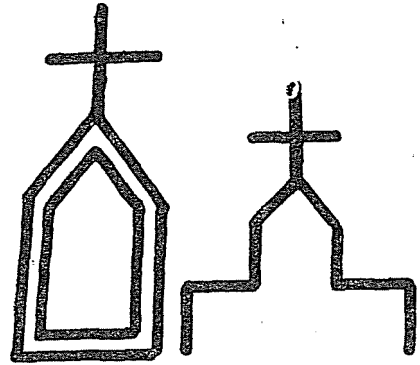

Desen 57: 8818 Env. numaralı tüfeğin namlu gerisinden (kazıma tekniği).

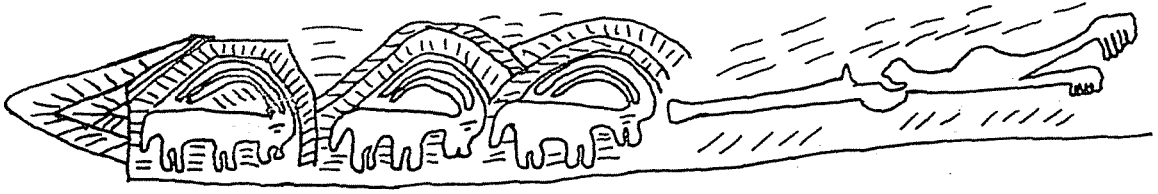
Silindirik gövdeli olan namlularda, namlu gerisindeki bilezik ile nişangâh arası, bir çerçeve içine alınıp, meydana gelen dar ve uzun dikdörtgen birime nispeten merkezi sayılabilecek bir kompozisyon yerleştirilmiştir. (Desen : 21, 27, 31, 33, 34) Bu kompozisyonun sonuna, alana uygun olarak, daha estetik bir görünüm vermek için yarım şemseler yerleştirilmiştir. Aynı şekilde, köşeli formdaki namlularda, namlu gerisindeki birinci dekoratif bilezik ile nişangâh arası, bir çerçeve ile sınırlanıp, çerçeve içinde her biri namlunun bir yüzeyine gelecek şekilde bordürler meydana getirilmiştir. (Desen : 20, 26, 24, 54, 55, 39) Bu bordürlerin ucu, yine silindirik formu namlularda olduğu gibi yarım bir şemse ve salbekli sonuçlanmıştır. Kitabeler, genellikle süsleme programını bozmayacak, hatta süslemeye katkıda bulunacak bir şekilde şemselerin ucuna yerleştirilmiştir. (Desen : 20, 26, 27, 55, 31) Kitabelerin bazen namlu gerisine yerleştirildiği de görülmüştür. (Desen : 31, 32, 33) Namlu gerisindeki süsleme, namlu ucunda da benzeri formlarda devam eder. (Kıstr. Desen : 21, 27, 53, 20; Desen : 22, 28, 52, 24) Namlu gövdesindeki dekoratif bileziğin önünde ise namlu gerisi ve namlu ucundaki süslemelere uygun olarak salbekli yarım şemse, gerisinde bir sıra damla, çiçek, palmet, vb. motifler kullanılmıştır. (Desen : 23) Desen : 43'te görülen yılan-ejder motifinde olduğu gibi bazen namlular üzerinde tek bir motife rastlamak da mümkündür.

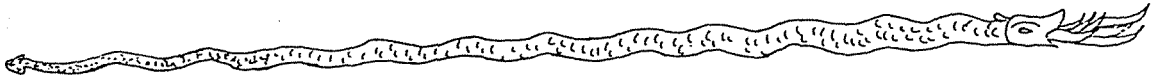
Desen 58: 4177 Env. numaralı tüfeğin namlu gerisindeki nişangâh (kabartma tekniği), XIX. yüzyıl.

Desen 59: 9049 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin namlusu üzerinden (gümüş tel kakma), XVIII. yüzyıl.

Desen 60: 21237 Env. numaralı çakmaklı tüfeğin dipçiğinden (sarı maden üzerine kazıma ve kabartma tekniği), XIX. yüzyıl ortaları.

Desen 43: 24231 Env. numaralı iğneli tüfeğin üzerinden (gümüş kakma), XIX yüzyıl ikinci yarısı.

Namlularda bir ikinci grup, XVI.-XVII. yüzyıllarda görülen ve devamı olmayan ejderli namlulardır. Ejderli namlularda, namlunun ağzı ejder başı biçiminde olup namlunun gövdesi ejderin vücudunu temsil edecek şekilde balık pulu, çizgisel motifler ya da rumilerle süslenmiştir. (Desen : 29, 30, 25)

XVI. yüzyılda padişahlar adına dökülen toplar üzerinde, topların bir ejder gibi heybetli olması ve kale duvarlarını yerle bir etmesi anlamına gelen mısralar vardır. (69) Mevcut ejderli tüfek örneklerinin vezir, paşa ve şeyhlere ait olması dikkat çekicidir. XVI. ve XVII. yüzyılda yüksek rütbeli kişiler, makamlarından dolayı, herkesten farklı olarak bir tüfeğe sahip olurken, kuvvetin ve kötülükle savaşın simgesi olan ejder (70) figürünü de silâhları üzerinde görmek istemiş olmaları mümkündür.

Tüm bu grupların dışında özel bir kişiye ait olup, bütün namlunun süslendiği tüeklere veya namlusu üzerinde hiçbir süslemenin yer almadığı tüfek ya da tabancalara az da olsa rastlanmaktadır.

(69) Tülin Çoruhlu; "Askeri Müzedeki Ejderli Osmanlı Tüfekleri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, s.9, İstanbul, 1990, s.61.

(70) Ejderin Sembolik manasıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Yaşar Çoruhlu; Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatında Orta Asya ile Bağlantılar, c.I (metin), M.S.Ü. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1988, s.29-30, 202-211.

SONUÇ

Osmanlı tüfek ve tabancaları mekanizmaları açısından, Avrupa tüfek ve tabancaları ile aynı gelişimi göstermekle birlikte, form ve biçim olarak Avrupa tüfek ve tabancalarından çok farklı özellikler yansıtmaktadırlar. Osmanlı tüfek ve tabancalarının form ve süsleme farklılığı XIX. yüzyıl ortalarına kadar nispeten muhafaza edilmiştir. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren İstanbul'da başlayan fabrikasyon imalat ile birlikte, Osmanlı tüfek ve tabancaları da diğer milletlerde olduğu gibi geleneksel formlarından farklı olarak, uluslararası genel formlara uymaya başlamışlardır. Fabrikasyon üretim ile birlikte, silâh, daha kullanışlı ve pratik hale gelirken, sanat eseri olma vasfı ortadan kalkmıştır. Seri üretim ile birlikte silâh tamamen fonksiyonel manasına bürünmüştür.

Atölye imalatı olan Osmanlı tüfek ve tabancalarının her parçası ayrı bir ustanın elinden çıkmış olmasına ve ustaları farklı farklı bölgelerden olmasına rağmen, üzerlerindeki süsleme programı ve motifler genelde bir üslûp bütünlüğü gösterirler.

Osmanlı tüfek, tabanca ve teçhizatları üzerindeki süsleme programı, motifler ve süsleme teknikleri açısından, kendi dönemlerinin sanat anlayışlarını yansıtmaktadırlar.

Üzerlerinde kullanılan motifler ve süsleme teknikleri, kendileri ile aynı dönemlere ait diğer sanat eserleri üzerindeki motif ve süsleme teknikleri ile paralellik gösteren Osmanlı tüfek ve tabancaları, sayılan bu özelliklerinden dolayı Türk süsleme sanatı içerisinde oldukça hatırı sayılır bir yere sahiptirler.

SUMMARY

According to researches, firearms outlined as cannons, rifles and pistols emerged and spread from the beginning of the 14 th century, after the invention of black powder.

Firing mechanisms of these weapons developed technologically as matchlock weapons, flintlock weapons, percussion lock weapons and pinfire weapons in the course of time.

Thanks to invention of firearms, war techniques also changed and henceforth human beings began to be victorious in the battlefields, by using these weapons that developed as a result of extensive researches, rather than their arm strength.

As a matter of fact that, during the Conquest of İstanbul, the cannons used by Ottoman Army affected the war very much.

Ottoman cannons were manufactured in arsenals (Tophane), different garrisons and in the battlefields by casting masters; as for rifles and pistols were produced in the İstanbul Imperial Armoury (Tüfenkhane-i Amire) or different garrisons by armourers of the Corps of Armoured Infantryman (Cebeci Ocağı).

Ottoman rifles and pistols has shown the same development with European ones, from the standpoint of their mechanisms. But they reflect different peculiarities from European rifles and pistols with respect to form and decoration.

Until the 19th century, this difference of form and decoration has remained the same. But since the end of the 18th century, the rifles began to be produced in the factories in İstanbul, and so, deriving their traditional forms, Ottoman rifles and pistols also began to resemble the international general forms. The same trend can be observed in the other countries too.

As the weapons began to be produced in the factories, their artistic quality has been lost, but they became more usable and practical. Mass production caused the weapon to be functional.

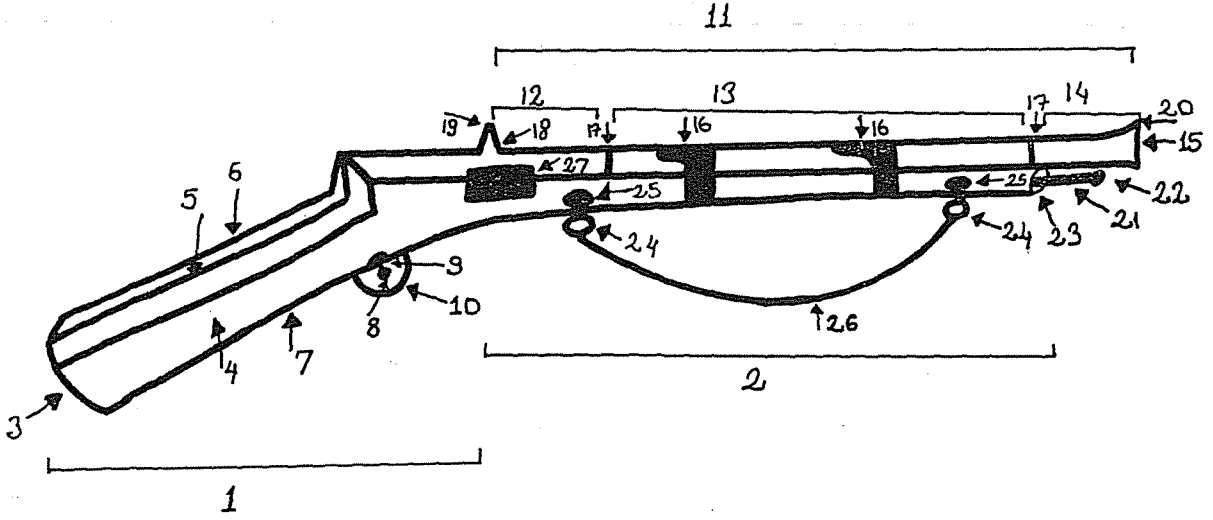
Besides Ottoman weapons manufactured in the country, the weapons obtained in the battlefields as booty were also added, to ammunition stores. By repairing, Ottomans either wielded them as weapon or used for producing new weapons.

Furhermore, especially since the end of 18th century, Ottomans ordered France, Germany, Belgium, Russia, England and America for weapons or bought them from weapon merchants.

Although each part of Ottoman rifles and pistols which were produced in the workshops, were manufactured by various masters in the various regions, decoration and motifs on them generally show a style integrity.

Ottoman rifles, pistols and their equipments reflect the artistic understanding of their periods from the standpoint of decoration techniques.

Ottoman rifles and pistols on which the decoration techniques and motifs ran parallel to other artistic monuments of the same period, has remarkable place in the Turkish decoration art, because of their above mentioned peculiarities.

Çizim 7: XVI. ve XIX. yüzyıl arası Osmanlı tüfeği ve kısımları (1. dipçik. 2. kundak. 3. dipçik tabanı. 4. tüfeğin sağ. 5. tüfeğin üstü. 6. tüfeğin solu. 7. tüfeğin altı. 8. tetik. 9. tetik yuvası. 10. tetik korkuluğu. 11. namlu. 12. namlu gerisi. 13. namlu gövdesi. 14. namlu ucu. 15. namlu ağzı. 16. bilezikler. 17. dekoratif bilezikler. 18. nişangâh. 19. gez kertigi. 20. arpacık. 21. harbi. 22. harbi başı. 23. harbi yuvası. 24. gerdaneler. 25. gerdane yuvaları. 26. askı kayışı. 27. mekanizma.)

OSMANLI TÜFEK VE TABANICALARI İLE İLGİLİ TERİMLER

Tüfek ve Tabanca ile İlgili Genel Terimler

Dipçik : Tüfeğin elle tutulan ahşap kısmıdır. (Çizim : 7/1)

7/2) **Kundak** : Dipçığın uzantısıdır ve namluya yataklık eden ahşap kısmıdır. (Çizim :

7/3) **Dipçik tabanı** : Silâh kullanılırken, dipçığın omuza dayanan kısmıdır. (Çizim

Tüfeğin ve tabancanın sağ : Tüfeğin sağ tarafta kalan kısmı, yani mekanizmanın bulunduğu taraftır. (Çizim : 7/4)

7/5) **Tüfeğin ve tabancanın üstü** : Tüfeğin üst tarafa gelen kısmıdır. (Çizim :

Tüfeğin ve tabancanın solu : Tüfeğin solda kalan kısmıdır. (Çizim : 7/6)

7/7) **Tüfeğin ve tabancanın altı** : Tüfeğin alt tarafta kalan kısmıdır. (Çizim :

Tetik : Genellikle kabza ya da dipçığın altında bulunup, elle çekildiğinde mekanizmayı harekete geçiren kısmıdır. (Çizim : 7/8)

Tetik yuvası : İçinde tetik yer alan yuvadır. (Çizim : 7/9)

Tetik korkuluğu : Tetiğin istenmeyen hallerde, dış etkenlerden dolayı düşmesini engelleyen ve tetiğin etrafını saran metal çubuktur. (Çizim : 7/10)

Namlu : Silâhın, demir, çelik, bakır, tunç gibi madenlerden yapılmış boru şeklindeki kısmıdır. Dıştan silindirik ya da köşeli formda olup, kundak üzerine oturur. İçten ise yiv-set(şeshaneli) ya da düz(kaval) şekilde olabilir. (Çizim : 7/11)

Namlu gerisi : Namlu gerisindeki birinci dekoratif bilezikten nişangâha (nişangâh dahil) kadar olan kısmıdır. (Çizimi : 7/12)

Namlu gövdesi : Namlunun, birinci dekoratif bileziği ile kundağın bitimine kadar olan kısmıdır. (Çizim : 7/13)

7/14) **Namlu ucu** : Kundağın bitiminden namlu ağzına kadar olan kısmıdır. (Çizim :

Namlu ağzı (fem) : Namlunun uç kısmı yani ağzıdır. (Çizim : 7/15)

Bilezik : Namluyu kundağa rapteden metal bileziklerdir. Namlu gerisinden itibaren birinci, ikinci, üçüncü bilezik vs. diye adlandırılır. (Çizim : 7/16)

Dekoratif bilezik : Namlu üzerini süslemek amacıyla, metal kakma (altın veya gümüş) ya da namlunun kendisinden kabartma olarak yapılan halkalardır. Namlu gerisinden itibaren birinci, ikinci, üçüncü vs. dekoratif bilezik olarak adlandırılır. (Çizim : 7/17)

Nişangâh : Nişan alma ile ilgili olarak, üzerinde gez kertiği de bulunan, namlu gerisinde yer alan, namlunun kendi madeninden yapılmış bir çıkıntıdır. Nişangâh, Osmanlı tüfeklerinde, diğerlerinden farklı olarak oldukça yüksek yapılmış bir çıkıntı halindedir. Üzerinde gez kertiğinden başka mesafeleri gösteren delik ve rakamlar da bulunur. (Çizim : 7/18)

Gez : Nişan alma sırasında kendisi ile arpacık ve hedefi bir hizaya getiren nokta (kertik)dır. (Çizim : 7/19)

Arpacık : Nişan alma sırasında gez ve hedef ile aynı hizaya getirilen nokta (kertik)dır. (Çizim : 7/20)

Harbi : Namluyu temizlerken ya da doldururken kullanılan metal ya da ahşap çubuktur. (Çizim : 7/21)

Harbi başı : Harbinin elle tutulan uç kısmına verilen addır. (Çizim : 7/22)

Harbi yuvası : Kullanılmadığı zamanlarda harbiyi koymak için kundağa açılmış yuvadır. (Çizim : 7/23)

Gerdane : Tüfeği omuza asmak için kullanılan askı kayışının tüfek üzerindeki halkalarıdır. (Çizim : 7/24)

Gerdane yuvası : Gerdanelerin tüfeğe takıldığı yerdir. (Çizim : 7/25)

Askı kayışı : Tüfeğin omuza takılan kayışıdır. (Çizim : 7/26)

Mekanizma : Silâhın ateş almasını sağlayan makine kısmı. Fitilli, çakmaklı, kapsüllü, ıgneli gibi çeşitleri vardır. (Çizim : 7/27)

Kabza : Tüfeğin ya da tabancanın elle tutulan ahşap kısmıdır. Osmanlı tüfeklerinde kabza, dipçiğin hemen önünde köşeli bir şekilde çıkıntı yapmaktadır, tabancalarında ise dipçik yerine kabza kelimesi kullanılmaktadır.

Kabza tabanı : Tabancaların kabzalarının alt kısmıdır.

Ateşli Silâh Mekanizmaları ile İlgili Terimler

Tüfek ve tabancaların adları, genellikle mekanizmalarına göre kullanılır.

Fitilli Tüfek : En erken bulunmuş tüfeğin adıdır. Bu adı almasının sebebi ise ateşlemenin bir fitil aracılığı sağlanmasıdır. Ağızdan doldurulup, küçük güller atan bu tüfeğin erken örneklerine arkebüz adı da verilir. (Çizim : 1)

Fitilli mekanizma şu bölümlerden oluşur :

Horoz : Tetiğin çekilmesi ile falyaya fitili düşüren metal kısımdır.

Fitil : Islak baruta batırılarak, güneşte kurutulmak suretiyle hazırlanmış bükmedir. Bu bükme ip, horoza takılarak ucu ateşlenir.

Falya tavaşı : Falya deliğinin ağzında yer alan ve barutun dökülmesini sağlayan, midye kabuğu şeklindeki kısımdır.

Falya deliği : Haznedeki barutu ateşlemek için namluya açılmış deliktir.

Falya çivisi (çubuğu) : Falya deliğini açmak ya da temizlemek için kullanılan çubuktur. Metalden yapılmıştır.

Falya kapağı : Tüfeğin kullanılmadığı zamanlarda falya tavaşının üzerine kapatılan kapaktır.

Horoz yuvası : İçinde horozun yer aldığı ve tetiğin çekilmesi ile horozun öne ve arkaya hareket edebildiği yuvadır.

Çakmaklı Tüfek ve Tabanca : Erken tüfeklerden birinin adıdır. Ateşlemesi çakmak taşı aracılığı ile olduğundan bu adı almıştır. Ağızdan doldurulan ve küçük güller atan bu tüfeklere kara namlu da denmektedir. Çakmaklı mekanizma şu bölümlerden oluşur :

Tesbit levhası : Üzerine mekanizmanın raptedildiği levhadır. (Çizim : 2/1)

Horoz : Çakmak taşını tutan ve tetik çekildiğinde çakmak demiri üzerine düşen kısımdır. (Çizim : 2/2)

Taş tutma dili : Çakmak taşını tutan, dil şeklinde iki adet metal parçadır. (Çizim : 2/3)

Çakmak taşı : Namludaki barutun ateşlenmesini sağlayan taştır. (Çizim : 2/4)

Çakmak demiri : Üzeri dikey olarak yivli, demir levhadır. Çakmak taşının çarpması ile çıkan ateşi falyaya düşürür. (Çizim : 2/6)

Kurma yayı : Çakmak demirini tekrar kullanmak üzere ileri ya da geri hareket ettiren yaydır. (Çizim : 2/7)

Sıkıştırma vidası : Horozun üzerinde bulunan ve taş tutma dillerini sıkıştıran vidadır. (Çizim : 2/5)

Falya deliği : Haznedeki barutu ateşlemek için namlu gerisine açılmış deliktir. (Çizim : 2/8)

Kapsüllü Tüfek ve Tabanca : Namlusu ağızdan dolan ve horozun falya tavası (ecza yuvası) na düşmesi ile ateş alan bir tüfektir. Kapsüllü mekanizma şu bölümlerden oluşur : (Çizim : 3), tesbit levhası (Çizim : 3/3), horoz (Çizim : 3/1), ecza yuvası (falya tavası) (Çizim : 3/2), falya deliği.

Ecza yuvası : İçine kapsül ya da ecza konulan yerdir. Horoz hızla bu yuvaya düştüğünde, kapsül ateş alır ve ateşi falya deliği aracılığı ile haznedeki baruta gönderir. (Çizim : 3/2)

İğneli Tüfek ve Tabanca : Erken tipleri ağızdan dolma olan bu tüfekler, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren gelişmeye başlamışlardır. Mekanizmaları, kapsüllü tüfek mekanizması ile benzer olup, kapsül yerine bir iğne aracılığı ile ateşlenirler. Ateşli silâh gelişiminin son halkasını oluşturan iğneli tüfek ya da tabancalar geriden doldurulur ve kovanlı mermi ile seri atış yapabilirler. En erken iğneli tüfek mekanizması şu bölümlerden oluşur :

Tesbit levhası, horoz, falya tavası, falya deliği ve iğne.

İğne : Bir ucu falya tavasının içinde, diğer ucu falya deliğinde olan iğne, horozun falyaya düşmesi ile hazneye basınç yaparak silâhın ateş almasını sağlar.

Çeşitli Tüfek Tabanca ve Teçhizat Adları

Arkebüz : Bir ya da birden fazla kişi tarafından taşınan, ağızdan doldurulan erken tüfek örnekleri için kullanılan bir tabirdir. Fitilli ve zemberekli olmak üzere iki şekli vardır. Önceleri, bir fitil aracılığı ile ateşlenen arkebüzler yağışlı ve rüzgârlı havalardan etkilenmeleri nedeni ile zemberekli şekle dönmüşlerdir. Fitilli olanları XVI. yüzyılda, zemberekli olanları ise XVII. yüzyılda kullanılmışlardır.

Alay Bozan : XVI. yüzyıl ikinci yarısı ve XVII. yüzyılda Osmanlı ordusunda kullanılmış erken fitilli tüfek türüdür. Oldukça ağır olan namlusu, gerektiğinde bir çatal ayağa dayandırılırdı.

Metris ya da Kale Tüfeği : Metrislere ya da kale mazgallarına dayandırılarak kullanılan büyük boyutta tüfek türüdür. Fitilli, çakmaklı, kapsüllü mekanizmaları da olan bu tüfekler genellikle birden fazla kişi tarafından taşınır ve kullanılırdı. Bu tip tüfekler gemilerde de kullanılırdı.

Karabina : Boyutları tüfekten kısa tabancadan uzundur. Namlu ağzı, tüfek ve tabancalara göre daha geniştir. Genellikle çakmaklı ve kapsüllü mekanizmaları yaygındır.

Fitilli Musket : Normal tüfekten biraz daha büyük, metris tüfeğinden daha küçük, bir kişi tarafından taşınabilen uzun namlusu gerektiğinde bir mesnede dayandırılarak desteklenen tüfektir. Daha çok XVI. yüzyıla ait bir grup fitilli tüfek için kullanılan tabirdir.

Zemberekli Musket : Normal tüfekten biraz daha büyük, metris tüfeğinden daha küçük, falya tavası yerinde yuvarlak bir zembereği olan, çakmaklı mekanizma ile çalışan, daha çok XVII. yüzyılda kullanılan bir tüfek türüdür.

Ejderli : Daha çok XVI. ve XVII. yüzyılda yapılmış bir grup namlu tipi için kullanılan terimdir. Ejderli dediğimiz namluların ağız kısımları ejder başı şeklinde olup, gövdeleri ejderin vücudu şeklindedir. Araştırmacı M.Z. Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1946'da "ejderli" dediğimiz bu namlulara "Ejderhan" da demektedir.

Filinta : Süvarilerin omuzlarında taşıyabilecekleri büyüklükte olan, küçük boylu tüfekler için kullanılan bir tabirdir.

Kubur : Daha çok ağızdan doldurulan çakmaklı ve kapsüllü Osmanlı tabancaları için kullanılan bir tabirdir. Atların kuburluk denilen yan kısımlarına asıldıkları için bu adı almışlardır.

Piştov : Ağızdan doldurulan çakmaklı ve kapsüllü tek atışlı tabancalar için kullanılan bir tabirdir. Avrupa dillerinde tabanca karşılığı olarak kullanılan "pistol" kelimesinin halk arasında piştov şeklinde kullanılmasından ortaya çıkmış olmalıdır. Nitekim, bu tabir daha çok Balkan bölgesinde yapılmış tabancalar için kullanılmaktadır. (Çizim : 4/2) Kabza tabanları, kuburlardan biraz farklı olarak konik bir formdadır. Kabza ve kundaklarının üzeri tamamen sarı maden kaplamadır.

Ayrıca, tabancalar için toplu, şarjörlü gibi tabirlerde kullanılır ki, bu adlar gelişmiş iğneli mekanizmalı tabancalar için geçerlidir.

Baston Tüfek : Adından da anlaşılacağı gibi baston tipindedir ve baston olarak kullanılır. Ancak, ateşli silâh olarak da gizli bir görevi vardır. Daha çok XIX. yüzyılda yaygınlaşmışlardır. Çakmaklı, kapsüllü ve iğneli mekanizmalı olanları vardır.

Barutluk : Bir kemere takılarak askerin üzerinde taşıdığı ve içine barut koyduğu çeşitli biçimlerdeki kaplardır. Osmanlı barutlukları genellikle boynuz formundadır, gümüş ya da kemikten yapılmıştır.

Kuburluk : Atların yan taraflarına takılan ve içine tabanca koyulan kılıflardır.

Kurşun kalıpları : Üzerlerinde çeşitli boylarda kurşun yuvaları bulunan, iki kollu madenî kalıplardır. Kolları genellikle kemik ya da ahşap olur. Eritilen kurşun, yuvalar içine dökülerek çeşitli boylarda ve özelliklerde kurşunlar elde edilir.

Fişeklik Kemer : Üzerinde fişek yuvaları olan ve bele takılan bir kemerdir. Fişeklikler bafon ya da gümüşten yapılabilirler. Her bir fişek yuvasının üzerinde bir zincir ile kemere bağlı olan kabara şeklinde kapaklar vardır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Anonim; OruzjeKroz Vjekove, Sarajevo, 1988.
- Anonim; "Osmanlı Devrinde İdari faaliyetler ve Lojistik", Türk Silâhlı Kuvvetleri Dergisi, c.10, Ankara, 1985, s.131-140
- Anonim; Osmanisch-Türkische Kunsthewerk, München, 1979.
- Anonim; Türken Schatz, Leipzig, 1974.
- Anonim; Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen, Leipzig, 1877.
- ARSEVEN, Celal Esat; Türk Sanatı, İstanbul, 1970.
- ASLANAPA, Oktay; Anadolu Türk Çini ve Keramik Sanatı, İstanbul, 1965.
- AYALON, David; Fire Arms in the Ottoman Turks, London, 1959.
- BARKAN, Ömer Lütfü; Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul, 1943.
- BOEHEİM, W.; Hundbuch der Waffenkunde.
- CEZAR, Mustafa, Osmanlı Tarihinde Leventler, İstanbul, 1965.
- CİMARELLİ, Aldo; Arms and Armour, London, 1973.
- CURCIC, Veysıl; Starinsko Oruzje, Sarayova, 1926.
- ÇELİKER, Fahri; "İran Hükümdarı Türkmen Avsarlı Nadir Şah'ın 1744 Kars Muharası ve bunu anlatan Kars Kadısı Osman Saf'ın Risalesi", Bildiriler II, Ankara, 1983, s.168-175.
- ÇORUHLU, Tülin; "Süslemeleri açısından Osmanlı Fitilli ve Çakmaklı Tüfekleri", Türkiyemiz, sayı 52, İstanbul 1987, s.22-25.
- ÇORUHLU, Tülin; "Osmanlı Tüfekleri Üzerinde Görülen Kontrol Damgaları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 24, İstanbul, 1988, s.40-45.
- ÇORUHLU, Tülin; "Askeri Müzedeki Ejderli Osmanlı Tüfekleri", Sanat Tarihi Araştırmaları, sayı 9, İstanbul, 1990, s.59-61.
- ÇORUHLU- Tülin; "Osmanlı Ateşli Silah Teçhizatlarından Barutluklar", İlgi, sayı 64 İstanbul, 1991, s.23-27.
- ÇORUHLU, Tülin; "Kütüklükler, Fişeklikler", İlgi, sayı 65, İstanbul, 1991, s. 8-11.
- ÇORUHLU, Tülin; Askeri Müzede Bulunan 16. y.y.a ait Osmanlı Tüfekleri", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 24, İstanbul, 1988, s.40-45.
- DUMAN, Cevdet "Askeri Tarih içinde Türk Topçusu", Bildiriler II, Ankara, 1983, s.127-133.
- DURDIK, J.-MİROSLAV, Mudra.-MİROSLAV, Sada; Fire Arms, Çekoslavakya, 1985.
- EFENDİYEY, Rasim; Stona Plastic Art of Azarbaijan-Azarbaicanın Daş plastikası Nişabur, 1986.
- ELGOOD, Robert; Islamic Arms and Armour, London, 1979.
- GAMULİN, Jelena; Staro Balkansko Oruzje, Siplit, 1980.
- HAYWARD, John; Victoria and Alber Museum Swords and Daggers, London, 1951.
- İLGÜREL, Mücteba; "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", Tarih Dergisi, sayı 32, İstanbul, 1979, s.301-316.
- İLGÜREL, Mücteba; "Osmanlı İmparatorluğunda Tüfeğin Halk Arasında yayılışı", Bildiriler II, Ankara, 1983, s.247-261.
- İNALCIK, Halil; "Ayalon, David; Gunpowder and Fire Arms in the Memluk Kingdom adlı Kitabın Eleştirisi", Belleten, c.XXI, sayı 83, Ankara 1957, s.501-504.
- İNALCIK, Halil; "Osmanlılarda Ateşli Silahlar", Belleten, c.XXI, sayı 53, Ankara, 1957, s.504-513.

- KAYABALI, İ-ASLANOĞLU, C; "Osmanlılarda Ordu Kuruluşu Silahları ve Gelişmeler" Türk Kültürü, sayı 131, Ankara, 1973, s.995-1031.
- KAYAOĞLU- Gündag; "Bakır bir Dergah Kazanı", Sanat Tarihi Yıllığı, sayı IX-X, İstanbul, 1979-80, s.191-197.
- KONYALI, İ.Hakkı; "Kanuni'nin Topları" Tarih Hazinesi, sayı 9, İstanbul, 1951, s.419-422.
- KORN, R.H.; Mauser-Gewehre und Mauser Patente, Graz, 1971.
- KOSANOVIĆ, Nikola; "Staro Vatreno, Oruzje u Muzeju Slovenije, Osyacki Zbornik, XI. Osiyek, 1967.
- KULASIK, K.Karol-DITE, Jurag; Katalog Zbrisky Zbrani, Bratislava, 1975.
- LINDSAY, Merrill; One Hundred Great Guns, Tokyo-Newyork, 1976.
- MUHTAR, A.Sermet; Askeri Müze Rehberi, İstanbul, 1922.
- NICOLLE, David; Armies of the Ottoman Turks, 1300-1774, London, 1983.
- OTTO, C, Keinbusch; The Kretzschmar von Keinbusch Collection of Armour and Arms, New Jersey, 1963.
- PAKALIN, M.Zeki; Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.I-II-III, İstanbul 1946.
- PARRY, V.J; "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları", Çev.Salih ÖZBARAN, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 3, Ankara 1973, s.35-46.
- PARRY, V.J; "İslamda Harp Sanatı", Çev:Erdoğan Merçil-Salih Özbaran, Tarih Dergisi, sayı 28-29, İstanbul, 1975, s.194-218.
- PEÇEVİ, İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Haz:B.Sıtkı Baykal, c.I-II, Ankara, 1981.
- PETROVIĆ, Burbica; Katolog Oruzja, Pekata, Belgrad, 1974.
- PETROVIĆ, David; "Fire Arms in the Balkans on the even of and after the Ottomans Conquest of thefourteenth and fifteenth centries", War Technology and Society in the Middle East", London, 1975, s.169-196.
- PİRİ, Reis; Kitab-ı Bahriye, Haz:Yavuz Senemoğlu, c.I-II, Ankara, 1973.
- REID, William; Arms Through the Ages, Newyork-Hagerstown-San Francisco-London, 1976.
- ROBERT, J.Charles; Arms de Chasse, Paris, 1967.
- SERCER, Marija; Oruzje 16 i 17 Stoljecan, Zagreb, 1987.
- SERCER, Marija; Staro Oruzje, Zagreb 1971.
- SERCER, Marija; Tursko Oruzje, Zagreb, 1983.
- STONE, George Cameran; A Glossary of the Construction, Decoration, and use of Arms and Armour, Newyork, 1961.
- SÜSLÜ, Özden; "Topkapı Sarayı ve Türk İslam Eserleri Müzelerinde Bulunan 16.y.y. Osmanlı Minyatürlerinde Kumaş Desenleri", Sanat Tarihi Yıllığı, sayı VI, İstanbul, 1974, s.215-279.
- ŞEŞEN, Ramazan; Selaaddin Devrinde Eyyubi Devleti, İstanbul, 1983.
- TANSEL, Selaaddin, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri, İstanbul, 1971.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı; Topçu Ocağının Kuruluşu, Ankara, 1943.
- WAGNER, Edward; Sword and Daggers, London, 1975.
- YAKUBOWSKY, A.Y.; Altın Ordu ve İntihâtı, Çev:H.Eren, İstanbul, 1955.
- YETKİN, Şerare; "Osmanlı Saray Halılarından Yeni Örnekler", Sanat Tarihi Yıllığı, sayı VII, İstanbul, 1976-77, s.143-165.
- ZILLIOĞLU, Mehmet Evliya Çelebi; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz:Tevfik Temelkuran, Necati Ateş, Mümin Çevik, c.1-10, İstanbul, 1984.

